В.І. Варанец

БЕЛАРУСКАЯ МОВА
прафесійная лексіка

Дапаможнік для студэнтаў
лячэбнага, педыятрычнага, медыка-псіхалагічнага, медыка-дыягнастычнага
факультэтаў

Гродна, 2010

УДК 811.161.3(075.8)
ББК 81.411.3я73
В 18

Рэкамендавана Цэнтральным навукова-метадычным саветам УА «Гродзенскі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт» (пратакол №9 ад 10.06.2010г.).

Аўтар: ст. выкладчык каф. рускай і беларускай моў ГрДМУ В.І. Варанец.

Рэцэнзент: канд.філал. навук Н.Р. Музычэнка

Варанец В.І.
В18 Беларуская мова : дапаможнік для студэнтаў лячэбнага, педыятрычнага, медыка-псіхалагічнага, медыка-дыягнастычнага факультэтаў / В.І. Варанец. – Гродна : ГрДМУ,
ISBN 978-985-496-411-9

Дапаможнік “Беларуская мова. Прафесійная лексіка.” прызначаны для студэнтаў лячэбнага, педыятрычнага, медыка-псіхалагічнага, медыка-дыягнастычнага факультэтаў у якасці асноўнай літаратуры пры вывучэнніі курса “Беларуская мова. Прафесійная лексіка”. Дапаможнік складаецца з чатырох асноўных частак. Першая частка падае агульныя звесткі пра мову, шляхі яе развіцця і станаўлення.

У другой частцы змешчаны правілы па беларускай фанетыцы, арфаграфіі, арфаэпіі, марфалогіі, прычым у новай рэдакцыі згодна Закона Рэспублікі Беларусь ад 23.07.2008 г.

Трэцяя частка прысвечана развіццю і культуры мовы. Мастацкія і публіцыстычныя творы для вуснага пераказу, моўныя элементы прафесійнай дзейнасці ўрача, медыцынская дакументацыя, практычныя заданні ставяць за мэту навучыць студэнта свабоднаму валоданню вуснай беларускай мовай, засвоіць азы будучай прафесіі. Узоры афіцыйна-справавых папер дазволяць студэнтам набыць навыкі па іх запаўненню.

Змешчаныя ў чацвёртым раздзеле “Кароткі руска-беларускі медыцынскі слоўнік”, тэксты для пісьмовых перакладаў дазволяць першакурснікам больш якасна засвоіць беларускамоўную медыцынскую тэрміналогію, навучыцца карыстацца ёю на практыцы.

Змяшчаецца разнастайны матэрыял па гісторыі беларускай мовы

Дапаможнік можа быць таксама выкарыстаны ўсімі, хто цікавіцца беларускай медыцынскай лексікай.

УДК 811.161.3(075.8)
ББК 81.411.3я73

ISBN 978-985-496-411-9

АГУЛЬНЫЯ ЗВЕСТКІ АБ МОВЕ

Мова – з'ява грамадская і сёння немагчыма ўявіць жыццё чалавека без яе. Мову стварае і развівае народ, і натуральна, што пакуль жыве народ, жыве і яго мова. Арганізаваная працоўная дзейнасць грамадства немагчыма без пастаяннага абмену інфармацыяй, а значыць, без мовы. Мова і думка фарміраваліся і развіваліся ва ўзаемадзеянні. Не меншую ролю адыгрывае мова і ў духоўным жыцці народа. Культурныя, навуковыя здабыткі народа базіруюцца на падмурку роднай мовы. Таксама без мовы нельга ўявіць выхаваўчы і асветніцкі працэс у чалавечым грамадстве. У той жа час мова не застылая з'ява, яна ўвесь час удасканальваецца, папаўняецца новымі словамі, выдаляе словы, якія выпадаюць з ужытку дзякуючы пэўным эканамічным, палітычным зменам у грамадстве.

Асноўнымі функцыямі мовы можна назваць кагнітыўную, якая адлюстроўвае пазнанне свету, і камунікатыўную, прызначаную як сродак зносін паміж людзьмі. Мова падкрэслівае як індывідуальнасць цэлага народа, так і індывідуальныя асаблівасці кожнай асобы. Знішчэнне мовы практычна адразу прыводзіць да духоўнага знікнення нацыі. Таму да любой мовы свету трэба адносіцца беражліва як да сапраўднага цуду свету.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА І МОВЫ СВЕТУ

Беларуская мова – нацыянальная мова беларускага народа.

Сёння ў свеце налічваецца каля пяці тысяч моў. Большасць з іх не мае пісьменнасці. Усе мовы падзяляюцца на асобныя групы. Кожная група аб’ядноўвае мовы, блізкія фанетычнай сістэмай, граматычным складам, лексікай.

Індаеўрапейская моўная сям'я, у склад якой уваходзіць беларуская мова, налічвае шаснаццаць моўных груп.

Раманская: *італьянская, іспанская, французская, румынская, партугальская, малдаўская, лацінская (лічыцца "мёртвай")* і іншыя мовы; германская: *нямецкая, англійская, нідэрландская (галандская), дацкая, швецкая, нарвежская, ісландская, ідыш* і іншыя мовы; балцкая: *літоўская, латышская, пруская і яцвяжская (абедзве лічацца "мёртвымі") мовы*; індыйская: *урду, бенгалі, хіндзі, пенджабі, цыганская мова, ведыйская і санскрыт (абедзве лічацца "мёртвымі")* і іншыя мовы; іранская: *персідская, таджыкская, курдская, афганская (пушту), асецінская, скіфская (лічыцца "мёртвай")* і іншыя мовы; хета-лувійская (анаталійская): *хецкая мова, клінапісная лувійская, лікійская* і іншыя мовы; грэчаская: *старажытнагрэчаская, навагрэчаская мовы*; кельцкая: *гальская, кельтыберыйская, гайдэльскія мовы, ірландская, мэнская, гэльская, брыцкія мовы, валійская* і іншыя мовы; тахарская: *тахарская А (усходнетахарская), тахарская Б (заходнетахарская) мовы – лічацца "мёртвымі"*; армянская мова; албанская мова; фрыгійская мова; фракійская мова; ілірыйская мова; венецкая мова.

Беларуская мова адносіцца да ўсходнеславянскай падгрупы славянскай групы індаеўрапейскай сям'і моў. Свае вытокі бярэ з агульнаславянскай мовы-асновы (V – VII ст. н. э.). Акрамя беларускай мовы, ва ўсходнеславянскую падгрупу моў уваходзяць руская і ўкраінская. Да заходнеславянскай падгрупы адносяцца чэшская, славацкая, польская, сербскалужыцкая, кашубская; да паўднёваславянскай – балгарская, славенская, сербахарвацкая, македонская мовы.

Заданне 1.

1. Чаму асветніцкі працэс у грамадстве немагчымы без мовы?

2. Колькі існуе ў свеце моўных груп?
3. Да якой групы адносіцца беларуская мова?

РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Фарміраванне лексічнага складу, фанетычнай і граматычнай сістэм старажытнай беларускай мовы адбылося ў XIV – XVI ст. У Вялікім Княстве Літоўскім беларуская мова выконвала функцыю дзяржаўнай мовы. На ёй вялося справаводства і судаводства, дыпламатычная перапіска. Гісторыя захавала да сённяшніх дзён афіцыйныя дакументы, напісаныя на старажытнай беларускай мове (усяго каля 600 кніг): Статуты Вялікага Княства Літоўскага (1529, 1566, 1588 гг.), Літоўская метрыка і інш. Багата было напісана мастацкіх і публіцыстычных твораў, рабіліся разнастайныя пераклады.

У развіцці беларускай мовы значную ролю адыграла кнігадрукаванне, заснавальнікам якога лічыцца вядомы вучоны, асветнік, пісьменнік Францыск Скарына (каля 1490 – 1551). На працягу 1517 – 1525 гадоў у Празе і Вільні ім былі надрукаваны 23 кнігі Бібліі, перакладзеныя на зразумелую тады для большасці насельніцтва старабеларускую мову. Прадаўжальнікамі яго справы сталі Васіль Цяпінскі і Сымон Будны.

Пасля стварэння Рэчы Паспалітай (1569) беларусы досыць хутка пачалі адчуваць на сабе нацыянальны і рэлігійны прыгнёт з боку Польшчы. Вынікам прымусовага акаталічвання і апалячвання карэннага насельніцтва Беларусі стала выцясненне беларускай мовы з афіцыйнага ўжытку. А ў 1697 годзе афіцыйна абвяшчаецца адзінаю дзяржаўнаю моваю на Беларусі польская мова. З гэтага часу беларуская мова існуе толькі на гутарковым узроўні.

Пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай (1772, 1793, 1795 гг.) беларускія землі канчаткова ўвайшлі ў склад Расійскай імперыі. Але палітыка дыскрымінацыі беларускай мовы працягвалася і з боку расійскіх уладаў.

Больш таго, нават сама назва “Беларусь” была выведзена з афіцыйнага ўжывання. Тым не менш творчасць Вікенція Дуніна-Марцінкевіча, Францішка Багушэвіча, ананімныя паэмы “Тарас на Парнасе”, “Энеіда навыварат” падтрымлівалі нацыянальную мову беларускага народа пры жыцці. Нельга не ўзгадаць і вялікі ўклад Кастуся Каліноўскага з яго “Мужыцкай праўдай”. Да канца XIX – пачатку XX стагоддзя паступова склаліся прадумовы для ўзнікнення новай беларускай літаратурнай мовы на аснове народных гаворак.

Рэвалюцыйныя падзеі 1905 – 1907 гг. прынеслі пэўныя паслабленні ў палітычных і культурных адносінах жыхарам Расійскай імперыі. З’яўляюцца беларускамоўныя газеты “Наша ніва” і “Наша доля”, пачынаюць плённую працу Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч і інш. Але адзіных арфаграфічных, арфаэпічных, лексічных і граматычных нормаў беларускай мовы яшчэ выпрацавана не было. І тут вялікую ролю адыграла “Беларуская граматыка для школ”, выдадзеная Браніславам Тарашкевічам у 1918 годзе. Менавіта ў гэтым падручніку ўпершыню былі сфармуляваны правілы беларускага правапісу, вызначаны характэрныя асаблівасці беларускай фанетыкі і граматыкі.

У 1921 годзе пачала сваю працу Беларуская навукова-тэрміналагічная камісія. У перыяд 1922 – 1930 гадоў ёю былі выдадзены 24 выпускі беларускай навуковай тэрміналогіі па розных раздзелах навукі і тэхнікі. Трэба адзначыць, што вялікую ўвагу камісія адводзіла распрацоўцы медыцынскай тэрміналогіі. Ёй былі прысвечаны 9, 13 і 20 выпускі зборнікаў “Беларуская навуковая тэрміналогія”. З 1929 года пачаў працаваць Інстытут мовазнаўства АН БССР.

У 1933 годзе ўрадам БССР была прынята пастанова “Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу”, а ў 1957 – “Аб удакладненні і частковых зменах існуючага беларускага правапісу”. Дзевяностыя гады XX стагоддзя

далі чарговы ўздым нацыянальнай самасвядомасці і развіццю нацыянальнай мовы. Беларуская мова была прынята ў якасці дзяржаўнай мовы Рэспублікі Беларусь, пачалі ствараюцца новыя тэрміналагічныя і энцыклапедычныя слоўнікі, у вышэйшых навучальных установах рэспублікі ўведзены курс "Беларуская мова. Прафесійная лексіка". У 2008 годзе прыняты Закон "Аб змяненні беларускай арфаграфіі і пунктуацыі".

Беларуская мова мае спецыфічныя асаблівасці, якія розняць яе ад іншых усходнеславянскіх моў:

- дзеканне і цеканне (*дзядзька, цяпло*);
- яканне (*зямля, ляснік*);
- зацвярдзелыя [**ч**], [**р**] (*чыпсы, рыс*);
- шчылінны [**г**] (*град, нагрузіць*);
- гук [**дж**] (*дождж, джала*);
- нескладовае [**ў**] на месцы этымалагічнага [**л**] ці [**в**] (*каўбаса, лоўка*);
- прыстаўныя галосныя і зычныя *(вобласць, ільдзіна, гэты*);
- падоўжаныя зычныя (*насенне, печчу*).

Да адметных рыс беларускай мовы можна аднесці і наяўнасць уласнабеларускіх слоў, якіх нельга сустрэць у іншых славянскіх мовах: *каліва, дрыгва, волат.*

Не менш адметным з'яўляецца і беларускі сінтаксіс. Гэта асабліва назіраецца ў словазлучэннях, звязаных кіраваннем: *ажаніцца з ёю, пайсці па грыбы, за пяць кіламетраў ад горада* і г.д.

І сёння, з'яўляючыся адной з дзвюх дзяржаўных моў Рэспублікі Беларусь, беларуская мова займае высокае месца сярод найбольш развітых і распрацаваных моў свету.

Заданне 2.

1. Што азначае паняцце "дзяржаўная мова"?
2. Чым вызначыўся ў гісторыі Беларусі Браніслаў Тарашкевіч?
3. Чым займалася Беларуская навукова-тэрміналагічная камісія?

БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРНАЯ МОВА І ДЫЯЛЕКТЫ

Літаратурная мова мае дзве формы: пісьмовую і вусную. Пісьмовая мова адрозніваецца ад вуснай больш складаным сінтаксісам, большай колькасцю абстрактнай і тэрміналагічнай лексікі.

Літаратурная мова з'яўляецца адзінай на ўсёй тэрыторыі, на якой пражывае нацыя. Яна вызначаецца ўнармаванасцю лексікі, граматыкі, стылістычнымі разнавіднасцямі. Літаратурная мова абслугоўвае ўсе сферы грамадскага жыцця народа, навуку, справаводства, культуру.

Дыялектная мова існуе ў выглядзе мясцовых, тэрытарыяльных гаворак. Дыялекты аб'ядноўваюць групу ці групы мясцовых гаворак, якія маюць агульныя асаблівасці ў фанетыцы, граматыцы, лексіцы.

У беларускай дыялектнай мове вызначаюць два тыпы гаворак: паўночна-ўсходні і паўднёва-заходні. Паміж імі існуюць так званыя пераходныя гаворкі, або сярэднебеларускія.

Паўночна-беларускі дыялект аб'ядноўвае Віцебскую, большую частку Магілёўскай і паўночныя раёны Мінскай абласцей. Для жыхароў гэтых рэгіёнаў уласцівы наступныя словы: *вязець, буду чытаць, зімля, маліц (хлопец).*

Паўднёва-заходні дыялект распаўсюджваецца на Брэсцкую, Гомельскую вобласці, паўднёвыя раёны Міншчыны і большую частку Гродзеншчыны. Тут можна пачуць: *напіўса, шуляк (каршун), дзве свінне, гаўца (аўца).*

Сярэднебеларускія гаворкі (цэнтральная частка Беларусі) больш набліжаны да сучаснай літаратурнай мовы.

Дыялектная мова з’яўляецца невычэрпнай крыніцай для папаўнення і ўзбагачэння беларускай літаратурнай мовы.

КІРЫЛІЦА І ЛАЦІНКА

На ўсім гістарычным шляху развіцця пісьмовай беларускай мовы выкарыстоўваліся два віды алфавіта: кірыліца і лацінка.

Кірыліца – па меркаваннях большасці даследчыкаў, гэта азбука была створана славянскімі асветнікамі Кірылам і Мяфодзіем у IX стагоддзі на аснове грэка-візантыйскага пісьма. У дадзеным алфавіце налічваліся 43 літары, 24 з іх мелі візантыйскае паходжанне, а 19 створаны ўпершыню. Першая кніга, напісаная кірыліцай, – Астрамірава евангелле 1056 – 1057 гг. На аснове кірыліцы склаліся сучасныя беларускі, рускі, украінскі, балгарскі і сербскі алфавіты.

Лацінка – лацінскі алфавіт і пісьмо. Лацінка ўзнікла ў VII ст. да н.э. і мела 20 літар. На аснове лацінскага алфавіта былі створаны алфавіты больш за 70 моў, якімі зараз карыстаюцца 35% насельніцтва свету.

На Беларусі лацінка набыла папулярнасць у канцы XVI стагоддзя з нагоды распаўсюджвання каталіцызму. На ёй пісаліся афіцыйныя паперы, выдаваліся творы пісьменнікаў. Лацінкай карысталіся Ян Баршчэўскі, Ян Чачот, Вінцэнт Дуніні-Марцінкевіч, Францішак Багушэвіч, прыстасаваўшы яе да беларускай мовы. Раннія творы Якуба Коласа, зборнік вершаў “Гусляр” Янкі Купалы былі таксама на лацінцы.

Параўнанне кірыліцы з лацінкай

А – A, a	О – O, o
Б – B, b	П – P, p
В – V, v	Р – R, r
Г – H, h	С – S, s
Ґ – G, g	Т – T, t
Д – D, d	У – U, u
Е – Je, je, (i)e	ў – ŭ
Ё – Jo, jo, (i)o	Ф – F, f
Ж – Ž, ž	Х – Ch, ch
Дж – Dz, dz	Ц – C, c
З – Z, z	Ч – Č, č
Дз – Dz, dz	Ш – Š, š
І – I, i	ы – y
Й – J, j	Э – E, e
К – K, k	Ю – Ju, ju, (i)u
Л – L, l, Ł, ł	Я – Ja, ja, (i)a
М – M, m	ь – (')
Н – N, n	‘ _ ‘

Заданне. Прачытайце беларускую казку “Воўк і вавёрка”[1], напісаную беларускай лацінкай.

VAVIORKA J VOUK

Voŭk, najeŭšysia, spaŭ u lesie pad drevam. Vaviorka pa drevie skakała z sučka na sučok, I zvaliłasia na vaŭka. Voŭk chacieŭ jaje žjesči. Ale vaviorka pačała prasicca:

- Pušci mianie.

Voŭk skazaŭ:

- Dobra, Ja pušču ciabie, ale ty skažy mnie, čamu vy, vaviorki, zaŭsiody hetkija viasiołyja j šustryja, a my, vaŭki, złosnyja j panuryja?

Vaviorka jamu adkazała:

[1] Казка ўзята з падручніка “Лямантар” – Нью-Йорк, 1964г.

Pierš adpušci mianie na dreva, dyk ja skažu tabie, a to bajusia ciabie.

Voŭk nia byŭ hałodny, dyk puściŭ jaje. Vaviorka skoknuła na dreva j pramoviła:

- Vy, vaŭki, zaŭsiody panuryja j złosnyja, bo złošč vam serca pierajeła. My zaŭsiody viasiołyja j šustryja, bo nikoli nikomu nia robim škody.

Заданне 3.

1. Як вы разумееце паняцце “дыялектная мова”?
2. Якія вылучаюць дыялектныя групы на тэрыторыі Беларусі?
3. Асаблівасці беларускай лацінкі?

ПАЎТАРЭННЕ.

ФАНЕТЫКА. АРФАГРАФІЯ. АРФАЭПІЯ.

МАРФАЛОГІЯ.

Беларускі алфавіт.

Беларускі алфавіт змяшчае 32 літары: Аа Бб Вв Гг Дд (Дж, дж, Дз, дз) Ее Ёё Жж Зз Іі Йй Кк Лл Мм Нн Оо Пп Рр Сс Тт Уу Ўў Фф Хх Цц Чч Шш Ыы Ьь Ээ Юю Яя

Дыграфы **дж** і **дз** абазначаюць афрыкаты **[дж], [дз’]**. Апостраф (‘) – надрадковы знак і літарай не з’яўляецца.

§ 1. Галосныя літары

1. У беларускім алфавіце 10 галосных літар: ***а, о, у, ы, э, е, ё, і, ю, я.***

2. Літары ***а, о, э, у*** пішуцца ў пачатку слова і пасля цвёрдых зычных для абазначэння адпаведных галосных гукаў. Літара ***і*** пішацца ў пачатку слова, пасля зычных пішацца ***ы*** або ***і*** ў залежнасці ад цвёрдасці або мяккасці зычных. Літары ***е, ё, ю, я*** у пачатку слова, у сярэдзіне слова пасля галосных, ***ў*** (у нескладовага), раздзяляльнага мяккага знака і апострафа абазначаюць на пісьме спалучэнне зычнага гука [***й***] з галоснымі [***э***], [***о***], [***у***], [***а***]: елка – [***йэ***]лка, яма – [***йа***]ма; паехаў – па[***йэ]***хаў, здароўе – здароў[***йэ***]; льеш – ль[***йэ***]ш; аб’езд – аб[***йэ***]зд.

3. Літары ***я, ё, е, ю, і*** пасля зычных абазначаюць мяккасць зычных і адпаведныя галосныя гукі [***а***], [***о***], [***э***], [***у***], [***і***]: сяду – [***с’а***]ду, мёд – [***м’о***]д, лета – [***л’э***]та, люты – [***л’у***]ты, ліст – [***л’і***]ст.

4. Кропкі над літарай ***ё*** абавязковыя. Кропка над літарай ***і*** малой абавязковая. Над літарай ***І*** вялікай у друкаваных тэкстах кропка не ставіцца, а ў рукапісных тэкстах кропка абавязковая.

§ 2. Літары *о, ё*.

1. Літара ***о*** пішацца заўсёды толькі пад націскам: *золата, трыа, Токіа.*

2. Літара ***ё*** пішацца пад націскам: лёгкі, зялёны, вёскі.

3. Літара ***ё*** не пад націскам пішацца ў словах з коранем ***ёд-, ёт-***: *ёданол, ётаваны.*

4. Літара ***ё*** пішаца ў складаных словах , першая частка якіх ***радыё-***: *радыёпрыёмнік, радыёхваля, радыёграма.*

Калі першая частка складанага слова ўтворана ад назвы хімічнага элемента ***радый***, то пішацца літара ***е***, якая з'яўляецца злучальнай галоснай: *радыеактыўнасць, радыеізатопы.* У першым складзе перад націскам у такіх словах пішацца ***я***: *радыяхімія, радыяметрыя.*

§ 3 Літары *э, е*.

1. Літара ***э*** пішацца :

у пачатку выклічнікаў ***э, эге, эге-ге, эй, эх***;

пасля прыстаўной літары ***г*** у слове ***гэты*** і вытворных ад яго (*дагэтуль*), а таксама ў выклічніках ***гэ, гэй*** і назвах літар (*бэ, вэ* і інш.);

пасля шыпячых, ***[р], [д], [т]*** і цвёрдага ***[ц]***: *жэрдка, сардэчны, цэны.*

2. У пачатку запазычаных слоў літары ***э, е*** як пад націскам, так і не пад націскам пішуцца ў адпаведнасці з літаратурным вымаўленнем: *эра, эсэ, Эліста, ерэтык, Еўфрат.*

На канцы запазычаных нязменных слоў, а таксама ўласных імён і геаграфічных назваў пасля зычных, акрамя ***л, к***, пішацца ***э***: *рэзюмэ, кабернэ, дэкальтэ*; *Мерымэ, Брыгвадзэ, Душанбэ*; але: *філе, камюніке, піке.*

3. Літара ***э*** ў запазычаных словах пасля губных зычных, а таксама пасля ***з, с, н*** пішацца згодна з літаратурным вымаўленнем. Так словы *капэла*, ***сурвэтка, экзэмпляр, маянэз, тунэль, сэрвіс, інтэрнэт*** пішуцца з літарай ***э***, а словы ***медаль, менеджмент, нервы, парламент, перспектыва, газета, сервіз*** – з літарай ***е***.

4. У запазычаных словах, вызначаных у пунктах 2 і 3 гэтага параграфа, напісанне ***э, е*** вызначаецца па слоўніку.

§ 4. Перадача акання на пісьме

1. Галосныя гукі [**о**], [**э**] ў ненаціскным стане чаргуюцца з [**а**]: *дом – дамы, мова – маўленне, цэгла – цагляны.*

2. Незалежна ад паходжання слова гук [**о**] ў ненаціскных складах вымаўляецца як [**а**], што перадаецца на пісьме: *гара, вада, баранаванне, Гамер, заалогія.*

Не падпарадкоўваюцца аканню словы са спалучэннямі ***ро, ло***, якія чаргуюцца з ***ры, лы***: *крой – крыві – крывавы, дровы – дрывотня, крошка – крышыць.*

3. У словах славянскага паходжання і запазычаных словах, цалкам адаптаваных у беларускай мове, галосны [**э**] ва ўсіх ненаціскных складах чаргуецца з [**а**] і абазначаецца на пісьме літарай ***а***: *стрэхі – страха, шэры – шарэць, крэмль – крамлёўскі.*

Ва ўласных імёнах са славянскай лексічнай асновай і ў даўно запазычаных словах з неславянскіх моў у ненаціскных складах гук [**э**] падпарадкоўваецца агульным правілам акання – пасля цвёрдых зычных ён чаргуецца з [**а**] і абазначаецца на пісьме літарай ***а***: *Беразіно, Чарапавец, Чалюскін, транслітарацыя.*

4. Перадача на пісьме [**э**] ў іншых запазычаных словах у ненаціскных складах асновы вызначаецца наступнымі правіламі:

У пачатку слова [**э]** перадаецца на пісьме літарай ***э*** ў адпаведнасці з беларускім літаратурным вымаўленнем: *эканомія, экзамен, экватар*. Літара ***э*** пішацца пасля прыставак і ў другой частцы складанага слова: *праэкзаменаваць, трохэлементны, квінтэсэнцыя;*

Пасля шыпячых, [**р], [д], [т]** і цвёрдага [**ц]** пішацца ***э***: *жэтон, Жэнева, жэрар, чэкмень, рэформа, Рэмарк, рэестр, гардэроб, Дэфо, дэлегат, дэманстрацыя, ордэн, тэорыя, ветэран, катэт, тэрмометр, тэарэма, цэнтралізм, цэвіта.*

5. У запазычаных словах напісанне ***э*** і ***а*** пасля зычных, акрамя шыпячых, [**р], [д], [т]** і цвёрдага [**ц]**, вызначаецца па слоўніку: *панэль*; але: *шынель.*

6. Ненаціскныя фіналі ***–эль, –эр*** у запазычаных словах перадаюцца як *–аль, –ар*: *шніцаль, шпаталь, форталь, карцар, грэйдар, лідар, камп'ютар, пэйджар, райсфедар, эспандар, тэндар, ордар, менеджар, фарватар, альма-матар, кратар, прэсвітар.*

Ненаціскныя фіналі ***–эль,–эр*** ва ўласных імёнах іншамоўнага паходжання перадаюцца нязменна: *Ландэр, Одэр, Пітэр, Юпітэр.*

§ 5. Правапіс літар *а, о, э* ў складаных словах

1. У складаных словах можа быць адзін асноўны і адзін або некалькі пабочных націскаў. Калі ў другой частцы складанага слова націск на першым складзе, то ў першай частцы замест ***о*** пішацца ***а***: *дабрадзей, скараход, вадасховішча.*

Літара ***о*** захоўваецца ў складаных словах, першай часткай якіх з'яўляюцца **слова-, што-, фота-, мота-**: *словаформа, штомесяц, фотаздымак*; але: ***фатаграфія*** і вытворныя ад яго; *мотакрос*; але: ***матавоз***, ***матацыкл*** і вытворныя ад іх.

2. Калі ў другой частцы складанага слова націск не на першым складзе, то ў першай частцы захоўваецца ***о***: *асновапалажэнне, вагонарамонтны, конегадоўля.*

У першай частцы некаторых складаных слоў, асабліва навуковых тэрмінаў, можа выразна праяўляцца пабочны націск і тады, калі асноўны націск падае на першы склад другой часткі. У такім выпадку пад пабочным націскам у першай частцы захоўваецца напісанне ***о***: *агарафобія, азонастойкі, азотнакіслы, збожжасховішча, коксагазавы, манголазнаўства, мовазнаўства, маторазборка, работадавец, словатворчасць, фондасховішча* і інш.

Ва ўсіх іншых выпадках напісанне падобных слоў вызначаецца па слоўніку.

3. Літара ***о*** пішацца ў першай частцы складаных слоў, калі другая частка пачынаецца з ***ў*** (у нескладовага): *марозаўстойлівы, торфаўборачны, збожжаўборка.*

4. Лічэбнікі ад 600 да 800 утвараюць асобны тып складаных слоў, у якіх першая частка скланяецца і пішацца як самастойнае слова.

Напрыклад:

Н. *шэсцьсот*	*семсот*	*восемсот*
Р. *шасцісот*	*сямісот*	*васьмісот*
Д. *шасцістам*	*сямістам*	*васьмістам*
В. *шэсцьсот*	*семсот*	*восемсот*
Т. *шасцюстамі*	*сямюстамі*	*васьмюстамі*
М. *(аб) шасцістах*	*сямістах*	*васьмістах*

5. Гук [**э**] ў першай частцы складаных слоў захоўваецца і абазначаецца літарай ***э***: *мэтанакіраваны, мэтазгодна, рэдказубы, крэдытаздольнасць.*

6. У складаных словах, утвораных ад лічэбніка ў форме роднага склону і іншага слова, першая частка пішацца так, як яна пішацца ў родным склоне лічэбніка: *трохдзённы, пяцідзёнка, двухсотметровы.*

7. Калі складаныя словы маюць у сваім складзе больш за дзве часткі, то кожная з іх пішацца як асобна ўзятае слова: *авіяматорабудаванне, аўтатрактарабудаванне, аграфотапрыбор.*

§ 6. Перадача якання на пісьме

1. Галосныя ***е, ё*** ў першым складзе перад націскам абазначаюцца на пісьме літарай ***я***: *землі – зямля, зелень – зялёны, дзевяць – дзявяты, дзесяць – дзясяты, сем – сямнаццаць, восем – васямнаццаць.*

У іншых ненаціскных складах ***е*** захоўваецца: *селянін, зеляніна, вестуны, дзевятнаццаты.*

2. Літара ***я*** пішацца ў першым складзе перад націскам у імёнах, прозвішчах і геаграфічных назвах са славянскай лексічнай асновай і ў даўно запазычаных словах з неславянскіх моў: *Бялынічы, каляндар, яфрэйтар, сяржант, Яфім.*

3. Заўсёды захоўваецца ***е*** ў першым складзе перад націскам пасля заднеязычных ***г, к, х***: *герой, Герасім, кераміка, кефір, Херсон.*

4. Часціца ***не*** і прыназоўнік ***без*** заўсёды пішуцца з літарай ***е***: *не быў, не браў, без меры, не без вынікаў.*

Пры напісанні разам ***не*** і ***без*** становяцца прыстаўкамі і падпарадкоўваюцца агульным правілам напісання галосных літар ***е, я***: *няхай, нястомна, бязмежны, бясконца; але: непісьменны, безупынны, беспаваротны.*

5. Літара ***я*** пішацца ў некаторых каранях слоў нязменна: *віцязь, сувязь, заяц, яравы, , завязь; япрук – япрука, ядловец – ядлаўцовы.*

6. Літара ***я*** пішацца ў паслянаціскных складах у некаторых суфіксах назоўнікаў (*роўнядзь, боязь, дробязь*) і дзеясловаў (*лаяць, веяць, сеяць, муляць*), а таксама ў аддзеяслоўных назоўніках (*лаянка, веялка, сеялка*).

§ 7. Правапіс *е, ё, я* ў складаных словах

1. У першай частцы складанага слова літара ***е*** захоўваецца незалежна ад таго, на якім складзе націск у другой частцы: *сенакасілка, серпадзюб, белабрысы.*

Калі першай часткай складаных слоў з’яўляецца аснова ***велік-/вялік-,*** напісанне літар ***е*** або ***я*** залежыць ад таго, які склад у другой частцы націскны: калі першы – пішацца ***е***, калі другі – пішацца ***я***: *велікадушны, велікарускі; Вялікабрытанія, вялікагаловы.*

2. У першай частцы складанага слова літара ***ё*** захоўваецца пры націску не на першым складзе другой часткі і замяняецца на ***е***, калі націск на першым складзе другой часткі: *лёгкаатлетычны, мёдаварэнне; ледарэз, медагонка.*

3. У складаных словах злучальныя галосныя ***о, ё*** пішуцца толькі пад націскам, галосная ***а*** – у любым ненаціскным складзе: *ільновалакно, Вадохрышча, куродым.*

4. Злучальная галосная ***е*** ў складаных словах пераходзіць у ***я***, калі націск на першым складзе ў другой частцы складанага слова: *баяздольны, зернясховішча, крывятворны*; але: *боепрыпасы, зернебабовы.*

Злучальная галосная ***е*** ў складаных словах захоўваецца, калі другая частка пачынаецца з ***ў*** (у нескладовага): *зернеўборачны, вогнеўстойлівы.*

Складанаскарочаныя словы пры напісанні звычайна разглядаюцца як простыя словы з адным націскам: *зямфонд, лясгас.*

§ 8. Прыстаўныя галосныя *і, а.*

1. Прыстаўная галосная ***і*** пішацца:

У пачатку слова перад спалучэннямі зычных з першай літарай ***м***: *імшара, імчаць, імгла;*

У пачатку некаторых слоў перад спалучэннямі зычных з першымі літарамі ***р, л,*** калі слова з такімі спалучэннямі зычных пачынае новы сказ або стаіць пасля знаку прыпынку ці слова, што заканчваецца на зычную: *іржа, ірваць; ілгун, ільдзіна. Іржуць коні, калёсы скрыпяць ад Дона да Буга (Я. Купала). Часамі*

на цэлыя кіламетры рассцілалася дарога роўным, нібы выбеленым на сонцы, ільняным палатном (Я. Колас). Калі слова з такім пачатковым спалучэннем зычных стаіць пасля слова, якое заканчваецца на галосную, і пасля яго няма знаку прыпынку, то прыстаўная ***і*** не пішацца: *Азалаціла восень поле ржышчам, дрэвы лісцем, гумны мнапамі (К. Чорны).*

2. У некаторых словах можа з’яўляцца прыстаўная галосная ***а***: *імшара* і *амшара, іржаны* і *аржаны, іржышча* і *аржышча.*

3. Пасля прыставак і першай часткі складанага слова, якія заканчваюцца на галосную, прыстаўныя літары ***і*** і ***а*** перад ***р, л, м*** не пішуцца: *заржавець, замглёны, вокамгненна.*

§ 9. Спалучэнні галосных у запазычаных словах

1. Калі спалучэнні ***іо, йо*** вымаўляюцца як два склады, тады яны на пісьме абазначаюцца:

паміж зычнымі – літарамі ***іё (ыё)*** пад націскам і ***ія (ыя)*** не пад націскам: *біёлаг, даменіён, рацыён, бастыён; біялогія, бібліятэка, патрыятызм, рацыянальны;*

у пачатку слова – літарамі ***іо*** пад націскам і ***іа*** не пад націскам: *іон, Іосіф; іанізацыя, Іаан.*

2. Калі спалучэнні ***іо, йо*** вымаўляюцца як адзін склад, тады на пісьме яны перадаюцца:

пасля галосных – праз ***ё*** пад націская і ***я*** не пад націскам: *раён, маёр; маянэз, раяніраванне;*

у пачатку слова – праз ***ё***: *ёг, ёгурт, ёт, ёдоформ.*

3. Спалучэнне ***іе*** абазначаецца на пісьме літарамі ***іе (ые)***: *гігіена, кліент аўдыенцыя, абітурыент.*

4. Спалучэнне ***йе*** заўсёды вымаўляецца як адзін склад і на пісьме ў пачатку слова і пасля галосных перадаецца праз ***е***: *езуіт, канвеер, Феербах, фае.*

5. Спалучэнне ***іа*** абазначаецца на пісьме літарамі ***ія (ыя)*** незалежна ад месца націску: *авіяцыя, піяніст, матэрыял, дыяметр*.

6. Спалучэнне ***йа*** на пісьме перадаецца:

пасля галосных і ў пачатку слова – праз ***я***: *раяль, Мая, ярд*;

пасля зычных ***л, с, ц*** (мяккага), ***дз*** і непрыставачных ***н*** і ***з*** – праз ***ья***, пасля астатніх зычных – праз ***'я***: *мільярд, мадзьяр, саф'ян.*

Тлумачэнне:

1. На жаль, правапіс спалучэнняў галосных у досыць значнай часткі іншамоўных слоў можа быць вызначаны толькі па слоўніку.

Так напісанне спалучэнняў ***-іе-, -ые-*** ў словах іншамоўнага паходжання абумоўлена асаблівасцямі вымаўлення, а таксама характарам папярэдняй зычнай.

З ***-іе-*** пішуцца словы *гігіеніст, гігіена, гіена, зоагігіена, іерадыякан, іераманах, іерархічны, іерарх, іерархія, іерогліф, Іерусалім, іерыхонскі, іерэміяда, іерэй, іерэйскі, іена, квіетычны, сіена.*

З ***-ые-*** пішуцца словы *абітурыент, андыец, арыентацыя, арыета, аўдыенцыя, дэарыентацыя, інгрэдыент, каэфіцыент, пацыент, трыера.*

З ***-іэ-*** пішуцца словы *міэліт, астэаміэліт, поліяміэліт, піэтэт.*

ПРАВАПІС ЗЫЧНЫХ

§ 10. Зычныя літары

1. Для абазначэння зычных гукаў у беларускай мове выкарыстоўваецца 21 літара: ***б, в, г, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ў, ф, х, ц, ч, ш.***

2. Асобныя гукі не маюць спецыяльных літар: афрыкаты [***дж***], [***дз***], і мяккі [***дз’***] перадаюцца на пісьме адпаведна спалучэннямі літар ***д*** і ***ж***, ***д*** і ***з***: *хаджу, ваджу, ксяндзы, пэндзаль, дзюны*.

3. Гук [***й***] перадаецца або літарай ***й*** (на канцы склада пасля галосных: *рэйка, май*), або літарамі ***е, ё, і, ю, я***, якія адпаведна абазначаюць спалучэнні гукаў [***йэ***], ***[йо***], [***йі***], [***йу***], [***йа***] ў пачатку слова, пасля галосных, апострафа, раздзяляльнага мяккага знака і ***ў*** (у нескладовага): *яма, ёмкі, ехаць, іней, юшка, маянэз, аб’ява, медальён, салаўі.*

§ 11. Правапіс звонкіх і глухіх зычных

1. Чаргаванне звонкіх і глухіх зычных (акрамя прыставачнага ***з***) на пісьме не адлюстроўваецца. Для праверкі правільнасці напісання звонкіх і глухіх зычных трэба змяніць слова ці падабраць іншае аднакаранёвае слова, каб пасля зычнага, які патрабуе праверкі, быў галосны або зычныя ***р, л, м, н, в***: *рыбка – рыба, магчы – магу, носьбіт – насіць; хлеб – хлеба, рог – рога, грыб – грыбны, бег – беглы.* Словы ***лязг, лязгаць*** маюць варыянты ***ляск, ляскаць.***

2. Правапіс уласнабеларускіх і запазычаных слоў, у якіх напісанне звонкіх і глухіх зычных нельга праверыць, вызначаецца па слоўніку: *футбол, баскетбол, вакзал, айсберг, струбцына, экзамен, Афганістан.*

§ 12. Зычныя *д, т* і *дз, ц*

1. Чаргаванне цвёрдых зычных гукаў [***д***], [***т***] з мяккімі [***дз'***], [***ц'***] (дзеканне і цеканне) адлюстроўваецца на пісьме: замест ***д, т*** перад ***е, ё, і, ю, я*** пішуцца адпаведна ***дз, ц:*** *гарады – у горадзе, іду – ідзём, вада – вадзяны, грудны – грудзі, чысты – чысцюткі.*

2. Чаргаванне [***д***], [***т***] з [***дз'***], [***ц'***] адбываецца перад мяккім [***в'***]: *два – дзве, мёртвы – мярцвяк, чатыры – чацвёрты.*

Літары ***ц*** і афрыката ***дз*** перад мяккім [***в'***] пішуцца згодна з вымаўленнем у словах: *дзверы, бацвінне, ліцвінка, Мацвей, Мацвеенка, Бацвінкоў* і інш. Выключэнне: ***твіст.***

3. Гукі [***д***] у канцы прыстаўкі і [***т***] у складзе суфікса перад мяккім [***в'***] захоўваюцца нязменна і на пісьме перадаюцца адпаведна літарамі ***д*** і ***т***: *адвезці, у таварыстве, у выдавецтве.*

Гук [***т***] вымаўляецца нязменна і на пісьме перадаецца літарай ***т*** перад мяккім [***в'***] у аддзеяслоўных назоўніках і ў словах, вытворных ад іх: *бітва – у бітве, клятва – клятве, пітво – у пітве.* Літары ***д*** і ***т*** пішуцца таксама ў некаторых іншых словах: *мардва – мардве, Мардвінаў, Літва – у Літве.*

4. У запазычаных словах (а таксама ў вытворных ад іх) цвёрдыя ***д, т***, як правіла, пішуца нязменна: *рэйсфедар, дэлегат, ерэтык, дыктатура.*

5. Перад суфіксамі і спалучэннямі суфіксальнага паходжання ***-ін-, -ір-, -ік-, -ёр-, -еец-, -ейск-*** у словах іншамоўнага паходжання, а таксама ў словах, вытворных ад іх, [***д***] і [***т***] чаргуецца з [***дз'***], [***ц'***], што і адлюстроўваецца на пісьме: *сульфіды – сульфідзін, індзеец* (але: *Індыя – індыец*), *мантаж – манцёр, білет – білецёр.*

6. Зычныя ***дз, ц*** пішуцца ў некаторых словах, правапіс якіх вызначаецца па слоўніку: *мундзір, гетэрадзін, цір, цітр, каранцін.*

7. Зычныя ***д, т*** або ***дз, ц*** пішуцца ў адпаведнасці з беларускім літаратурным вымаўленнем ва ўласных імёнах і назвах: *Дадэ, Дэфо, дэ Бальзак, Дэтройт, Атэла, Тэкля, тэрэза, Дзяніс, Уладзівасток, Хрысціна, Палесціна* і інш. Правапіс такіх слоў вызначаецца па слоўніку.

§ 13. Некаторыя спалучэнні зычных

1. У асобных словах адбылося спрашчэнне груп зычных: гістарычныя спалучэнні ***здн, згн, стн, скн, стл, рдн*** вымаўляюцца як ***зн, сн, сл, рн***, што і адлюстроўваецца на пісьме:

здн – зн: *праязны* (параўн.: *прыезд*), *позна, Познышаў*;

згн – зн: *бразнуць* (параўн.: *бразгаць*);

стн – сн: *бязлітасны* (параўн.: *літасць*), *пачэсны, ненавісны*;

тое ж у запазычаннях: *кантрасны, кампосны, фарпосны, аванпосны, баласны.*

скн – сн: *бліснуць* (параўн.: *бліскаць*), *пляснуць, трэснуць*; але: *віскнуць, націкны*;

стл – сл: *жаласлівы* (параўн.: *жаласць*), *шчаслівы, помслівы*;

рдн – рн: *міласэрны, міласэрнасць* (параўн.: *сардэчны*).

2. Спалучэнні зычных ***ск, ст, с'ц'*** на канцы кораня слова могуць чаргавацца з шч, што і перадаецца на пісьме: *воск – вашчыць, густы – гушчар, хрысціць – хрышчоны.* Калі каранёвае ***с*** стаіць побач з суфіксальным ***к***, якое можа чаргавацца з ***ч***, то спалучэнне гукаў ***с*** і ***ч*** (у вымаўленні – [***шч***]) перадаецца як ***сч***. Напісанне ***сч*** захоўваецца і ва ўсіх вытворных словах: *пясчынка, пясчанік, брусчатка.*

3. Спалучэнне зычных ***дт*** на канцы слоў іншамоўнага паходжання перадаецца праз ***т***: *Кранштат, Рэмбрант, Шміт.*

§ 14. Прыстаўныя і ўстаўныя зычныя

1. Прыстаўная літара ***в*** пішацца перад націскным ***о***:

у пачатку слоў: *возера, вольха, Вольга* і інш., у вытворных ад іх словах пасля прыставак: *абвостраны, павойкаць, увосень*; але: *окаць, одум*. Пры змене націску ***о*** пераходзіць у ***а*** і прыстаўная ***в*** у гэтых словах не пішацца: *абады, азёрны, асенні*;

перад прыстаўкамі ***о-, об-, од- (от-)***: *вокіс, вокліч, вобземлю, водзыў, вотруб'е* і інш., а таксама *навобмацак, наводдалек, паводле, наводшыбе* і інш.;

у запазычаных словах: ***вохра, воцат*** і вытворных ад іх: *вохрыць, воцатнакіслы* і інш.

2. У словах ***вока, вострыі, восем, вакол*** і вытворных ад іх прыстаўная ***в*** захоўваецца незалежна ад месца націску: *вачамі, вастрыць, васьмёра, наваколле.*

3. Перад націскным ***о*** ў сярэдзіне некаторых слоў пішацца ўстаўная літара ***в***: *ніводзін, Лявон, Радзівонаў* і інш.

4. Прыстаўная ***в*** не пішацца ў запазычаных словах і некаторых уласных імёнах і назвах перад пачатковым націскным [***о***]: *опера, ода, ордэн, офіс, Омск, Орша* і інш.

5. Прыстаўная літара ***в*** пішацца:

перад каранёвым ***у*** ў пачатку слоў: *вугал, вуліца, вус*, а таксама ў вытворных ад іх словах незалежна ад месца націску: *абвуглены, чатырохвугольнік, завулак, вусач* і інш.;

Перад націскнымі прыстаўкамі ***у-, уз- (ус-)***: *вупраж, вузгалаўе, вусціш.*

6. Устаўная літара ***в*** пішацца ў сярэдзіне слоў:

перад націскным ***у***: *павук, цівун, есавул,* а таксама ў вытворных ад іх словах незалежна ад месца націску: *павукі, цівуном, есавульскі*;

перад ***у*** ва ўласных імёнах і геаграфічных назвах: *Матэвуш, Навум, Тадэвуш, Навумаўка.*

7. Прыстаўная ***в*** не пішацца перад націскным пачатковым ***у***:

у запазычаных словах: *ультра, унтэр, унікум, урна, унія*; але: *вустрыца*;

ва ўласных імёнах і назвах: *Ульяна, Умань, Урал, Узбекістан* і інш.

8. Прыстаўная літара ***г*** пішацца ў займенніках *гэты, гэтакі, гэтулькі* і ў прыслоўях *гэтак, гэтаксама, дагэтуль, адгэтуль.*

З прыстаўной літарай ***г*** пішуцца выклічнікі: *гэй, го, га.*

§ 15. Нескладовае *ў* і *у* складовае

1. Нескладовае ***ў*** пішацца згодна з беларускім літаратурным вымаўленнем пасля галосных:

пры чаргаванні [***у***] з [***ў***]:

у пачатку слова (калі гэта слова не пачынае сказ і перад ім няма знакаў прыпынку): *на ўвесь дзень (ад усіх), моцны ўдар (ад удару), для ўніята (з уніятам)*;

у сярэдзіне слова пасля галосных перад зычнымі: *саўна, аўра, джоўль*; але: *траур*;

пры чаргаванні [***л***] з [***ў***]: *даў, поўны, паўметра*; але: *палка, Волга, Балгарыя;*

пры чаргаванні [***в***] з [***ў***]: *лаўка (лава), аўса (авёс)Аўрора*; але: *краіна В’етнам, рака Влтава, армія В’етконга.*

У канцы запазычаных слоў ненаціскное ***у*** не скарачаецца: *фрау, Ландау, ток-шоу, ноу-хау.*

2. Гук [***у***] пад націскам не чаргуецца з [***ў***]: *да урны, Брэсцкая унія, аул, баул, аукаць*, у выклічніках ***у*** (*у, нягоднікі!*), ***ух*** (*ух ты!*), ***уй*** (*уй, які смешны!*).

3. Гук [***у***] не чаргуецца з [***ў***] у запазычаных словах, якія заканчваюцца на ***-ум, -ус***: *прэзідыум, кансіліум, радыус, соус* і вытворных ад іх.

4. Гук [***у***] на пачатку ўласных імён і назваў заўсёды перадаецца вялікай літарай ***У*** складовае без

надрадковага значка: *ва Узбекістан (для ўзбекаў), на Уральскіх гарах (на ўральскіх дарогах), за Уладзіміра.*

§ 16. Нескладовае *й*

1. Гук [***і***] пасля прыставак, якія заканчваюцца на галосны, чаргуецца з [***й***] і перадаецца на пісьме літарай ***й***:

у словах з коранем *іс-ці, ігр-аць, ім-я* на месцы ненаціскнога пачатковага каранёвага [***і***]: *зайсці, выйду, перайначыць*;

у словах *займаць, наймаць, пераймаць, перайманне, праймаць.*

У астатніх выпадках пачатковы каранёвы гук [***і***] захоўваецца пасля прыставак на галосны: *заіскрыцца, заікацца, заінець, праіснаваць, заінтрыгаваць, праілюстраваць, праінфармаваць, неістотны, Прыіртышша, Заішым'е, Заілійскі, праіранскі.*

2. У словах, утвораных ад дзеясловаў ***ісці, іграць*** пры дапамозе прыставак на зычны (***аб-, ад-, над-, раз-, уз-*** і інш.), [***і***] чаргуецца з [***ы***]: *абышоў, надысці, падыграць* і інш.

3. У сярэдзіне запазычаных слоў, у тым ліку ва ўласных назвах, літара ***й*** пішацца толькі перад зычнымі: *дызайн, Кландайк, Драйзер, лайнер, камбайн.*

Гукавое спалучэнне зычнага гука [***й***] з галоснымі ў словах іншамоўнага паходжання перадаецца ётаванымі галоснымі, як у словах уласнабеларускіх:

на пачатку слова: *Ёфе,Нью-Ёрк*;

пасля галоснага ў сярэдзіне слова: *маёр, маянэз, раён*;

пасля галоснага на канцы слова: *фае, Мая, Папая.*

§ 17. Падоўжаныя і падвоеныя зычныя

1. На пісьме падоўжаныя зычныя ***ж, з, дз, л, н, с, ц, ч, ш,*** якія стаяць паміж галоснымі, абазначаюцца

падвоеным напісаннем адпаведных літар (падоўжанае ***дз*** на пісьме перадаецца як ***ддз***): *замужжа, маззю, суддзя, колле, карэнне, двукоссе, адкрыццё, ламачча, мышшу.*

2. У запазычаных словах, у тым ліку ва ўласных імёнах і назвах, і вытворных ад іх словах падвоеныя літары звычайна не пішуцца: *граматыка*, *піца, Ала*; але: *бонна, донна, манна, панна, ванна, мадонна, саванна; Ганна, Жанна, Сюзанна, Мекка* і інш. Напісанне такіх слоў вызначаецца па слоўніку.

3. Ва ўласных імёнах і назвах падоўжанае вымаўленне зычных адлюстроўваецца на пісьме: *Аўгіння, Наталля,* Залессе і інш.; але: Ілья, *Емяльян, Касьян, Ульян, Ульяна, Юльян, Традзьякоўскі* і вытворныя ад іх: *Ільін, Ільіч, Ульянаўск* і інш.

§ 18. Змякчальны мяккі знак

1. Мяккі знак пішацца пасля зычных ***з, л, н, с, ц*** (з мяккага ***т***), ***дз*** (з мяккага ***д***):

для абазначэння на пісьме мяккасці зычнага на канцы слова: *мядзведзь, дзень, пісаць, соль, вось, лезь;*

для абазначэння на пісьме мяккасці зычнага перад цвёрдым зычным: *дзядзька, касьба, дзьмухавец*;

для абазначэння на пісьме мяккасці зычнага перад наступным мяккім зычным тады, калі пры змене формы таго ж слова (або пры замене яго другім словам таго ж кораня) гэты мяккі зычны становіцца цвёрдым, а папярэдні зычны захоўвае сваю мяккасць: *барацьбе (барацьба), пісьменнік (пісьмо), цьмяны (цьма).* Калі пры змене формы таго ж слова (або пры замене яго другім словам таго ж кораня) мяккасць зычных не захоўваецца, то мяккасць зычнага перад наступным мяккім зычным на пісьме мяккім знакам не абазначаецца: *дзве – два, шэсць – шосты, звінець – звон.*

2. Мяккі знак пішацца для абазначэння мяккасці зычных у дзеясловах загаднага ладу:

перад канчаткам першай асобы множнага ліку ***-ма***: *кіньма, станьма, сядзьма*;

перад канчаткам другой асобы множнага ліку ***-це***: *будзьце, кіньце, сядзьце;*

перад зваротнай часціцай ***-ся***: *кінься, звесься.*

3. Мяккі знак пішацца для абазначэння мяккасці зычных у назоўніках перад канчаткам творнага склону множнага ліку ***-мі***: *коньмі, людзьмі, грудзьмі.*

4. Мяккі знак пішацца:

у складаных лічэбніках: *пяцьдзесят, шэсцьсот, дзевяцьсот*;

у часціцы ***-сьці***, якая ўваходзіць у склад слова: *штосьці, чагосьці, кудысьці, дзесьці, чамусьці, якісьці;*

у слове *ледзьве.*

5. Мяккі знак пішацца для абазначэння на пісьме мяккасці [***л***] перад зычнымі*: пальцы, бразільскі (Бразілія), уральскі (Урал).*

6. Мяккі знак пішацца для абазначэння на пісьме мяккасці [***н***]:

перад суфіксам ***-к-***, а таксама перад суфіксам ***-чык-*** (калі слова без суфікса ***-чык-*** заканчваецца мяккім знакам): *песенька, вішанька, праменьчык (прамень)*;

перад суфіксам ***-ск-*** у прыметніках, утвораных ад назваў месяцаў, якія заканчваюцца мяккімі [***н'***], і назоўніка ***восень***: *студзеньскі, ліпеньскі, восеньскі,* а таксама ў суадносных уласных назвах: *Чэрвеньскі раён, Ліпеньская школа*;

у суфіксе ***-еньк- (-эньк-, -аньк-)***: *маленькі, даражэнькі, прыгожанькі.*

7. Мяккі знак не пішацца:

пасля шыпячых (***ж, дж, ц, ш***), ***р, ц*** (не з ***т*** мяккага) і ***д, т***, а таксама пасля губных ***б, в, м, п, ф***: *дождж, ноч, мыш, цар, купец, голуб, п'едэстал, сям'я, В'етнам, верф;*

пасля ***з, с, ц, дз*** перад мяккімі зычнымі, калі пры змене формы таго ж слова (або пры замене яго другім словам таго ж кораня) нельга паставіць гэтыя ***з, с, ц,***

дз перад цвёрдым зычным: *песня – песні – песнямі, звер – зверам – звяроз, свет – свяціць – асвятленне, дзверы – дзвярэй, чацвер – чацвяргом; схіліцца, ёсць, Дзвіна*;

пры падаўжэнні зычных: *насенне, галлё, калоссе*, а таксама падваенні: *ззяць*;

у прыметніках з суфіксам ***-ск-***, утвораных ад назоўнікаў на ***-нь***: *конскі (конь), любанскі (Любань), цянь-шанскі (Цянь-Шань).*

§ 19. Раздзяляльны мяккі знак і апостраф

1. Раздзяляльны мяккі знак пішацца пасля зычных ***л, с, ц*** (з мяккага ***т***), ***дз*** і непрыставачных ***н*** і ***з*** перад ***е, ё, і, ю, я*** ў словах іншамоўнага паходжання: *вальера, рэльеф, канферансье, Нью-Ёрк, каньяк.*

2. Ва ўласных імёнах і назвах, утвораных ад імён на ***-ій (-ый)***, пасля зычных ***л, с, ц, дз, н, з*** перад суфіксальным ***-еў- (-ев-)*** пішацца мяккі знак: *Васільеў, Кандрацьеў, Аркадзьевіч.*

3. Пасля ***г, к, х*** і збегу зычных, акрамя ***нц***, перад суфіксальным ***-еў- (-ев-)*** пішацца ***і (ы)***: *Георгіеў, Георгіевіч, Дзмітрыеў, Дзмітрыевіч*; але: *Вікенцьеў, Вікенцьевіч, Лаўрэнцьеў, Лаўрэнцьевіч* і інш.

4. Апостраф пішацца пры асобным вымаўленні зычных з наступным галосным:

пасля прыставак, якія заканчваюцца на зычную, перад ***е, ё, ю, я*** і націскным ***і***: *ад’езд, аб’ём, аб’ява, раз’юшыць, аб’інець*;

у сярэдзіне слова пасля губных ***б, в, м, п, ф,*** заднеязычных ***г, к, х,*** зубных ***д, т*** і дрыжачага ***р*** перад літарамі ***е, ё, і, ю, я***: *б’ецца, вераб’і, В’етнам, п’юць, саф’ян, Аж’е, Грыгор’еў, Мар’іна Горка;*

у складаных словах з першай часткай ***двух-, трох-, чатырох-, шмат-*** перад літарамі ***е, ё, ю, я***: *двух’ярусны, трох’ярусны, шмат’ядзерны.*

5. Апостраф не пішацца:

пасля ***ў*** (у нескладовага) перад літарамі ***е, ё, і, ю, я***: *абаўюцца, саўюць, салаўі;*

у складаных і складанаскарочаных словах на мяжы састаўных частак, у тым ліку калі іх часткі пішуцца праз злучок: *цэхячэйка, дзяржюрвыдавецтва, трэд-юніёны.*

ПРАВАПІС АБРЭВІЯТУР

§ 20. Правапіс абрэвіятур

1. У абрэвіятурах скарочаныя часткі пішуцца так, як у адпаведных поўных словах: *гарсавет (гарадскі савет), галоўурач (галоўны), генплан (генеральны), прафкам (прафсаюзны камітэт), ваенкам (ваенны камісар), гарвыканкам (гарадскі выканаўчы камітэт), член-кар. (член-карэспандэнт), інтэрпал (інтэрнацыянальная паліцыя), лінкар (лінейны карабель).*

2. Літарныя, гукавыя абрэвіятуры і абрэвіятуры змешанага тыпу звычайна пішуцца вялікімі літарамі без кропак, злучкоў і апострафаў: *ГрДМУ (Гродзенскі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт), УА (установа адукацыі), МАЗ (Мінскі аўтамабільны завод).*

Калі да абрэвіятуры дадаецца лічба, то яна пішацца праз злучок: *ВАЗ-21, МАЗ-200, МТЗ-82.*

Калі абрэвіятура скланяецца, канчаткі пішуцца разам малымі літарамі: *у нашым ЖЭСе, дысертацыя ў ВАКу, рамонт ГУМа.*

Дапускаецца напісанне малымі літарамі агульнавядомых абрэвіятур, калі слова ўспрымаецца як простае: *схадзіў у жэс* і інш.

Малыя літары могуць уваходзіць у камбінаваныя абрэвіятуры: *ЛіМ, БелТА, УП “Белкніга”.*

3. Напісанне няўласнабеларускіх (запазычаных) абрэвіятур вызначаецца па слоўніку; поўны сэнсавы беларускі адпаведнік перадае значэнне такіх запазычанняў, а не расшыфроўвае іх: *завуч* (намеснік па вучэбнай рабоце), *спецназ* (атрад спецыяльнага

прызначэння), *ЮНЕСКА* (Камісія Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры).

4. У некаторых абрэвіятурах напісанне можа не адлюстроўваць натуральнае вымаўленне: *ТЮГ – Тэатр юнага гледача* (вымаўляецца [*ц'ух*]), *РІВШ – дзяржаўная ўстанова адукацыі "Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы"* (вымаўляецца [*рыўш*]).

5. Літаратурныя абрэвіятуры не трэба блытаць з умоўнымі графічнымі скарачэннямі, якія ўжываюцца на пісьме, але заўсёды чытаюцца поўнасцю.

Скарачэнне слоў рэгламентуецца наступнымі правіламі:

нельга скарачаць на галосную літару, на ***ь***, на ***й*** і на ***ў***;

пры спалучэнні дзвюх аднолькавых зычных скарачэнне робіцца пасля першай зычнай: *насен. фонд*;

пры збегу дзвюх або некалькіх зычных скарачэнне робіцца на апошнюю зычную: *народн. творчасць*;

калі імя або імя па бацьку пачынаецца з дыграфа ***Дз***, то ініцыялам выступае толькі літара ***Д***: *Дзмітрый Дзмітрыевіч – Д.Д.*

Пры графічных скарачэннях ставіцца кропка і захоўваюцца тыя ж знакі і пачатковыя літары, якія ўласцівы поўнаму напісанню: *В.-Д. к. (Волга-Данскі канал), чл.-кар. (член-карэспандэнт).*

6. Стандартныя скарочаныя абазначэнні метрычных мер пішуцца без кропак: *га (гектар), см (сантыметр), кг (кілаграм), км (кіламетр)* і інш.

Ніжэй прыводзяцца агульнапрынятыя скарачэнні, якія не патрабуюць спецыяльнага тлумачэння.

Напрыклад:

акад. – акадэмік;

б. – былы;

бухг. – бухгалтэрыя;

в. – вёска

в.а. – выконваючы абавязкі;

в-аў – востраў;

вобл. – вобласць;
воз. – возера;
г. – год;
г. – горад;
гг. – гады;
г.зн. – гэта значыць;
гл. – глядзі;
гр. – грамадзянін;
дац. – дацэнт;
заг. – загадчык;
зб. – зборнік;
і г.д. – і гэтак далей;
і да т.п. – і да таго падобнае;
і інш. – і іншае;
і пад. – і падобнае;
нам. – намеснік;
напр. – напрыклад;
н.ст. – новы стыль;
н.э. – наша эра;
парайн. – параўнанне;
п-аў – паўвостраў;
праф. – прафесар;
р. – рака;
р-н – раён;
руб. – рубель;
р. – старонка;
с.-г. – сельскагаспадарчы;
сс. – старонкі;
с/с – сельскі савет;
ст. – стагоддзе;
ст.ст. – стары стыль;
т. – том;
тав. – таварыш;
т-ва – таварыства;
т.зв. – так званы;
тт. – тамы.

§ 21. Правапіс прыставак

1. Да прыставак **аб-, ад-, над-, пад-, раз- (рас-), с (з-), уз- (ус-)** пры спалучэнні з марфемамі, якія пачынаюцца збегам зычных, далучаецца дадатковае **а**: *абарваць (абрываць), адаспаць (адсыпацца), сарваць (зрываць).* Дапускаецца напісанне ўстаўнога а для раздзялення двух губных гукаў: *абабягаць, абаперціся.*

2. У словах **расол, расольнік, расада, расаднік** (месца, скрынка для вырошчвання расады) адбылося сцяжэнне гукаў, і таму яны пішуцца з адной літарай **с**.

3. У прыстаўках **з-, із-, уз-, раз-, без-, небез-, абез-, праз-, цераз-** літара з пішацца перад звонкімі, санорнымі зычнымі і ётаванымі галоснымі (перад апострафам): *збіць, ізной, узняць, небязгрэшны, абяз'ёдаваць, без'языкі.* У слове **разявіць** і вытворных ад яго, а таксама ў словах **узлаваць і ўзлавацца** адбылося сцяжэнне [**з**] – прыстаўкі і [**з**] – кораня.

У тых жа прыстаўках замест літары **з** пішацца с перад глухімі зычнымі: *скінуць, сіпыты, усхваляваць, беспадстаўны, абясшкодзіць, цераспалосіца, росшукі, росчырк.*

Калі корань слова пачынаецца з галосных **а, у, э** або ненаціскнога **і**, якое пераходзіць у **ы**, замест прыстаўкі **з-** пішацца прыстаўка **с-**: *сарганізаваць, сумысна, сэканоміць, сыграць*; але: *зымправізаваць, зыначыць.*

4. У словах, утвораных ад дзеясловаў **ісці, хадзіць,** прыстаўкі на **з-** пішуцца ў залежнасці ад лексічнага значэння: *зысці – сысці, зысціся – сысціся, зыходзіць – сыходзіць, зыходны – сходны, зыход – сход.*

5. У прыстаўцы **дыз-** перад галоснымі (у тым ліку ётаванымі) пішацца **з**, а перад зычнымі – **с**: *дызасацыяцыя, дыз'юнкцыя, дысгармонія, дыскамфорт.*

6. Прыстаўка **дэз-** пішацца нязменна: *дэзактывацыя, дэзынфекцыя, дэзынтэграцыя.*

7. Спалучэнні літар **сч, сш, сшч, зж, здж** на стыку прыстаўкі і кораня перадаюцца нязменна: *расчахляць, счапіць, зжыцца, зджаліць.*

Выключэнні: **рашчыніць** (паставіць цеста), **ушчуваць, нішчымны**, а таксама вытворныя ад іх: *рошчына, ушчуванне, ушчунак, нішчымніца.*

8. Пры спалучэнні прыставак (**аб-, ад-, над-, пад-, раз-, з- (с-), уз-, спад-, перад-, дэз-, суб-**) са словамі, што пачынаюцца з **і**, у адпаведнасці з вымаўленнем замест **і** пішацца **ы**: *абыграць, сыграць, субынспектар, дэзынфармацыя.*

Пасля прэфіксоідаў (**звыш-, міэ-, пан-, супер-, транс-, контр-**) **і** захоўваецца: *звышімклівы, міжінстытуцкі, панісламізм, контрігра, суперінтэлект, трансіндыйскі.*

У складанаскарочаных словах, першая частка якіх заканчваецца на цвёрды зычны, пачатковае і другога слова пішацца нязменна: *медінстытут, дзяржінспектар, санінструктар.*

Прэфіксоід **экс-** пішацца праз злучок, і **і** не пераходзіць у **ы**: *экс-інжынер, экс-імператар.*

Некаторыя словы з коранем **-ход-** маюць варыянтныя формы: *адыходлівы – адходлівы, адыходы – адходы.*

ПРАВАПІС ВЯЛІКАЙ І МАЛОЙ ЛІТАР

§ 21. Агульныя правілы правапісу вялікай і малой літар

1. З вялікай літары пішуцца:

першае слова ў сказе: *Былі пагодныя дні. З сонцам ад рання да вечара, з сінім небам* (І. Мележ).

першае слова пасля клічніка, якім выдзяляецца зваротак, а таксама выклічнік у пачатку сказа: *Зямля Беларусі! Табой мы сагрэты, ніколі не сходзіш ты з нашых вачэй* (П. Броўка).

першае слова ва ўстаўных сказах-рэмарках, якія падаюцца ў дужках у пачатку тэксту і пасля кропкі, клічніка, пытальніка і шматкроп'я ў канцы сказа: Г а р л а х в а ц к і. *Не толькі сакрэт, а дзяржаўная тайна.* (Ідзе ў свой кабінет.) (К. Крапіва). С ы м о н. *Калі пытаюся, то няхай кажа!* (Да Данілкі) *Ну! Чуеш ці не?* (Я. Купала).

2. Па традыцыі з вялікай літары пачынаецца кожны новы радок (першае слова) у вершаваных тэкстах:

Дагарэў за брамай небакрай,
Месяц паміж воблачкаў плыве,
Выйду зноў, як у мінулы май,
Басанож прайдуся па траве.

(У. Караткевіч).

3. Па традыцыі з вялікай літары пішацца першае слова пасля двукроп'я:

у пачатку простай мовы: *Ён падумаў: "Ніхто цябе не бачыць, ніхто не ведае, якая ты слаўная і мілая, - і дадаў: - Дурні яны!"* (Я. Колас);

У пачатку цытаты, якая з'яўляецца самастойным складам: *П. Глебка з поўнай падставай пісаў: "Лірычную плынь унёс у нашу празаічную мову М. Лынькоў"* (ЛіМ);

У сцвярджальнай частцы пастановы, рэзалюцыі, пратакола, акта і іншага рашэння.

Напрыклад:

Пастанавілі:

Зацвердзіць справаздачу рэвізійнай камісіі аб фінансавай дзейнасці прафкама (з пратакола прафсаюзнага сходу)

З арыгіналам згодна:

Сакратар выканкама (подпіс) (з копіі дакумента).

4. Калі цытата ўключаецца ў просты ці складаны сказ у якасці яго граматычнай часткі, тады яна пачынаецца з малой літары: *Якуб Колас справядліва ўказваў, што "родная мова – гэта першая крыніца,*

праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет” (ЛіМ).

5. Пішуцца з малой літары:

першае слова пасля шматкроп’я, каля яно стаіць у сярэдзіне сказа і абазначае прыпыненне ў маўленні: *Зямля… зямля… туды, туды, брат, будуй яе… ты дай ёй выгляд…* (Я. Колас);

першае слова ў сярэдзіне сказа пасля шматкроп’я, якое абазначае, што частка гэтага сказа апушчана: *З невялікай і чысай крыніцы лірычнага пачуцця… пачынаецца раман-паэма аб жыцці простага люду* (А. Адамовіч);

першае слова пасля клічніка, калі ён стаіць у сярэдзіне сказа: *І кожны, хто мяне спытае, пачуе толькі адзін крык: што хоць мной кожны пагарджае, я буду жыць! – бо я мужык!* (Я. Купала);

першае слова ў словах аўтара, якія ідуць пасля простай мовы з клічнікам, пытальнікам або шматкроп’ем: *“Надзя! Надзейка!..” – кліча жалейка* (П. Броўка). – *У школу я больш не пайду!.. – Як гэта – не пайду? А куды ты пойдзеш? – абурыўся Сяргей* (І. Шамякін);

першае слова ў рэмарках да слоў дзейнай асобы, калі рэмарцы не папярэднічаюць кропка, клічнік, пытальнік ці шматкроп’е: Г а р л а х в а ц к і. *А можа, і праўда бландзінка. Значыць, яна гэта самае* (круціць рукой каля валасоў) *пабландзінілася, а я і не заўважыў* (К. Крапіва).

§ 22. Вялікая і малая літары ў асабовых назвах

1. З вялікай літары пішуцца:

імёны, імёны па бацьку, прозвішчы, псеўданімы, мянушкі, а таксама дадатковыя азначэнні пры гэтых назвах: *Іван, Янка, Ясь, Яська; Алаіза Пашкевіч (Цётка); Казімір Чацвёрты Ягелончык, КірылаТураўскі; Дон Жуан, Нестар Летапісец*;

кожнае імя ў састаўных імёнах і прозвішчах, калі яны пішуцца асобна або праз *злучок: Эрых Марыя Рэмарк, Марыя-Луіза-жазэфіна; Вікенцій Дунін-Марцінкевіч*;

прозвішчы а таксама імёны ў множным ліку, калі яны выступаюць як назвы роду, групы асоб, ці ўжываюцца ў значэнні агульнай назвы: *Міцкевічы, браты Гарэцкія, маёнтак Тышкевічаў, Род Радзівілаў, бязродныя Іваны*; *Гагарыны, Заслонавы*;

часткі састаўных асабовых імёнаў кітайцаў, карэйцаў, в'етнамцаў, бірманцаў, інданезійцаў, тайландцаў, цэйлонцаў, японцаў: *Ван Янмінь, Сунь Ятсен* (Кітай); *Ан Чхан Хо, Пак Ін Но* (Карэя); *Нгуен Фук Ань, Нгуен Чай* (В'етнам); *Пі Маў Нін, Такін Кода Хмайн* (Бірма); *Султан Такдыр, Алішахбана, Утуі Тутанг Сантані* (Інданезія); *Нулаб Сайпрадыт, П'я Тасін* (Тайланд); *Карахара Карахіта* (Японія);

пачатковыя часткі **Ібн, Бен, Шах-, Мак-, Сан-, Сант-, Сен-, Сент-, Тэр-** у іншамоўных асабовых імёнах, якія пішуцца асобна, разам або далучаюцца да іх праз злучок, а таксама пачатковыя **О', Д'**, якія пішуцца праз апостраф: *Ібн Сіна, Бен Алі, Шах-Джахак, Мак-Доўэл, Сан-Мартын, Сант-Эліё, Сент-Жуст, Сент-Эцьен, Тэр-Петрасян, О'Генры, Д'аламбер, Д'Артаньян*;

клічкі жывёл, птушак і іншых істот: конь *Рудзік*, карова *Красуля*, сабака *Рэкс*, кот *Кузя*, курыца *Рабка*, папугай *Гоша*;

прыналежныя прыметнікі, утвораныя ад асабовых імён і клічак жывёл, мянушак пры дапамозе суфіксаў **-ов-, -оў (-ав-, -аў), -ёв-, - ёў, (-ев-, еў), -ын-, -ін-**: *Кузьмоў* сусед, *Скарынавы* выданні, *Багдановічаў* верш, *Зосьчыны бацькі*, *Рагуліна* малако;

адносныя праметнікі, утворакныя ад імён і прозвішчаў, псеўданімаў, калі такія прыметнікі ўваходзяць у склад састаўных уласных назваў: *Купалаўская прэмія* (прэмія імя Янкі Купалы), *Нобелеўская прэмія, Коласаўская стыпендыя* (стыпендыя імя Якуба

Коласа), *Гарэцкія чытанні* (чытанні, прысвечаныя Максіму Гарэцкаму), *Варфаламееўская ноч* (гістарычная падзея ў Парыжы ў ноч святога Варфаламея), *Маркаўскія рады* (тэрміналагічная назва ў матэматыцы).

2. З малой літары пішуцца:

агульныя назвы людзей, прадметаў, рэчываў і хімічных элементаў, адзінак вымярэння, якія ўтварыліся на аснове асабовых і геаграфічных назваў: *донжуан (быў донжуанам), донкіхот (такі донкіхот), эскулап*; *бефстроганаў, дызель, форд; морфій, уран, фермій*; *ампер, вольт, джоўль*;

асабовыя назвы (прозвішчы, імёны і інш.) у форме множнага ліку, калі іх ужыванне выяўляе пагардлівыя, зневажальныя адносіны: *гарлахвацкія, кручковы, пісулькіны*;

назвы чалавека, утвораныя ад асабовых імёнаў, якія ўжываюцца ў складзе ўстойлівых спалучэнняў з назоўнікамі (фразеалагізмаў) або ў складзе састаўных агульных назваў са значэннем адпаведнай адноснай прыкметы: *эзопаўская (эзопава) мова, пірава перамога, ахілесава пята, купалаўскі верш, сідарава каза*;

часткі **ван, да, дзі, дзю, дон (донна), дэ, дэр, ла, ле, фон, эль** і некаторыя іншыя ў іншамоўных асабовых назвах: *Людвіг ван Бетховен, Леанарда да Вінчі, ле Карбюзье, дон Фердынанд*; але ў асабовых назвах літаратурных герояў (*Дон Кіхот, Дон Хуан*), а таксама ў некаторых выпадках у прозвішчах і імёнах пішуцца з вялікай літары: *Дзі Віторыё, Ван Гог, Эль Грэка*;

часткі **ага, ад, ал, ас, ар, аш, бей, бек, задэ, аглы, уль, зуль, кызы, аль, паша, хан, шах, эд, эль** і некаторыя іншыя ў іншамоўных асабовых назвах, якія падаюцца звычайна пасля назвы або перад ёй і пішуцца праз злучок: *Ібрагім-ага, Амар аш-Шарыф, Ібрагім-бей, Амад-задэ, Кёр-аглы, Сейф уль-Іслам, Зульфія-кызы, Амад эд-Дзін, Седах зуль-Факар, Сулейман-паша, Махамед эль-Куні* і інш.

§ 23. Вялікая і малая літары ў найменнях асоб, звязаных з рэлігіямі, назвах міфалагічных і казачных герояў

1. З вялікай літары пішуцца:

найменні найвышэйшых божастваў (бостваў) у рэлігійных культах, а таксама ўсе словы ў спалучэннях, якія змяшчаюць гэтыя назвы: *Бог, Саваоф, Алах, Шыва, Яхве, Вішну; Госпад (Госпадзь), Усявышні, Святая Троіца, Бог Айцец, Божы (Боскі) Сын, Святы Дух, Прачыстая Троіца, Царыца Нябесная, Месія*;

прыметнікі, утвораныя ад слова **Бог**: *Божы (Боскі) суд, Божы (Боскі) храм*;

асабовыя імёны (і ўсе словы ў састаўных асабовых назвах, акрамя агульных назваў) заснавальнікаў рэлігійных вучэнняў, а таксама біблейскіх асоб (апосталаў, прарокаў, святых і інш.): *Ісус Хрыстос, Буда, Брахма; Іаан Хрысціцель, Святы Павел*;

імёны легендарных і міфічных асоб, язычніцкіх багоў: *Антэй, Зеўс, Дажбог, Пярун*, але як агульныя назвы: *пярун* – удар грому, *іуда (юда)* – здраднік, *тытан* – волат;

уласныя назвы ўяўных і казачных істот, герояў літаратурных твораў: *Папялушка, Дзед Мароз, Калабок, Баба Яга,* але як агульныя назвы: *дзед-мароз – ёлачнае ўпрыгожанне, баба-яга – агідная старая*;

агульныя назвы істот, а таксама з'яў і прадметаў, калі яны персафінікуюцца, выступаюць у ролі імёнаў герояў літаратурных твораў (у казках, байках і інш.): *Мядзведзь, Каза-дзераза, Крыўда* і інш.

2. З малой літары пішуцца:

слова **бог (гасподзь)** ва ўстойлівых выразах, звязаных з выказваннем розных пачуццяў у прастамоўі, а не са зваротам да Бога паводле рэлігійнай абраднасці і ўяўленняў: *бог яго ведае, дай божа, крый божа, дзякуй богу, алах з ім*;

слова **бог** з агульным значэннем боства ў спалучэнні з асабовай назвай або з назоўнікам з агульным значэннем у родным склоне: *старажытны славянскі бог Пярун, Сварог – бог неба*;

агульныя назвы ўяўных істот: *архангел, анёл, лясун* і інш.

§ 24. Вялікая і малая літары ў геаграфічных і астранамічных назвах

1. З вялікай літары пішуцца:

уласныя назвы прыродных геаграфічных аб'ектаў, кантынентаў, гор, рэк, азёраў, лясоў, балот і інш.: *Еўразія, Альпы, Везувій, Нёман, Нарач, Гобі, Ельня*;

уласныя назвы краін, іх аб'яднанняў і частак, паселішчаў і іх частак, урочышчаў: *Беларусь, Бенілюкс, Антанта, Орша, Вязынка, Зялёны Луг*;

уласныя назвы астранамічных аб'ектаў: *Андрамеда, Сонца, Месяц*;

назвы напрамкаў свету ў пераносным значэнні назваў адпаведнай групы краін або тэрыторый: *Захад* (краіны заходняй часткі Еўропы разам з ЗША), *Усход* (азіяцкія краіны), *народы Поўначы*;

пачатковая службовая частка ў іншамоўных уласных геаграфічных назвах, якая пішацца з імі праз злучок: *Дан-Лэры* (горад), *Ла-Пампа* (правінцыя), *Ла-Манш* (праліў), *Лос-Анджэлес* (горад);

іншамоўныя родавыя агульныя назвы ў складаных уласных геаграфічных назвах: *Рыа-Грандэ* (*рыа* – рака), *Лоб-Нор* (*нор* – возера), *Пуэрта-Рыка* (*пуэрта* – порт);

часткі складаных уласных геаграфічных назваў, што пішуцца праз злучок (назоўнікі, прыметнікі): *Аўстра-Венгрыя, Давыд-Гарадок, Буда-Кашалёва, Картуз-Бяроза*;

першае слова ў састаўных уласных геаграфічных і астранамічных назвах: *Атлантычны акіян, Белае возера, Палярная зорка*;

усе часткі складанага прыметніка ў састаўных уласных назвах, калі такія часткі пішуцца праз злучок: *Азіяцка-Ціхаакіянскі рэгіён, Паўночна-Заходні край, Дняпроўска-Бугскі* канал;

усе знамянальныя словы ў афіцыйных уласных назвах дзяржаў і іх аб'яднанняў: *Рэспубліка Беларусь, Аб'яднаныя Арабскія Эміраты, Вялікае Княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае*;

усе знамянальныя словы ў вобразных састаўных уласных геаграфічных назвах, калі гэтыя ўласныя назвы ўжываюцца без агульнай родавай назвы: *Блізкі Усход, Крайняя Поўнач, Старыя Дарогі* (горад), *Дзікі Захад* (у ЗША); у назоўным і родным склонах у спалучэнні з агульнай родавай назвай: *туманнасць Конская Галава, праліў Матачкін Шар; мыс Добрай Надзеі, заліў Святога Лаўрэнція.*

2. З малой літары пішуцца:

агульныя родавыя назвы геаграфічных, астранамічных і іншых падобных аб'ектаў у складзе ўласных назваў: *Афрыканскі кантынент, рака Вілія, плошча Перамогі, Князь-возера*;

службовыя часткі ў складзе састаўных уласных геаграфічных найменняў: *Франкфурт-на-Майне, Па-дэ-Кале, Дар-эс-Салам, Салам-і-Гомес.*

§ 25. Вялікая і малая літары ў назвах дзяржаўных органаў і іншых арганізацый

1. З вялікай літары пішуцца:

усе словы ў найменнях вышэйшых органаў заканадаўчай, выканаўчай і судовай улады Рэспублікі Беларусь і іншых краін: *Савет Міністраў Рэспублікі Беларусь, Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь*; але: *Нацыянальны сход Рэспублікі Беларусь, Палата*

прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь;

першае слова ў найменнях рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання і іншых арганізацый: *Міністэрства эканомікі Рэспублікі Беларусь* (*Мінэканомікі*), *Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы, Гродзенскі абласны (гарадскі, раённы) выканаўчы камітэт, Міжнародны алімпійскі камітэт*;

простыя і састаўныя ўласныя назвы ў складзе ўласных найменняў дзяржаўных органаў і іншых арганізацый: *Адміністрацыя Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, Парламенцкая асамблея Савета Еўропы, Таварыства Чырвонага Крыжа, Міжнародны суд Арганізацыі Аб'яднаных Нацый*;

слова **Савет** у значэнні органа ўлады: *Гродзенскі абласны Савет дэпутатаў*; але: *сельсавет*;

словы **Дом, Палац**, якія пачынаюць найменне ўстановы: *Дом культуры, Палац спорту*; але: *Зімовы палац, дом адпачынку*.

2. З малой літары пішуцца найменні аддзелаў і іншых падраздзяленняў навуковых і адукацыйных устаноў, іх органаў кіравання, а таксама словы тыпу калегія, вучоны савет, навукова-метадычны савет, савет па абароне дысертацый, факультэт, аддзяленне, сектар, група: *вучоны савет медыка-псіхалагічнага факультэта, савет па абароне дысертацый, калегія Міністэрства аховы здароўя, кафедра беларускай мовы*; але: *Агульны сход Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Аддзяленне медыцынскіх навук Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.*

§ 26. Вялікая і малая літары ў найменнях пасад і званняў, ветлівых зваротах і спецыяльных абазначэннях

З вялікай літары пішуцца:

словы або спалучэнні слоў, якія з'яўляюцца афіцыйнымі назвамі асобы па вышэйшых дзяржаўных і рэлігійных пасадах: *Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь, Прэм'ер-міністр Рэспублікі Беларусь, Старшыня Савета Рэспублікі Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь, Старшыня Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь, Старшыня Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь, Галоўнакамандуючы Узброенымі Сіламі Рэспублікі Беларусь, Генеральны пракурор Рэспублікі Беларусь, Мітрапаліт Мінскі і Слуцкі, Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі, Кароль Іярданіі, Імператар Японіі, Папа Рымскі, Патрыярх Маскоўскі і ўсяе Русі, Далай-Лама.* У неафіцыйным ужыванні словы **прэзідэнт, старшыня, кароль, імператар** пішуцца з малой літары: *візіт прэзідэнта, выступленне старшыні, прыём у караля, загад імператара*; але: *выбары Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь*;

словы або спалучэнні слоў, якія з'яўляюцца назвамі асобы па вышэйшых дзяржаўных узнагародах Рэспублікі Беларусь і іншых краін (акрамя слова **кавалер**): *Герой Беларусі, Герой Савецкага Саюза, кавалер ордэна Ганаровага Легіёна*;

у розных афіцыйных пасланнях, лістах займеннік **Вы** як форма ветлівага звароту да адной асобы;

у высокім стылістычным ужыванні такія агульныя назвы, як *Радзіма, Айчына, Бацькаўшчына, Чалавек, Маці, Настаўнік* і інш.;

словы ў назвах бакоў у пагадненнях, кантрактах і іншых дагаворах: *Высокія Дагаворныя Бакі, Заказчык і Выканаўца, Аўтар і Выдавецтва.*

§ 27. Вялікая літара ў назвах дзяржаўных і нацыянальных сімвалаў, рэліквій, дзяржаўных узнагарод, прэмій, грамат, прызоў

З вялікай літары пішуцца:

усе словы ў назвах дзяржаўных і нацыянальных, ваенных і культурных рэліквій: *Сцяг Перамогі, Крыж Ефрасінні Полацкай, Курган Славы, Вострў Слёз*;

усе словы ў поўных назвах ордэнаў і медалёў (акрамя слоў **медаль, ордэн і ступень**): *медаль "Залатая Зорка" Героя Савецкага Саюза, ордэн Айчыны I (II, III) ступені, ордэн Маці; але: ордэн Дружбы народаў*;

першае слова ў назвах дзяржаўных сімвалаў, дзяржаўных і міжнародных прэмій, грамат, прызоў і інш.: *Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўная прэмія Рэспублікі Беларусь, Ганаровая грамата Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь, Міжнародная прэмія Міру, Нобелеўская прэмія, Кубак свету.*

§ 28. Вялікая і малая літары ў назвах дакументаў, іх зводаў, унікальных прадметаў, твораў

1. З вялікай літары пішуцца:

аднаслоўныя ўласныя назвы і першае слова ў састаўных назвах важнейшых дзяржаўных і міжнародных дакументаў, пагадненняў, актаў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь і Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь, іх зводаў: *Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь, Закон Рэспублікі Беларусь "Аб адукацыі", Указ Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь "Аб узнагароджанні мнагадзетных маці ордэнам Маці", Статут Вялікага Княства Літоўскага, Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека; але распараджэнне (пратакол даручэнняў) Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь*;

аднаслоўныя ўласныя назвы і першае слова ў састаўных назвах прадметаў мастацтва і іншых адзінкавых і ўнікальных прадметаў, твораў, іх зводаў: *Дзевятая сімфонія Бетховена, Венера Мілаская,*

Янтарны пакой, Біблія, Стары Запавет, Каран, Талмуд.

2. З малой літары пішуцца агульныя назвы стыляў у мастацтве і архітэктуры: *барока, ракако, готыка, ампір, мадэрн.*

§ 29. Вялікая і малая літары ў назвах знамянальных падзей і дат, перыядаў і эпох, святаў

1. З вялікай літары пішуцца:

аднаслоўныя ўласныя назвы і першае слова ў састаўных назвах знамянальных падзей і дат, перыядаў і эпох: *Варфаламееўская ноч, Адраджэнне, Крыжовыя паходы, Першая сусветная вайна*;

аднаслоўныя ўласныя назвы і першае слова ў састаўных назвах дзяржаўных, традыцыйных і рэлігійных святаў: *Дзень Перамогі, Новы год, Дзень медыка, Дзень Незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дзень Рэспублікі), Нараджэнне Хрыстова, Ушэсце Гасподнае, Уваскрэсенне Хрыстова, Вялікая субота, Таццянін дзень, Радаўніца, Вялікдзень, каляды, Купалле, Рамадан.*

2. З малой літары пішуцца назвы родаў і відаў знамянальных падзей і дат, перыядаў і эпох, асобных гадоў, дзён і інш.: *імперыялістычная вайна, кайназойская эра, неаліт, эпоха феадалізму, залаты век, высакосны год, дзень адчыненых дзвярэй, санітарны дзень.*

§ 30. Вялікая літара ў назвах з двукоссем

З вялікай літары пішуцца ў двукоссі:

аднаслоўныя ўласныя назвы і першае слова ў састаўных назвах арганізацый: *адкрытае акцыянернае таварыства "Камунарка", кафэ "Світанак", медыцынская служба "Хуткая дапамога",*

установа адукацыі “Гродзенскі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт”;

аднаслоўныя ўласныя назвы і першае слова ў састаўных назвах перыядычных выданняў, кніг, атласаў, карт і інш.: *часопіс “Полымя”, газета “Звязда”, летапіс “Хронікі Быхаўца”*;

аднаслоўныя ўласныя назвы і першае слова ў састаўных назвах літаратурных, публіцыстычных, навуковых твораў, твораў розных галін мастацтва і інш.: *паэма Якуба Коласа “Новая зямля”, песня “Ой, рэчанька”, акварэль Г.Ю. Тарасікава “Букет бэзу”, танец “Лявоніха”*;

аднаслоўныя ўласныя назвы і першае слова ў састаўных назвах прадметаў побыту, прамысловых і прадуктовых тавараў: *набор мэблі “Вязынка”, хлеб “Спадар”, сыр “Нарач”*;

назвы вытворчых марак тэхнічных вырабаў (машын, механізмаў, прылад, збудаванняў і інш.) бяруцца ў двукоссе і пішуцца з вялікай літары: *аўтамабіль “Жыгулі”, трактар “Беларус”, тэлевізар “Гарызонт”*. Назвы саміх вырабаў (акрамя назваў, што супадаюць з асабовымі і геаграфічнымі назвамі) пішуцца ў двукоссі з малой літары: *“масквіч”, “вольва”, “боінг”* (самалёт); але: *“Мінск”* (халадзільнік), *“Волга”* (аўтамабіль).

СКЛАНЕННЕ НАЗОЎНІКАЎ

Змяненне слова па склонах называецца скланеннем. Таксама скланеннем называюцца словы, аб’яднаныя агульнасцю змянення назоўнікаў па склонах. Узгадаем парадак склонаў у беларускай мове і пытанні да кожнага з іх.

Назоўны склон	:	хто? што?
Родны склон	:	каго? чаго?
Давальны склон	:	каму? чаму?

Вінавальны склон : каго? што?
Творны склон : кім? чым?
Месны склон : аб кім? аб чым?

У залежнасці ад канчаткаў у назоўным склоне адзіночнага ліку і граматычнага роду назоўнікі адносяцца да 1, 2 ці 3-га скланення.

Да першага скланення адносяцца назоўнікі жаночага роду з канчаткам **-а(-я)**: *сцяна, доля, рука, армія*[1].

Да другога скланення адносяцца:

- назоўнікі мужчынскага роду з нулявым канчаткам: *лес, конь;*
- назоўнікі ніякага роду з канчаткамі **-о(-ё), -а, -е**: *галлё, неба;*
- пяць назоўнікаў на **-мя**: *семя, цемя, бярэмя, вымя, полымя.*
- Да трэцяга скланення адносяцца назоўнікі жаночага роду з нулявым канчаткам: *печ, радасць.*
- Не адносяцца ні да аднаго з тыпаў скланення:
- рознаскланяльныя назоўнікі: *бацька, жарабя, імя;*
- нескланяльныя назоўнікі: *кафэ, адажыо, метро;*
- назоўнікі, якія ўжываюцца толькі ў форме множнага ліку: *нагавіцы, дзверы, нажніцы;*
- назоўнікі, утвораныя з прыметнікаў: *хворы, рабочы, малады.*

Назоўнікі першага скланення

Склоны	Аснова на мяккі зычны	Аснова на цвёрды зычны	Аснова на зацвярдзелы зычны
Н.	доля	сасна	шаша
Р.	долі	сасны	шашы
Д.	долі	сасне	шашы
В.	долю	сасну	шашу

[1] Некаторыя навукоўцы да першага скланення аднosяць і назоўнікі мужчынскага роду з канчаткам **–а (-я)**

Т.	доляй (-яю)	сасной (-ою)	шашой (-ою)
М.	(аб) долі	(аб) сасне	(на) шашы

Склоны	**Аснова на г, к, х**		
Н.	дарога	палка	муха
Р.	дарогі	палкі	мухі
Д.	дарозе	палцы	мусе
В.	дарогу	палку	муху
Т.	дарогай (-аю)	палкай (-аю)	мухай (-аю)
М.	(на) дарозе	(на) палцы	(аб) мусе

Назоўнікі другога скланення

Склоны	**Аснова на цвёрды зычны**			**Аснова на зацвярдзелы зычны**	
Н.	брат	слуп	град	вецер	гора
Р.	брата	слупа	граду	ветру	гора
Д.	брату	слупу	граду	ветру	гору
В.	брата	слуп	град	вецер	гора
Т.	братам	слупам	градам	ветрам	горам
М.	(аб) брату	(на) слупе	(аб) градзе	(аб) ветры	(аб) горы

Склоны	**Аснова на мяккі зычны**		**Аснова на г, к, х**		
Н.	дзень	стрэмя	кіраўнік	мурог	кажух
Р.	дня	стрэмя	кіраўніка	мурагу	кажуха
Д.	дню	стрэмю	кіраўніку	мурагу	кажуху
В.	дзень	стрэмя	кіраўніка	мурог	кажух
Т.	днём	стрэмем	кіраўніком	мурагом	кажухом
М.	(аб) дні	(у) стрэмі	(пры) кіраўніку	(на) мурагу	(у) кажусе

У родным склоне адзіночнага ліку большасць назоўнікаў 2-га скланення мае канчатак **-а(-я)**: *агарода, каня, мора.*

Назоўнікі мужчынскага роду маюць канчатак **-у(-ю)**, калі абазначаюць:

а) з’явы прыроды: *грому, дажджу;*

б) зборныя прадметы: *гароху, натоўпу;*

в) хімічныя элементы, рэчывы, матэрыялы: *кіслароду, воцату, бетону, але хлеба, айса;*

г) дзеянні: *свісту, шуму;*

д) разумовыя паняцці, пачуцці, адчуванні: *жалю, болю, розуму;*

е) грамадскія фармацыі, тэорыі, вучэнні: *капіталізму, ніцшыянству.*

Назоўнікі 2-га скланення, якія абазначаюць асобу чалавека, у месным склоне маюць канчатак **-у(-ю)**: *пры мараку, аб студэнту.*

Назоўнікі трэцяга скланення

Склоны	**Аснова на мяккі і цвёрды зычны**		**Аснова на зацвярдзелы зычны**
Н.	годнасць	верф	печ
Р.	годнасці	верфі	печы
Д.	годнасці	верфі	печы
В.	годнасць	верф	печ
Т.	годнасцю	верф’ю	печчу
М.	(аб) годнасці	(на) верфі	(на) печы

У творным склоне зычны ў пазіцыі паміж галоснымі падаўжаецца: *мышшу, ноччу, меддзю.*

Назоўнікі множнага ліку

Склоны	**Першае скланенне**		**Другое скланенне**	
Н.	дарогі	вёсны	дамы	коні
Р.	дарог	вёснаў	дамоў	коней
Д.	дарогам	вёснам	дамам	коням

В.	дарогі	вёсны	дамы	коней
Т.	дарогамі	вёснамі	дамамі	коньмі
М.	(аб) дарогах	(аб) вёснах	(аб) дамах	(на) конях

Склоны	Трэцяе скланенне		
Н.	радасці	рэчы	верфі
Р.	радасцей	рэчаў	верфяў
Д.	радасцям	рэчам	верфям
В.	радасці	рэчы	верфі
Т.	радасцямі	рэчамі	верфямі
М.	(аб) радасцях	(аб) рэчах	(на) верфях

У творным склоне назоўнікі множнага ліку маюць канчатак **-амі(-ямі)**: *шклянкамі, марамі, навінамі*. У родным склоне большасць назоўнікаў першага скланення множнага ліку мае нулявы канчатак: *сякер, хат, папер.* Назоўнікі, аснова якіх заканчваецца збегам зычных, маюць канчатак **-аў(-яў)**: *лазняў, рэчаў, пушчаў;* калі ў збегу зычных другі гук **"к"**, то ў гэтым выпадку назоўнік мае нулявы канчатак: *вёска – вёсак, палка – палак.*

Некаторыя назоўнікі першага і другога скланенняў могуць ужывацца з нулявым канчаткам і з канчаткам **-аў(-яў)**: *партызан – партызанаў, вішань – вішняў.*

Назоўнікі мужчынскага і агульнага роду з канчаткам -а(-я)

Склоны	Назоўнікі з націскам на аснове		Назоўнікі з націскам на канчатку	
Н.	плакса	Коля	старшыня	Фама
Р.	плаксы	Колі	старшыні	Фамы
Д.	плаксу	Колю	старшыню (-і)	Фаму (-е)
В.	плаксу	Колю	старшыню	Фаму
Т.	плаксам	Колем	старшынёй	Фамой

			(-ёю)	(-ою)
М.	(пра) плаксу	(пра) Колю	(пра) старшыню(-і)	(аб) Фаму(-е)

Назоўнікі мужчынскага роду, у якіх націск падае на аснову, у давальным і месным склонах маюць канчатак **-у(-ю)**: *пры дзядзьку, у Міцю*; назоўнікі, у якіх націск падае на канчатак, маюць канчатак **-у(-ю)** або **-е, -і**: *аб старшыню (-і).*

Назоўнікі агульнага роду (*плакса, староста* і г.д.), якія абазначаюць асоб жаночага полу, скланяюцца як назоўнікі першага скланення.

Скланенне прозвішчаў і назваў гарадоў, вёсак на – оў, -ёў, -аў, -еў, -ын, -ін.

Склоны	Прозвішчы		Назвы гарадоў	
Н.	Сідараў	Панін	Крычаў	Валожын
Р.	Сідарава	Паніна	Крычава	Валожына
Д.	Сідараву	Паніну	Крычаву	Валожыну
В.	Сідарава	Паніна	Крычаў	Валожын
Т.	Сідаравым	Паніным	Крачавам	Валожынам
М.	(аб) Сідараву	Паніну	(у) Крычаве	Валожыне

Прозвішчы на **-оў, -ёў, -аў, -еў, -ын, -ін** у творным склоне маюць канчаткі **-ым, -ім**: *Дзянісавым, Пеціным*; назвы гарадоў, вёсак – **-ам, -ом**: *за Рагачовам, пад Кобрынам.*

У месным склоне прозвішчы маюць канчатак **-у**: *аб Пятрову, пры Каверыну*; назвы гарадоў і вёсак – **-е**: *у Ржэве, у Таліне.*

Нескланяльныя назоўнікі.

Назоўнікі, якія не змяняюцца па склонах, называюцца нескланяльнымі. Да іх адносяцца:

а) прозвішчы на **-о**: *з Сцянько Верай, аб Крамко Івану*;

б) прозвішчы на зычны гук, калі яны абазначаюць асоб жаночага полу: *з Сідарчук Ганнай, у Дарашэвіч Вольгі;*

в) некаторыя запазычаныя назоўнікі, якія заканчваюцца на галосны гук: *метро, радыё;*

г) складанаскарочаныя словы: *ВНУ, БДУ.*

ПРАВАПІС ПРЫМЕТНІКАЎ.

Правапіс некаторых суфіксаў прыметнікаў.

У прыметніках, утвораных ад назоўнікаў з асновай на **т, ч, к, ц** пры дапамозе суфікса **-ск-**, адбываецца зліццё суфіксальнага с з зычным асновы і ўтвараецца спалучэнне **цк**: *брат* + *ск* = *брацкі, Брэст* + *ск* = *брэсцкі.*

У прыметніках, утвораных ад назоўнікаў з асновай на **с, ш** пры дапамозе суфікса **-ск-**, застаецца толькі суфіксальны **с**: *беларус* + *ск* = *беларускі, таварыш* + *ск* = *таварыскі.*

У прыметніках, утвораных ад геаграфічных назваў, нацыянальнасцей з асновай на **ж, ш, з, г, к, х** пры дапамозе суфікса **-ск-**, усе гэтыя зычныя застаюцца нязменна: *Каўказ* + *ск* = *каўказскі, чуваш* + *ск* = *чувашскі* (але **славацкі, турэцкі, калмыцкі**). Словы **паляшук, казак** не адносяцца да назваў нацыянальнасцей.

Суфікс **-ск-** пішацца нязменна ў прыметніках, утвораных ад назоўнікаў з асновай на **д**: *горад* + *ск* = *гарадскі, завод* + *ск* = *завадскі.*

Мяккі знак пішацца перад суфіксам **-ск-** у прыметніках, утвораных ад назваў месяцаў на **-нь**, і ў слове **восеньскі**: *чэрвень – чэрвеньскі, жнівень – жнівеньскі.*

Мяккі знак пішацца ў суфіксах **-аньк-, -эньк-, -еньк-**: *здаровенькі, прыгажэнькі, добранькі.*

Дзве літары **н** пішуцца:

а) у прыметніках, утвораных ад назоўнікаў з асновай на **-н, -мя**, пры дапамозе суфікса **-н-**: *вагон – вагонны, імя – іменны (але полымя – палымяны);*

б) у прыметніках з суфіксам **-енн- (-энн-)**: *абедзенны, страшэнны;*

Прыметнікі, утвораныя пры дапамозе суфіксаў **-ан- (-ян-), -ін- (-ын-)**, пішуцца з адным **н**: *пясчаны, драўляны, салаўіны, птушыны.*

Прыналежныя прыметнікі, утвораныя ад назоўнікаў мужчынскага роду з мяккай асновай, пішуцца з суфіксам **-еў- (-ев-)**: *Колеў дом, Міцева цукерка.*

ПРАВАПІС ЛІЧЭБНІКАЎ.

У колькасных лічэбніках ад **адзінаццаці** да **дваццаці** і лічэбніку **трыццаць** пішацца два **ц**.

Лічэбнікі **два (абодва), дзве (абедзве), тры, чатыры** ў творным склоне пішуцца з канчаткам **-ма**: *двума, абодвума, дзвюма, чатырма.*

У лічэбніку **восем** ва ўсіх склонах, акрамя вінавальнага, пасля **с** пішацца **ь**: *васьмі, васьмю.*

У лічбніках **пяць, дзевяць – дваццаць, трыццаць** у творным склоне падаўжаецца **ц**: *пяццю, дванаццаццю, трыццаццю.*

Лічэбнікі **восемсот, стотысячны** маюць **о** у першай аснове.

Парадкавыя лічэбнікі з апошняй часткай **-соты, -тысячны, -мільённы, -мільярдны** пішуцца ў адно слова: *чатырохсоты, трохсотсакарамільённы, шасцісотдваццаціпяцімільярдны.*

У дробавых лічэбніках пры словах **два (дзве), тры, чатыры** парадкавыя лічэбнікі стаяць у назоўным склоне множнага ліку: *дзве пятыя, тры чацвёртыя, чатыры восьмыя*; а пры словах **пяць** і вышэй – у родным склоне множнага ліку: *пяць сёмых, сем дзесятых.*

Пры колькасных лічэбніках **два (дзве), абодва (абедзве), тры, чатыры** ўсе словы, што спалучаюцца з імі, маюць форму назоўнага склону множнага ліку: *два чалавекі, тры новыя кашулі, чатыры спечаныя аладкі.*

Пры зборных лічэбніках назоўнікі маюць форму роднага склону множнага ліку: *двое студэнтаў, чацвёра сяброў, сямёра салдат.*

Пры лічэбніку **паўтара (паўтары)** назоўнікі стаяць у родным склоне адзіночнага ліку: *паўтара цэнтнера, паўтары тоны.*

ПРАВАПІС ЗАЙМЕННІКАЎ.

Няпэўныя займеннікі з прыстаўкай **абы-** і суфіксам **-небудзь** пішуцца праз дэфіс: *абы-дзе, каму-небудзь, што-небудзь.* Калі прыстаўка абы- аддзелена ад займенніка прыназоўнікам, то яна пішацца асобна: *абы ў каго, абы за што, абы з кім.*

Няпэўныя займеннікі з суфіксам **-сьці (-сь)** пішуцца разам: *хтосьці (хтось), дзесьці (дзесь), камусьці.*

Прыстаўкі **не-, ні-** з займеннікамі пішуцца разам: *нехта, нечага, нішто.*

Запомніце:

Р. сябе	цябе
Д. сабе	табе
В. сябе	цябе
Т. сабой	табой
М. (аб) сабе	(аб) табе

ПРАВАПІС ДЗЕЯСЛОВАЎ.

Правапіс суфіксаў дзеясловаў.

Суфікс **-іва- (-ыва-)** пішацца, калі аснова канчаецца збегам зычных, апошні з якіх **л, н, р**: *абумоўліваць, ачэрніваць, пратрываць.*

Калі дзеясловы першай асобы адзіночнага ліку заканчваюцца на **-ую (-юю)**, то ў неазначальнай форме і

ў прошлым часе пішацца суфікс **-ава- (-ява-)**: *працую – працаваць, малюю – маляваць.*

Калі дзеяслоў у другой асобе адзіночнага ліку загаднага ладу заканчваецца на мяккі знак, то гэты мяккі знак захоўваецца і ў множным ліку: *кінь – кіньце, злазь – злазьце.*

Спражэнне дзеясловаў

Спражэнне – гэта змяненне дзеясловаў па асобах і ліках у цяперашнім (будучым простым) часе абвеснага ладу.

Адзіночны лік

Асоба	1 спражэнне	Канчаткі	2 спражэнне	Канчаткі
1-я Я	Чытаю, пішу, вязу, бяру	-у (-ю)	Мару, салю, прашу	-у (-ю)
2-я Ты	Чытаеш, пішаш, вязеш, бярэш	-еш (-эш, -аш)	Марыш, соліш, просіш	-іш(-ыш)
3-я Ён (яна, яно)	Чытае, піша, вязе, бярэ	-е (-а, -э)	Марыць, соліць, просіць	-іць(-ыць)

Множны лік

Асоба	1 спражэнне	Канчаткі	2 спражэнне	Канчаткі
1-я Мы	Чытаем, пішам, вязем, бяром	-ем (-ём, ом, -ам)	Марым, солім, просім	-ім(-ым)
2-я Вы	Чытаеце,пішаце,везяце, бераце	-еце (-яце,-аце)	Марыце,соліце, просіце	-іце(-ыце)

3-я Яны	Чытаюць, пішуць, вязуць, бяруць	-уць(-юць)	Мараць,со ляць, просяць	-аць(-яць)

Спражэнне дзеясловаў можна вызначаць па неазначальнай форме.

Да 2-га спражэння належаць:

– дзеясловы на **-іць (-ыць)**, акрамя аднаскладовых *(ліць, шыць, жыць)* і ўтвораных ад іх *(паліць, зашыць, нажыць);*
– дзеясловы **гнаць, залежаць, стаць, спаць, гнаць, баяцца.**

Усе астатнія дзеясловы належаць да 1-га спражэння.

Адрозніваць дзеясловы I і II спражэнняў можна і па канчатках 3-й асобы множнага ліку. Дзеясловы I спражэння маюць канчаткі **-уць (-юць)**: *бяруць, мыюць*; а дзеясловы II спражэння **-аць, (-яць)**: *ляцяць, мочаць.*

Адрозненне паміж дзеясловамі I і II спражэння выяўляецца ў 3-й асобе адзіночнага ліку. Дзеясловы II спражэння маюць у канчатку **–ць:** *косіць, поіць;* дзеясловы I спражэння не маюць у канчатку **–ць:** *піша, нясе.*

Дзеясловы **бегчы, есці, даць** – разнаспрагальныя.

У дзеясловах з націскным канчаткам у 2-ой асобе множнага ліку націск падае на апошні склад: *вязеш – везяце, бярэш – бераце, жывеш – жывяце.*

ПРАВАПІС ДЗЕЕПРЫМЕТНІКАЎ.

Дзеепрыметнік – форма дзеяслова, якая абазначае прымету прадмета паводле дзеяння і адказвае на пытанні **які? якая? якое?**: *пабеленая сцяна, запрацаваныя грошы, страчаны час.*

У беларускай мове адсутнічаюць зваротныя дзеепрыметнікі. Пры перакладах найбольш

прымальнымі з’яўляюцца дзеепрыметнікі з суфіксамі **–л-, -н-, -ен-, -ан-, -т-**: *абляцелае лісце, сабраны натоўп.*

У дзеепрыметніках нельга выкарыстоўваць суфіксы **–уч-, -юч-, -ач-, -яч-**: *чытаючы, косячы.*

У такіх выпадках лепш выкарыстоўваць дзеясловы, дзеепрыслоўі, прыметнікі, даданыя сказы. *Чалавек, які чытае.*

ПРАВАПІС ПРЫСЛОЎЯЎ.

Прыслоўі могуць пісацца разам, праз дэфіс і асобна. Разам пішуцца:

а) прыслоўі, утвораныя ад прыметнікаў пры дапамозе прыназоўнікаў: *справа, збольшага, зрэдку;*

б) прыслоўі, утвораныя ад лічэбнікаў пры дапамозе прыназоўнікаў **у, на**: *удвух, удзвюх, натрае;*

в) прыслоўі, утвораныя ад іншых прыслоўяў пры дапамозе прыназоўнікаў: *насупраць, паслязаўтра, замала;*

г) прыслоўі, утвораныя ад займеннікаў: *нізашто, потым, навошта;*

д) прыслоўі, утвораныя ад склонавых форм назоўнікаў пры дапамозе прыназоўнікаў: *уначы, дахаты, наверх;*

е) складаныя прыслоўі, якія маюць у сваім складзе займеннік **што**: *штодзень, штогод, штохвілінна;*

ж) прыслоўі *таксама, гэтаксама.*

Пішуцца праз дэфіс:

– прыслоўі з прыстаўкай **па-** і суфіксам **-аму, -яму, -ому, -ему, -цку, -ску, -ы (-і)**: *па-добраму, па-хатняму, па-юнацку, па-дзявочы;*
– прыслоўі з прыстаўкай **па-**, утвораныя ад парадкавых лічэбнікаў: *па-першае, па-другое, па-трэцяе;*
– складаныя прыслоўі: *ледзь-ледзь, дзе-нідзе, раз-пораз;*

– прыслоўі, утвораныя пры дапамозе прыстаўкі **абы-**, суфікса **-небудзь**: *абы-як, абы-дзе, як-небудзь, куды-небудзь.*

Пішуцца асобна:

а) спалучэнні назоўнікаў з прыназоўнікамі **з, без, на, да, за, з-пад, у** і інш.: *на хаду, без канца, да ўпаду;*

б) спалучэнні **не, ні** з прыназоўнікавымі формамі назоўнікаў: *не ў час, не ў ахвоту, ні за грош.*

ПРАВАПІС ЧАСЦІЦ НЕ (НЯ), НІ.

Не (ня) як прыстаўка пішацца разам:

а) калі слова не ўжываецца без **не**: *ненавідзець, недахоп, нядзеля;*

б) калі надае слову супрацьлеглае значэнне, а само слова можна замяніць сінонімам без **не**: *цікавы – нецікавы (сумны), прыяцель – непрыяцель (вораг), дарагі – недарагі (танны);*

в) з поўнымі дзеепрыметнікамі, калі яны не маюць паясняльных (залежных) слоў: *ненапісаны раман, незапрацаваныя грошы, неадпрасаваная кашуля;*

г) з прыметнікамі, дзеепрыметнікамі, прыслоўямі пры наяўнасці слоў **вельмі, амаль, зусім, выключна, часткова, надзвычай**: *выключна непрыгожы, амаль незламаны, зусім нецікавы;*

д) у дзеяслоўнай прыстаўцы **неда-**, якая мае значэнне непаўнаты дзеяння: *недакасіць, недамаляваць, недавучыць;*

е) з займеннікамі і прыслоўямі: *нехта, нeяк, некуды.*

Часціца не пішацца асобна:

а) з дзеясловамі, дзеепрыслоўямі, кароткімі дзеепрыметнікамі: *не напісалі, кветка не сарвана, не адправіўшы ліст;*

б) з поўнымі дзеепрыметнікамі, калі пры іх ёсць залежнае слова ці супрацьпастаўленне: *не памытая*

мной падлога, яшчэ не прывезеная шафа; не знойдзеная, а набытая канапа;

в) з назоўнікамі, прыметнікамі, прыслоўямі, калі ёсць супрацьпастаўленне: *не рана, а позна; не прыяцель, а вораг;*

г) са словамі **не варта, не шкада, не супраць, не трэба.**

Часціца **ні** пішацца заўсёды са словамі асобна. Прыстаўка **ні** пішацца разам у адмоўных займенніках і прыслоўях: *ніякі, нікуды, нішто.*

ПРАКТЫЧНЫЯ ЗАДАННІ

Заданне 4. Перакладзіце словы на беларускую мову.

Бактериолог, биатлон, каприччио, фейерверк, леопард, аккордеон, иена, радиация, видеофильм, конвейер, импрессарио, неофит, ихтиолог, пиала, реостат, ионизация, спелеология, фиалка, фиолетовый, сольфеджио, плэйер, клиентура, тойота, авиация, пантеон, Токио, виолончель, плагиат, коэфициент, ориентация, ажиотаж.

Заданне 5. Спішыце, устаўце прапушчаныя літары.

Парлам..нтарый, ч..мярыца, світ..р, мец..нат, пр..снак, зан..пад, каракул..вы, ж..мчужына, агр..сіўны, ч..ргаванне, м..нтол, г..рбарый, яшч..р, ад..кватны, ц..на, гард..роб, р..зюмэ, ш..раговы, дыл..тант, рэш..та, ц..нзура, кр..мень, фельч..р, в..рнісаж, к..раміка, партр..тыст, дроб..зь, ман..кен, карц..р.

Заданне 6. Выпішыце нарматыўны варыянт напісання дадзеных слоў.

Падцвердзіць – пацвердзіць, дзесьці – дзесці, абедзенны – абедзены, замеценны – замецены, палкоўнік – паўкоўнік, каўбаса – калбаса, шарсцяны – шэрсцяны, клас – кляс, дыаграма – дыяграма, песенка – песенька, кінце – кіньце, сцежка – сцешка, разсыпаць – рассыпаць, патпаліць – падпаліць, булён – бульён.

Заданне 7. Спішыце, устаўце прапушчаныя літары.

Св..ткаваць, дыл..тант, інв..нтар, ч..мпіён, кілам..тровы, м..нзурка, вас..мнаццаць, др..зіна, с..кунда, к..фір, п..жама, д..густацыя, выц..гнуць, д..кампрэсія, т..рапія, ц..р..монія, інж..нер, кард..олаг, д..спансер, т..лепат, выц..жка, канфід..нцыяльны, д..рэктар, інт..рнатура.

Заданне 8. У сказах выпраўце памылкі пры ўтварэнні і ўжыванні ступеняў параўнання прыметнікаў і прыслоўяў.

Карацей сталі ночы. Валасы ў Ганны былі яшчэ больш белыя, чым у Міхася. Над вадой грукат колаў здаваўся гучней. Больш усяго браты любілі канікулы. Стаць урачом была мая самая найвялікшая мара. Здароўе даражэй багацця. Самы большы апельсін вырашылі пакінуць бацьку. Найбольш цяжэйшым мне падаўся пад'ём угору.

Заданне 9. Адзначце няправільна ўжытыя дзеепрыметнікі.

Змакрэлая кашуля, замеценная дарога, стаміўшыеся ногі, пажаўцелыя палі, падмецяная падлога, пабялеўшы твар, затрыманны злодзей, намоклая куртка, сплючы дзядзька, апалае лісце.

Заданне 10. Адзначце сказы з памылкамі ва ўжыванні дзеепрыслоўяў і дзеепрыслоўных зваротаў.

Мне стала спакайней, даведаўшыся, што цягнік ужо прыбывае. Аднакласнікі доўга смяяліся, успамінаючы выпускныя экзамены. Уваходзячы ў аўдыторыю, выкладчык пачаў лекцыю. Зразумеўшы, што сябры не прыйдуць, мне стала крыўдна. Ішоўшы з заняткаў, ён разважаў над прачытаным артыкулам. Гуляючы па парку, дзяўчаты збіралі кляновы лісты. Стоячы па калена ў вадзе, холад усё мацней данімаў нас.

Заданне 11. Адзначце сказы з памылкамі пры ўжыванні займеннікаў.

Я нідзе не мог знайсці сябе месца. Мікола не мог не абвінавачваць ва ўсіх бедах сябе самога. Ну і хтосьці з вас адкажа мне на пытанне? Маці папрасіла мяне наліць сабе кавы. Я ўяўляю сябя на міжнароднай выставе. Мы ганарымся табой і тваімі дасягненнямі. Наш калектыў заўсёды будзе памятаць аб цябе. Мы прыйдзем на дапамогу ў кожную гадзіну сутак. Як да табе дазваніцца?

Заданне 12. Утварыце формы 2-ой асобы адзіночнага і множнага ліку абвеснага ладу.

Спаць, несці, выдумляць, кідаць, касіць, піць, таўсцець, пазяхаць, марыць, рубіць, сыпаць, глядзець, рэзаць, жаваць, скардзіцца, класці, адчыняць.

СТЫЛІ МОВЫ

Стыль – гэта функцыянальная разнавіднасць мовы, якая характарызуецца пэўным наборам моўных сродкаў і выкарыстоўваецца ў палітычнай, навуковай, афіцыйна-справавай і іншых сферах грамадскага жыцця. У залежнасці ад зместу і мэты выказвання, сферы зносін, характару ўжывання моўна-выяўленчых сродкаў вылучаюцца наступныя стылі:

а) афіцыйна-дзелавы;
б) навуковы;
в) публіцыстычны;
г) мастацкі;
д) гутарковы.

Існуючыя межы паміж стылямі з’яўляюцца досыць умоўнымі, паколькі назіраецца ўзаемапранікненне стыляў. Аднак нельга казаць пра нейкі працэс аб’яднання іх у адзін стыль, бо кожнаму з іх уласцівыя

свая лексіка, фразеалогія, пэўныя граматычныя прыметы.

АФІЦЫЙНА-ДЗЕЛАВЫ СТЫЛЬ

Афіцыйна-дзелавы стыль – гэта стыль дзяржаўных дакументаў, законаў, справаздач і г.д. Асаблівасці дадзенага стылю абумоўліваюцца спецыфічнасцю яго ўжывання. Кожны дакумент патрабуе дакладнасці, паслядоўнасці, адназначнасці фармулёвак, лагічнасці.

У афіцыйна-дзелавым стылі адсутнічаюць прастамоўныя, дыялектныя, жаргонныя словы і выразы, мова пазбаўлена эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі.

Афіцыйна-дзелавы стыль характарызуецца:

1. Спецыфічнасцю лексікі: *ніжэйназваны, наяўнасць, выяўлена, адзначыць, запатрабаваць і г.д.;*

2. Тэматычна абумоўленай тэрміналогіяй: *кампенсацыя, персанал, пацыент, койка-месца, стаж і г.д.;*

3. Ужываннем аддзеяслоўных назоўнікаў: *прымяненне, выкарыстанне, знішчэнне, невяртанне і г.д.;*

4. Выкарыстаннем дзеяслоўных словазлучэнняў: *вырашаць – прымаць рашэнне, дазваляць – даваць дазвол, удзельнічаць – прымаць удзел і г.д.;*

5. Складанымі канструкцыямі, дзеепрыметнымі і дзеепрыслоўнымі зваротамі, складанымі злучнікамі: *зыходзячы з таго, што...; улічваючы сказанае...; з прычыны таго, што...;*

Сферы ўжывання: афіцыйныя і службовыя дакументы, законы, статуты, пастановы, указы, дагаворы, загады, рэзалюцыі, пратаколы, аўтабіяграфіі і інш.

Прыклад:

Закон Рэспублікі Беларусь

АБ ДЗЯРЖАЎНЫХ САЦЫЯЛЬНЫХ ІЛЬГОТАХ, ПРАВАХ І ГАРАНТЫЯХ ПА АСОБНЫХ КАТЭГОРЫЯХ ГРАМАДЗЯН

ГЛАВА 1
АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ

Артыкул 1. Паняцце дзяржаўных сацыяльных ільгот, правоў і гарантый

Для мэтаў гэтага Закона дзяржаўныя сацыяльныя льготы, правы і гарантыі (далей – сацыяльныя льготы) – гэта прадугледжаныя заканадаўствам перавагі, поўнае або частковае вызваленне ад выканання ўстаноўленых абавязкаў або аблягчэнне ўмоў іх выканання ў сувязі з асаблівым сацыяльна-прававым статусам грамадзяніна або асаблівасцямі яго прафесійнай дзейнасці...

НАВУКОВЫ СТЫЛЬ

Навуковаму стылю ўласцівы лаканічнасць, інфарматыўная насычанасць, нейтральныя словы з намінатыўным значэннем і спецыяльная тэрміналогія. Большасць тэрміналагічнай лексікі інтэрнацыянальна. Так медыцынская тэрміналогія мае ў асноўным грэчаскае і лацінскае паходжанне, хаця і змяшчае досыць вялікі пласт уласнай лексікі. Часам ў навуковым стылі прысутнічаюць словы з іншамоўнай графікай, схемы, графікі, умоўныя абазначэнні.

Навуковы стыль характарызуецца:

1. Ужываннем формамі множнага ліку рэчыўных назоўнікаў: *солі, вапны, маслы* і інш.;

2. Складаназалежнымі сказамі, дададаная частка якіх нясе асноўную інфармацыю, а галоўная часта пазбаўлена зместу: *Неабходна падкрэсліць, што...; Трэба адзначыць, што...; Можна сказаць, што...* і г.д.

3. Значным пластом прафесійна-тэхнічнай тэрміналогіі.

Як разнавіднасць навуковага стылю можна назваць навукова-папулярны стыль. Ён прызначаны для больш шырокага кола чытачоў, чым непасрэдна навуковы стыль. Навукова-папулярныя выданні не ўжываюць вялікай колькасці вузкапрофільнай тэрміналогіі і часта падаюць тлумачэнне рэдка ўжываемых слоў. Для

навукова-папулярнага стылю ўласцівы вобразнасць, элементы гутарковай лексікі, словы абмежаванага выкарыстання.

Сфера ўжывання: даклады, лекцыі, навуковыя артыкулы, водгукі, анатацыі, рэцэнзіі, манаграфіі, падручнікі і інш.

Прыклад:

РЭЗЮМЭ

Плоцкі Андрэй Раманавіч

Дыягнастычнае значэнне вызначэння ўзроўню гомацыстэіну для выяўлення парокаў развіцця плода.

Ключавыя словы: гомацыстэін, прыроджаныя парокі развцця плоду, прэнатальная дыягностыка, плазма крыві, адмытыя эрытрацыты, каляплодныя воды.

Мэта работы: выявіць дыягнастычную ролю вызначэння ўзроўню гомацыстэіну і яго метабалітаў для выяўлення парокаў развіцця плода.

Метады даследавання: клінічны, ультрагукавы, хроматаграфічны.

Атрыманыя вынікі і іх навізна: праведзена вывучэнне ўзроўню гомацыстэіну і яго метабалітаў у плазме крыві, адмытых эратрацытах і каляплодных водах цяжарных жанчын пры нармальнай цяжарнасці і пры пароках развіцця плода. Выяўлена, што мае месца сапраўднае павышэнне ўзроўню гомацыстэіну ў плазме крыві пры пароках развіцця цэнтральнай нервовай сістэмы, пароках пярэдняй брухавіннай сценкі, дыяфрагмальных кілах, атрэзіях стрававода, полікістозе нырак, шыйнай гігроме і мностве прыроджаных анамаліях плода. Высокі ўзровень гомацыстэіну ў каляплодных водах асацыіруе з вялікай колькасцю прыроджаных парокаў развіцця плода, а зніжэнне яго – з раскелінамі твара, шыйнай гігромай і парокамі пярэдняй брушной сценкі плода. Адзначана сараўднае зніжэнне ўзроўню глутаціёну і ўзаемаадносін “глутаціён/гомацыстэн” у адмытых эрытрацытах пры

прыроджаных пароках сэрца і мностве прыроджаных пароках развіцця плода. Вызначэнне ўзроўню гомацыстэіну ў плазме крыві жанчын групы “рэзерва родаў” дазваляе ацаніць адэкватнасць праводзімай прэканцэптыўнай падрыхтоўкі. Вызначэнне ўзроўню гомацыстэіну ў плазме крыві дазваляе фарміраваць групы рызыкі сярод цяжарных жанчын і жанчын групы “рэзерву родаў” па ўзнікненні прыроджаных парокаў развіцця плода для правядзення паглыбленай і своечасовай дыягностыкі.

Рэкамендацыі па прымяненні: паказальнікі ўзроўню гомацыстэіну могуць быць выкарыстаны ў якасці дыягнастычнага маркера прыроджаных парокаў развіцця плода ў медыцынскіх установах, якія займаюцца прэнатальнай дыягностыкай. Узровень гомацыстэіну ў плазме крыві можа быць крытэрыем адэкватнасці праводзімай прэканцэптыўнай падрыхтоўкі сярод жанчын групы “рэзерву родаў”.

Галіна прамянення: акушэрства, прэнатальная дыягностыка.

ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫ СТЫЛЬ

Публіцыстычнаму стылю ўласцівы экспрэсіўнасць, эмацыянальнасць, ацэначнасць. У мове часта ўжываюцца рытарычныя пытанні, сказы-звароты, паўторы, сказы з інверсійным парадкам слоў і г.д. Мова публіцыстыкі мае шмат агульнага з мовай мастацкай літаратуры. Тут ужываюцца дыялектызмы, жарганізмы, словы і выразы са зніжанай стылістычнай афарбоўкай.

Сфера ўжывання: газеты, часопісы, даклады, выступленні, рэцэнзіі, арыткулы, рэпартажы і г.д.

Прыклад:

Паліноз – хвароба, якую выклікае пыленне раслін, прыносіць алергікам нямала пакутаў. Аднак звычайны бытавы пыл, які заўсёды разам з намі, бадай, яшчэ больш небяспечны алерген, чым пылок раслін. Калі ў вас

раптоўна з’яўляюцца кашаль, хрыпы, прыступы ўдушша, ноччу дрэнна дыхаецца, то зусім верагодна, што так сябе праяўляе бытавая алергія.

Пакаёвы пыл, у якім жывуць кляшчы-сапрафіты, выклікае самую цяжкую дыхальную алергію і можа спраракаваць захворванне на бранхіяльную астму. 1 грам пылу з падушкі ці коўдры можа ўтрымліваць 200 – 15000 кляшчоў-сапрафітаў.

Кніжны і газетны пыл выклікае так званую “бібліятэчную” алергію з рознымі праявамі – ад чхання да прыступаў удушша.

(Вольга Шаўко)

ГУТАРКОВЫ СТЫЛЬ

Гутарковы стыль характарызуецца прастамоўнай лексікай, дыялектызмамі, прафесіяналізмамі, жарганізмамі. Ён вельмі індывідуалізаваны, што робіць дадзены стыль блізкім да публіцыстычнага і мастацкага. Адметнымі асаблівасцямі гутарковага стылю з’яўляецца дыялагічная мова, спрошчанасць, перарывістасць і экспрэсіўнасць. Значную ролю тут адыгрываюць няпоўныя сказы, устаўныя канструкцыі, пабочныя словы. Яшчэ адной прыкметай гутарковага стылю можна назваць наяўнасць выклічнікаў, часціц, дзеяслоўных форм, інфінітыва, форм цяперашняга часу дзеяслова ў значэнні прошлага часу: “Пагаварыў бы са мной трошкі!”

Сферы ўжывання: дыялог, маналог, вітанне, запіска, ліст.

Прыклад:

Харунжы ўспыліў:

- Сам супярэчыш сабе. Пры патуранні тваіх маленькіх вырастаюць гітлеры!

- Яны вырастаюць патураннем дужа сквапных і багатых. І ўціскаюць малых, Толя.

- Ну, а каб ты пры Гітлеру жыў? Галовы сякуць вакол, а ты стогнеш аб адзінках, што не атрымліваюць лістоў. Так?

- Не трэба, Толя, - усё яшчэ спакойна сказаў Андрэй. – Я б не стагнаў, я б сам, першы, страціў галаву. Я таксама не з дробных і ведаю, што права здзекавацца з гонару і сумлення чалавека ні ў каго няма. І калі пачынаюць рабіць такое – чалавек, грамадства мае права ўзяцца за зброю і паўстаць супраць гэтага...

(У. Караткевіч)

МАСТАЦКІ СТЫЛЬ

Мастацкі стыль вылучаецца адзінствам камунікатыўнай і эстэтычнай функцый. Наглядаецца вялікая разнастайнасць вобразна-выяўленчых адзінак, якія павышаюць дзейснасць мовы. Сюды адносяцца эпітэты, параўнанні, метафары, гіпербалы і г.д. Да вобразна-выяўленчых сродкаў належаць рытарычныя фігуры (рытарычныя пытанні, звароты, выклічнік) і стылістычныя – сінтаксічныя фігуры, уласцівыя перш за ўсё паэзіі (інверсія, падваенне, анафара і г.д.).

Мове мастацкай літаратуры ўласціва стылістычная незамкнёнасць, тут прысутнічаюць дыялектныя словы, тэрміналагічная лексіка, неалагізмы і архаізмы, часам нават вульгарызмы.

Сфера ўжывання: апавяданні, аповесці, раманы, казкі, вершы, быліны і г.д.

Прыклад:

Сэрца на далоні

Яраш, усё такі ж спакойны і велічны, прыветліва ківае ёй галавой. У адказ яна заплюшчвае вочы: маўляў, я ўсё разумею, не турбуйцеся, я на ўсё гатова. Нічога не сказаўшы, ён адыходзіць. Працягвае рукі Машы. Яна спрытна сцягвае пальчаткі і накрывае яго вялікія рукі сурвэткай. Ён садзіцца. Ён адпачывае. Можа, апошні

раз прадумвае план аперацыі. А яго памочнікі – урачы і сёстры – не вельмі каб спешліва падключаюць да хворай датчыкі апаратаў: пад спіну, да галавы, да рукі, да нагі... Правады, шлангі звісаюць пад сталом. Шыковічу чамусьці больш за ўсё кінуўся ў вочы і запомніўся маленькі апарацік, які надзелі Зосі на левае вуха. (Пасля ён даведаўся, што гэта аксігемометр – прыбор, які вызначае насычанасць крыві кіслародам.)

Яраш расказваў яму пра назначэнне многіх апаратаў. Але цяпер у галаве ў Шыковіча ўсё пераблыталася. Ды прыборы і машыны яго ніколі не цікавілі. Цікавяць людзі. Цяпер больш за ўсіх яна, Зося. І ўрачы. Здавалася, злачынна павольна ўсё яны робяць. Хіба можна ў такі момант быць такімі марудамі? Хацелася крыкнуць Антону: " Чаму ты ўсеўся, як Буда? Падгані іх!"

У самога яго ўсё часцей і мацней б'ецца сэрца. Ён амаль пачынае дрыжаць ад хвалявання і нецярплівасці: хутчэй, хутчэй! Нарэшце Майзіс, першы асістэнт, кідае:

- Гатова, Антон Кузьміч.

(І. Шамякін)

Заданне 13. Прачытаць тэксты. Вызначыць стыль.

Тэкст 1. У Мінску закуплены унікальны апарат для дыягностыкі астэапарозу. Ён устаноўлены ў 1-ай гарадской клінічнай бальніцы, у якой дзейнічае гарадскі цэнтр прафілактыкі астэапарозу. Урачы змогуць праводзіць хуткую, амаль імгненную дыягностыку захворвання і ацэньваць рызыку пераломаў. Цяпер такі апарат ёсць у Рэспубліканскім цэнтры медыцынскай рэабілітацыі і бальнеалячэння. Яшчэ адзін апарат ёсць у Гомелі.

("Звязда")

Тэкст 2. Пячоначная недастатковасць з'яўляецца цяжкім ускладненнем як да-, так і пасляаперацыйнага

перыяду ў хворых на востры халангіт на фоне механічнай жаўтачкі.

Прычынай механічнай жаўтачкі і вострага халангіту вы ўсіх выпадках быў халедахалітыяз, а ў 12 хворых – у спалучэнні са стэнозам Фатэрава сасочка. Пасля правядзення комплекснага абследавання ўсе хворыя аперыраваны. Дыягназ вострага халангіту ў час аперацыі пацвярджаўся наяўнасцю гною, хлоп'яў фібрыну ў прасвеце гепатыка халедоху. У пасляаперацыйны перыяд праводзілі інфузійна-дэтаксікацыйную і антыбактэрыяльную тэрапію, санацыю жоўцевыводзячых шляхоў, прымянялі гепатапратэктары і антыаксіданты...

(М. Бала, Н. Бацвінкоў і інш.)

Тэкст 3. Вера Іосіфаўна ўжо даўно хварэла на мігрэнь, але ў апошні час, калі Коцік кожны дзень палохала, што паедзе ў кансерваторыю, прыпадкі пачалі паўтарацца ўсё часцей. У Туркіных перабывалі ўсе гарадскія ўрачы; дайшла нарэшце чарга і да земскага. Вера Іосіфаўна напісала яму чуллівае пісьмо, у якім прасіла яго прыехаць і аблягчыць яе пакуты. Старцаў прыехаў і пасля гэтага стаў часта бываць у Туркіных, вельмі часта... Ён сапраўды крыху дапамог Веры Іосіфаўне, і яна ўсім гасцям ужо гаварыла, што гэта незвычайны, цудоўны доктар.

(А. Чэхаў "Іоныч")

Тэкст 4. І толькі тады Выліваха зразумеў, што перад ім таксама жанчына, з нянавісцю да шчаслівейшых і зайздрасцю да іх.

- Што, Выліваха, можа, згуляем на кветку? – спытала яна.

- Я магу гуляць сабою. Але я не гуляю роднай зямлёй.

- Што ж, - ужо абыякава сказала Смерць,- тады ідзі да Арахны, дзяўчо.

- Але я не хачу туды, - непаразумела сказала Бярозка.

- Як я цябе ненавіджу, - сказаў Выліваха бязносай. – Зусім як нашых радцаў і князей.

- А між ты я добрая, - сказала Смерць. – Хочаце, ідзіце ўдвох.

(У. Караткевіч “Ладдзя роспачы”)

БЕЛАРУСКАЯ МЕДЫЦЫНСКАЯ ТЭРМІНАЛОГІЯ

Тэрміны – словы і спалучэнні слоў, якія з’яўляюцца афіцыйнымі назвамі паняццяў навукі, мастацтва, тэхнікі. Сукупнасць тэрмінаў пэўнай навукі, прафесіі называецца тэрміналогіяй. Так, тэрміны, што адносяцца да медыцыны, і называюцца медыцынскай тэрміналогіяй.

ШЛЯХІ РАЗВІЦЦЯ БЕЛАРУСКАЙ МЕДЫЦЫНСКАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Гісторыя фарміравання і далейнага папаўнення беларускай медыцынскай тэрміналогіі непарыўна звязана з развіццём усёй беларускай літаратурнай мовы. Вызначым асноўныя крыніцы гэтага працэсу.

1. Запазычанні. Як правіла, запазычваюцца інтэрнацыянальныя тэрміны, якімі карыстаюцца многія мовы. Але дапускаецца выкарыстанне і нацыянальных тэрмінаў, калі падобны не задавальняе як інтэрнацыянальны або немагчыма зрабіць якасны яго пераклад. Часцей за ўсё пры запазычаннях выкарыстоўваецца калькаванне (звычайна з рускай мовы): тазобедренный – тазасцегнавы, большеберцовый – вялікагалёнкавы. У складаных тэрмінах першай часткай звычайна з’яўляюцца ўсечаныя часткі грэчаскіх і лацінскіх назоўнікаў і прыметнікаў.

Адназоўнікавы кампанент грэчаскага паходжання:

Ларынга- (ад larynks, -ngos – гартань), выражае паняцце “які адносіцца да гартані: *ларынгаспазма, ларынгастэноз*; мія- (ад mys, myos – мышца), выражае паняцце “мышачны”: *міяфібрылы, міярэлексанты*; неўра- (ад neuron – нерв), указвае на сувязь з нервовай сістэмай. Таксама да грэчаскага кампанента можна аднесці: нефра-(ад nephros – нырка), пнеўма-(ад pneuma – дыханне), самата-(ад soma,-atos – цела), спондыла-(ад spondylos – пазванок), фармака-(ад pharmakon –

лякарства), хламіда-(ад chlamys – плашч), энтэра-(ад enteron – кішка), адэна-(ад aden – залоза), анка-(ад onkos – уздутасць), ата-(ад us, otos – вуха), афтальма-(ад ophtalmos – вока), гемата-(ад haima, -atos- кроў), дэрмата-(ад derma-, -atos – скура), кранія-(ад kranion – чэрап), наза-(ад nosos – хвароба), рына-(ад rhis, -inos – нос), сарка-(ад sarks, sarkos – мяса), сплахна-(ад splachnon – вантробы), такса-(ад toksikon – яд), тарака-(ад thoraks – грудзі), ура-(ад uron – мача), фізія-(ад phisis – прырода), хале-(ад chole – жоўць), хондра-(ад chondros – храсток), эмбрыя-(ад embryon – зародак), энцэфала-(ад enkephalos – мозг).

Колькасць лацінскіх тэрмінаў значна меншая ў параўнанні з грэчаскай мовай. Гэта, як правіла, тэрміны, першай часткай якіх з'яўляюцца лацінскія элементы вібра- (ад vibro дрыжу, вагаюся; выражае паняцце "вібрацыйны"), імуна- (ад immunis свабодны ад чаго-небудзь, некрануты; указвае на адносіны да імунітэту), каранара- (ад coronarius вянечны; выражае паняцці "які мае адносіны да вянечных артэрый сэрца"), лакта- (ад lac, -ctis малако; выражае паняцце "які адносіцца да малака"), мульты- (ад multium многа; указвае на шматлікасць прадметаў або на шматразовасць дзеянняў, функцый), радые- (ад radius прамень; указвае на адносіны да радыеактыўнасці, радыяцыі).

Наступнай часткай складаных тэрмінаў часта з'яўляюцца элементы –фікацыя (ад facere рабіць; абазначае ўкараненне, распаўсюджанне), -цыд (ад caedo забіваю; адпавядае паняццю знішчэнне), -ол (ад oleum алей; адпавядае паняццю алей).

Многа тэрмінаў запазычана з іншых моў ужо ў гатовым выглядзе: *білірубін* (bilirubinum, ад bilis "жоўць" + rubber "чырвоны" – лацінізм), *самнамбулізм* (somnambulisme, ад лацінскага somnus "сон" + ambulare "хадзіць" – з французскай мовы), *мальсека* (malsecco, ад male "хвароба" + secco "сухасць" – з італьянскай).

2. Уласнабеларуская лексіка. Сюды мы адносім тэрміны, што ўзніклі ў беларускай мове з XIV стагоддзя і да нашых дзён: *нырка, лытка, галёнка.*

3. Неалагізмы. Па меры з'яўлення новых прадметаў і паняццяў узнікае неабходнасць у іх моўным абазначэнні. Так і з'яўляюцца неалагізмы: *эмбрыёлаг, аксід, тамограф.*

У беларускай мове ёсць яшчэ вялікі незапатрабаваны пласт медыцынскай тэрміналогіі. Гэта дыялектныя словы. Многія з іх і сёння ў карыстанні значнай часткі беларусаў і існуюць паралельна з запазычанымі або калькаванымі тэрмінамі: *аорта – тутніца, ключыца – раменніца, прамая кішка – кутніца.*

Заданне 14.

1. Што такое тэрміналогія?
2. Якія вы ведаеце шляхі папаўнення беларускай тэрміналогіі?

АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДУ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Пры перакладанні тэкстаў на беларускую мову трэба звяртаць увагу на наступныя асаблівасці:

1. Канчаткі назоўнікаў мужчынскага роду адзіночнага ліку ў родным склоне *(пацыента, доктара, але шалу, поту).*

2. Адрозненне родавай прыналежнасці некаторых назоўнікаў у параўнанні з рускай мовай: *боль (м.р.) – боль (ж.р.), пачак (м.р.) – пачка (ж.р.), подпіс (м.р.) – подпись (ж.р.).*

3. Пры лічэбніках два, тры, чатыры ўжываецца форма назоўнага склону множнага ліку: *два контрольных анализа – два кантрольныя аналізы, четыре лечебных массажа – чатыры лячэбныя масажы.*

4. Недапушчальнасць ужывання ў беларускай мове дзеепрыметнікаў незалежнага стану цяперашняга часу з суфіксамі **–уч(-юч), -ач (-яч),** паколькі гэта суфіксы дзеепрыслоўяў. У такіх выпадках дзеепрыметнік неабходна замяняць дзеясловам: *практыкуючы ўрач – урач, які практыкуе; ачуньваючы хворы – хворы, які ачуньвае.*

5. Дзеясловы ветлівасці дзякаваць, прабачыць, даравацъ кіруюць займеннікам ці назоўнікам у форме давальнага склону: *дзякаваць брату, прабачыць суседцы, даравацъ вучню.*

6. Дзеясловы **смяяцца, жартаваць, кпіць, дзівіцца, здзекавацца** кіруюць назоўнікам ці займенніка у форме роднага склону з прыназоўнікам **з**: *смяяцца з яго, жартавацъ з сябра, дзівіцца з надвор'я.*

7. Дзеяслоў **хварэць** і прыметнік **хворы** кіруюць вінавальным склонам з прыназоўнікам **на**: *хварэць на грып, хворы на сухоты.*

8. Дзеясловы маўлення, мыслення, пачуцця: **гаварыць, шаптаць, думаць, марыць, клапаціцца** і інш. – і ўтвораныя ад іх назоўнікі кіруюць назоўнікамі і займеннікамі ў форме вінавальнага склону з прыназоўнікам пра: *думаць пра работу, непакоіцца пра дзяўчыну, марыць пра адпачынак.*

9. Прыметнікі і прыслоўі ў форме вышэйшай ступені параўнання патрабуюць залежнага слова ў форме вінавальнага склону з прыназоўнікам **за**: *дужэйшы за суседа, бліжэй за ўсіх, прыгажэй за яе.*

Заданне 15. Спішыце словазлучэнні, завучыце род назоўнікаў.

Моцны боль (м.р.), густы накіп (м.р.), цяжкі пачак (м.р.), едкі гар (м.р.), бабульчына камода (ж.р.), чыгуначны насып (м.р.), старажытны летапіс (м.р.), неразборлівы подпіс (м.р.), горкі палын (м.р.), вялікі цень (м.р.), правы туфель (м.р.), складаны дроб (м.р.), насценны жывапіс (м.р.), салодкая какава (ж.р.), старая гусь (ж.р.), смачны яблык (м.р.), шэры пыл (м.р.), злы

сабака (м.р.), стракаты шаль (м.р.) бязмежны стэп (м.р.), чарговы перапіс (м.р.), салдацкі шынель (м.р.), залаты медаль (м.р.).

СЛОВЫ З КАЛЬКАВАНЫМ ПЕРАКЛАДАМ І ЎЛАСНАБЕЛАРУСКІЯ

Вялікая колькасць слоў на рускай мове ў «Русско-белорусском словаре»[1] мае два перакладныя варыянты: адзін з'яўляецца калькай з рускай мовы, а другі – уласнабеларускі. Прычым, часта калькаваны варыянт падаецца ў слоўніку першым, г.з. асноўным перакладам. І тым не менш, здаецца мэтазгодным выкарыстоўваць менавіта беларускамоўны варыянт пры перакладзе (ён выдзелены чорным шрыфтам), што з'яўляецца лагічным для мовы тытульнай нацыі.

акт – акт, **дзея**
алмаз – алмаз, **дыямент**
алоэ – алоэ, альяс
алоэвидный – алоэпадобны, **альясападобны**
багор – багор, **бусак**
башмак – башмак, **чаравік**
бедлам – бедлам, **вэрхал**
бедро – бядро, **сцягно**
безвыездно – бязвыезна, **неадлучна**
бездольный – бяздольны, **гаротны**
безрезультатно – безрэзультатна, **безвынікова**
белизна – белізна, **бель**
богослужебный – богаслужэбны, **набажэнскі**
бойня – бойня, **разніца**
болячка – **болька**, балячка
благословенный – благаславенны, **благаславёны**
бурение – бурэнне, **свідраванне**

[1] Русско-белорусский словарь под ред. Я. Коласа, К. Крапивы, П. Глебки.- Мн., 1994.

буря – бура, **навальніца**
быстрее – быстрэй, **хутчэй**
быстро – быстра, **хутка**
величание – **праслаўленне**, велічанне
воронка – **лейка**, варонка
всезнайка – усёзнайка, **усёвед**
вырисовать – вырасаваць, **вымаляваць**
выборка – **выбіранне**, выбарка
выбривать – **выгольваць**, выбрываць
выверт – **выкрутас**, выверт
выводок – вывадак, **кодла**
выжатый – **выціснуты**, выжаты
вымолить – вымаліць, **выкленчыць**
вымостить – вымасціць, **выбрукаваць**
выпукло – выпукла, **пуката**
выродиться – вырадзіцца, **звесціся**
вырубить – вырубіць, **высечы**
выситься – высіцца, **узвышацца**
высосанный – высасаны, **высмактаны**
выстрел – выстрал, **стрэл**
высь – **вышыня**, высь
выхватить – выхваціць, **выхапіць**
глянуть – глянуць, **зірнуць**
гнусно – гнюсна, **паскудна**
гогот – гогат, **рогат**
голубить – галубіць, **песціць, мілаваць**
грабить – грабіць, **рабаваць**
грузоподъёмник – грузапад'ёмнік, **грузападымальнік**
губить – губіць, **нішчыць**
гузка – гузка, **задок**
гульба – гульба, **ігрышчы**
гулящая – гуляшчая, **блудніца**
гумус – гумус, **перагной**
гусеница – гусеніца, **вусень**
дарование – дараванне, **здольнасць**
дача – **даванне**, дача
дача – дача, **летнік**
дворец – дварэц, **палац**

дворцовый – **палацавы**, дварцовы
двоюродный – **стрыечны**, дваюрадны
двухслойный – двухслаёвы, **двухпластовы**
дебош – дэбош, **буянства**
десятикратный – **дзесяціразовы**, дзесяцікратны
детвора – дзетвара, **дзятва**
детище – дзецішча, **тварэнне**
доплата – **даплачванне**, даплата
дорисованный – дарысаваны, **дамаляваны**
дорубать – **дасякаць**, дарубліваць
дословно – даслоўна, **літаральна**
добавочный – дабавачны, **дадатковы**
добаловаться – дабалавацца, **дадурэцца, дасваволіцца**
доброволец – дабраволец, **добраахвотнік**
доволакивать – давалакваць, **дацягваць**
догладить – **дапрасаваць**, дагладзіць
докучать – дакучаць, **назаляць**
домащивать – дамошчваць, **дабрукоўваць**
допаянный – дапаяны, **далітаваны**
жухлый – жухлы, **бляклы**
заживление – **загойванне**, зажыўленне
зазывание – зазыванне, **заклікание**
зазываться – зазывацца, **заклікацца**
залог – залог, **заклад**
зарисованный – зарысаваны, **замаляваны**
зарубежный – зарубежны, **замежны**
зарубина – зарубіна, **засечка**
заря – зара, **досвітак**
заусенец – завусеніца, **задзірына**
заушница – заўшніца, **свінка**
захват – **захоп**, захват
загривок – загрывак, **гагавіца**
зачин – зачын, **пачатак**
зачинщик – зачыншчык, **завадатар**
зашелестеть – зашалястаць, **зашамацець**
зашторенный – заштораны, **завешаны**
звать – зваць, **клікаць, гукаць**
зелень – зелень, **зяляніна**

злословие – зласлоўе, **абгавор**
злоязычие – злоязычнасць, **пляткарства**
знать – **ведаць,** знаць
измазаться – змазацца, **пэцкацца**
коневод – **конегадовец**, канявод
конфорочный – **фаерачны**, канфарачны
крен – крэн, **нахіл**
кривотолки – **плёткі**, крыватолкі
кромсание – **крэмзанне,** крамсанне
крутой – круты, **стромкі**
каракули – **крамзалі**, каракулі
капелька – капелька, **кропелька**
кинолюбитель – **кінааматар**, кіналюбіцель
кукиш – кукіш, **дуля**
кусок – кусок, **кавалак**
коряво – карава, **шурпата**
костёр – касцёр, **вогнішча**
лесовик – лесавік, **лясун**
лесосека – **дзялянка**, лесасека
летучая мышь – лятучая мыш, **кажан**
любительский – **аматарскі**, любіцельскі
малопригодный – **малапрыдатны**, малапрыгодны
малорослый – малару́слы, **нізкарослы**
малюсенький – малюсенькі, малюпасенькі
мельник – мельнік, **млынар**
местопребывание – **месцазнаходжанне**, месцапрабыванне
метелица – мяцеліца, **завіруха**
метелистый – мяцелісты, **завірушны**
мешать – мяшаць, **перашкаджаць**
молокосос – малакасос, **блазнюк**
мостильщик – масцільшчык, **брукоўшчык**
мостить – масціць, **брукаваць**
мохнатить – махнаціць, **калмаціць**
мохнатосць – махнатасць, **калматасць**
мохнач – махнач, **кудлач**
мохноногий – махнаногі, **касманогі**
мука – мука, **пакута**

мутить – **каламуціць**, муціць
мутнеть – **каламуціцца**, мутнець
мутность – мутнасць, **каламутнасць**
мысль – **думка**, мысль
мятый – мяты, **камечаны**
наволакивать – навалакаць, **нацягваць**
навязаться – **прычапіцца**, навязацца
нагаечный – нагаечны, **бізуновы**
нагладить – нагладзіць, **напрасаваць**
нагнутый – нагнуты, **нахілены**
награбить – награбіць, **нарабаваць**
надебоширить – надэбашырыць, **набуяніць**
надрать – надраць, **надзерці**
недорисованный – недарысаваны, **недамаляваны**
небритый – **няголены**, нябрыты
неверно – **памылкова**, няверна
намутить – намуціць, **набаламуціць**
напечатание – **надрукаванне**, напячатанне
неувядающий – **нявянучы**, неўвядаемы
неурожай – неўраджай, **няўрод**
неядовитый – неядавіты, **неатрутны**
неясно – няясна, **невыразна**
новоселье – наваселле, **уходзіны**
наследник – наследнік, **спадчыннік**
неполноценность – непаўнацэннасць, **непаўнавартас-насць**
нескромно – няскромна, **нясціпла**
незваный – няваны, **няпрошаны**
нездоровится – нездаровіцца, **нядужыцца**
нездоровье – нездароўе, **хворасць**
неизрасходованный – незрасходаваны, **невыдаткаваны**
некрутой – некруты, **нястромкі**
нестройно – нястройна, **нязграбна**
обаяние – абаянне, **прывабнасць**
облаять – **набрахаць**, аблаяць
обложение – **абкладанне**, аблажэнне
облокотиться – **абаперціся**, аблакаціцца
обривать – **агольваць**, абрываць

обрисовка – абрысоўка, **абмалёўка**
обритый – **аголены**, абрыты
обручаться – абручацца, **заручацца**
обшарпанный – абшарпаны, **абдрапаны**
община – абшчына, **суполка**
оленевод – аленевод, **аленегадовец**
опасаться – апасацца, **асцерагацца**
опасно – **небяспечна**, апасна
опилки – **пілаванне**, апілкі
осада – асада, **аблога**
осадный – асадны, **аблогавы**
осаживание – **спыненне**, асаджванне
осиленный – асілены, **адолены**
осиплость – асіпласць, **сіпатасць**
остатки – астаткі, **рэшткі**
остолоп – асталоп, **ёлупень**
отваживаться – адважвацца, **асмельвацца**
отзывать – **адклікаць**, адзываць
отзываться – **адклікацца**, адзывацца
отпуск – водпуск, **адпачынак**
отстраивание – адстройванне, **адбудоўванне**
ошеек – ашыек, **каркавіна**
парус – парус, **ветразь**
пережатый – **пераціснуты**, пераржаты
перезалог – пераразалог, **перазаклад**
пепелище – **пажарышча**, папялішча
перебивание – **перапыненне**, перабіванне
переборка – **перабіранне**, пераборка
перебрить – перабрыць, **перагаліць**
перевешанный – перавешаны, **переважаны**
перевешивать – перавешваць, **пераважваць**
пережатый – пераржаты, **пераціснуты**
перероструганный – перараструганы, **перагабляваны**
перестроенный – **перабудаваны**, перастроены
переложенный – пераложаны, **перакладзены**
перелущенный – пералушчаны, **пералузганы**
перемазанный – перамазаны, **перапэцканы**
перемасленный – перамаслены, **перашмальцаваны**

перемащивание – перамошчванне, **перабрукоўванне**
переметить – перамеціць, **пазначыць**
перемостить – перамасціць, **перабрукаваць**
перемутить – перамуціць, **перакаламуціць**
перемятый – перамяты, **перакамечаны**
переодевание – пераадзяванне, **пераапрананне**
перепайка – перапайванне, **пералітоўванне**
перепалка – перапалка, **лаянка**
переправа – пераправа, **перавод**
перепробованный – перапрабаваны, **перакаштаваны**
перерасход – перарасход, **перавыдатак**
перетопить – **перапаліць**,ператапіць
печатание – пячатанне, **друкаванне**
письмо – пісьмо, **ліст**
погода – пагода, **надвор'е**
подживить – паджывіць, **падгаіць**
подживленный – паджыўлены, **падгоены**
подкалывание – падколванне, **падшпільванне**
подмащивание – падмошчванне, **падбрукоўванне**
подмечать – падмячаць, **заўважаць**
подрисованный – падрысаваны, **падмаляваны**
по-другому – па-другому, **па-іншаму, інакш**
подструганный – падструганы, **падгабляваны**
подточенный – падточаны, **падвостраны**
подтравленный – падтраўлены, **падатручаны**
поезд – **цягнік**, поезд
полноценность – паўнацэннасць, **паўнавартасць**
положенный – паложаны, **пакладзены**
полуразваленный – паўразвалены, **паўразбураны**
поминутно – памінутна, **штохвілінна**
помнить – помніць, **памятаць**
помутить – памуціць, **пакаламуціць**
помятый – памяты, **пакамечаны**
попадать – **трапляць**, пападаць
попусту – попусту, **дарма**
пора – пара, **час**
поры – поры, **сітавіны**
порыв – парыў, **павеў**

порытый – **пакапаны**, парыты
поскрипеть – паскрыпець, **парыпець**
постой – пастой, **пачакай**
предпосылка – прадпасылка, **передумова**
приближенный – прыбліжаны, **набліжаны**
привёрнутый – **прыкручаны**, прывёрнуты
приданое – **пасаг**, прыданае
придаточный – прыдатачны, **даданы**
придраться – прыдрацца, **прычапіцца**
прилегать – прылягаць, **прымыкаць**
припаивание – прыпайванне, **прылітоўванне**
приподнимать – прыпадымаць, **прыўздымаць**
припоминание – прыпамінанне, **нагадванне**
приработок – прырабатак, **прыробак**
пририсованный – прырысаваны, **прымаляваны**
прорубка – прарубка, **прасячэнне**
проскрипеть – праскрыпець, **прарыпець**
прослоенный – праслоены, **прапластаваны**
проткнутый – праткнуты, **праколаты, працяты**
протыкание – пратыканне, **праколванне**
протяжно – працяжна, **працягла**
профессионально – прафесіянальна, **прафесійна**
профукать – прафукаць, **праматаць**
проходом – праходам, **мімаходам**
пройдоха – **прайдзісвет**, прайдоха
прокараулить– **правартаваць**, пракаравуліць, **прапільнаваць**
промашка – **промах**, прамашка, **памылка**
пробривать – прабрываць, **прагольваць**
пробрить – прабрыць, **прагаліць**
прогадать – прагадаць, **пралічыцца**
пурга – пурга, **завея, завіруха**
пустяк – пусцяк, **дробязь, глупства**
путаться – путацца, **блытацца**
радиолюбитель – **радыёаматар**, радыёлюбіцель
разбалованный – **распешчаны**, разбалаваны
разбор – разбор, **разбіранне**
разборка – разборка, **разбіранне**

разбредаться – разбрыдацца, **разыходзіцца**
разбухание – разбуханне, **набраканне**
разбухнуть – разбухнуць, **набракнуць**
развинтить – развінціць, **расшрубаваць**
разгневанный – разгневаны, **раззлаваны**
разграбить – разграбіць, **разрабаваць**
раздетый – раздзеты, **распрануты**
раздружить – раздружыць, **пасварыць**
раздумывание – раздумванне, **разважанне**
разжаливать – разжальваць, **расчульваць**
разлаяться – **разбрахацца**, разлаяцца
разложение – **раскладанне**, разлажэнне
разложенный – **раскладзены**, разложаны
разложить – **раскласці**, разлажыць
разлютоваться – **раз'юшыцца**, разлютавацца
разматывание – **раскручванне**, размотванне
размотаться – **раскруціцца**, разматацца
разнородность – **разнастайнасць**, разнароднасць
разносортный – **рознагатунковы**, разнасортны
разносторонний – **рознабаковы**, рознастаронні
разодевать – **прыбіраць**, разадзяваць
разрисованный – **размаляваны**, разрысаваны
раскабалённый – раскабалены, **разняволены**
раскидистый – раскідзісты, **разгалісты, разгаты**
расколыхаць – раскалыхаць, **разгойдаць**
расстроивание – расстройванне, **разладжванне**
растить – расціць, **гадаваць**
растранжиренный – растранжыраны, **змарнатраўлены**
рвота – ірвота, **ваніты**
ребята – **дзеці**, рабяты
резво – рэзва, **жвава**
резвость – рэзвасць, **жвавасць**
резина – рызіна, **гума**
резиновый – рызінавы, **гумавы**
ровесник – равеснік, **аднагодак**
родословие – радаслоўе, **радавод**
рубеж – рубеж, **мяжа**
рыло – **лыч**, рыла

рыльце – **лычык**, рыльца
сбритый – збрыты, **зголены**
сбываться – збывацца, **праўджвацца, здзяйсняцца**
свергать – звяргаць, **зрынаць**
свёрнутый – **згорнуты**, звёрнуты
свернуть – **згарнуць**, звярнуць
сверхскорость – звышскорасць, **звышхуткасць**
свинка – свінка, **заўшніца**
свободно – свабодна, **вольна**
свободомыслие – свабодамысласць, **вольнадумства**
связно – **складна**, звязна
сгодится – згадзіцца, **спатрэбіцца**
сдача (деньги) – здача, **рэшта**
сдрейфить – здрэйфіць, **збаяцца**
сдружиться – здружыцца, **пасябраваць**
сегодня – сягоння, **сёння**
сельский – сельскі, **вясковы**
семикратный – **сяміразовы**, сямікратны
семислойный – **сяміпластовы**, сяміслойны
сеноподборщик – **сенападбіральнік**, сенападбіральшчык
сердцевед – серцавед, **сэрцазнавец**
сермяга – сярмяга, **світка**
сзывать – **склікаць**, ззываць
сигануть – сігануць, **скочыць**
силком – сілком, **гвалтам**
скрип – скрып, **рып**
скрипучий – скрыпучы, **рыпучы**
скромный – скромны, **сціплы**
слобосилие – слабасілле, **нядужасць**
слой – слой, **пласт**
случать – злучаць, **спароўваць**
слученный – злучаны, **спараваны**
случка – злучка, **спароўванне**
слюнтяй – слюнцяй, **слімак, размазня**
смиловаться – змілавацца, **злітавацца**
собеседник – субяседнік, **суразмоўца**
соратник – саратнік, **паплечнік**

сочность – **сакавітасць**, сочнасць
спаянность – спаянасць, **злітаванасць, згуртаванасць**
специальный – спецыяльны, **адмысловы**
спешка – спешка, **паспех**
справиться – справіцца, **здолець**
срисованный – зрысаваны, **змаляваны**
ссутуленный – ссутулены, **згорблены**
статья – стацця, **артыкул, крыніца**
сходно – сходна, **падобна**
табак – **тытунь**, табака
таможенник – таможнік, **мытнік**
таракан – таракан, **прусак**
тёрка – **тарка**, цёрка
топор – тапор, **сякера**
точение – тачэнне, **вастрэнне**
транжир – транжыр, **марнатравец**
требуха – трыбуха, **вантробы**
трёхсторонний – **трохбаковы**, трохстаронні
троекратно – трохкратна, **трохразова**
тыкание – тыканне, **торганне**
убывание – убыванне, **памяншэнне**
угодник – угоднік, **ліслівец**
удобрение – удабрэнне, **угнаенне**
умащивать – умошчваць, **выбрукоўваць**
умыкание – умыканне, **выкраданне**
упоминание – упамінанне, **згадванне**
уразумевать – уразумяваць, **уцямліваць**
устроить – устроіць, **зрабіць**
уступать – уступаць, **саступаць, паддавацца**
утерпеть – уцярпець, **вытрываць**
учёт – учот, **улік**
фамилия – **прозвішча**, фамілія
филин – філін, **пугач**
финтить – **круціць**, фінціць
фистула – **свішч**, фістула
фистульный – **свішчавы**, фістульны
фланёр – фланёр, **шлында**
фланировать – фланіраваць, **шлындаць**

флюгер – флюгер, **вятранік**
форель – фарэль, **стронга**
фундамент – фундамент, **падмурак**
фундаментально – фундаментальна, **грунтоўна**
халатно – халатна, **нядбайна**
хватать – хватаць, **лапаць**
хлынуць – хлынуць, **лінуць**
хорошеть – **прыгажэць**, харашэць
хотение – хаценне, **жаданне**
хотеть – хацець, **жадаць**
хоть – хоць, **хаця**
хрустеть – хрусцець, **храбусцець**
хрястнуть – храснуць, **трэснуць**
царственность – царственнасць, **велічнасць**
чай – чай, **гарбата**
частушка – частушка, **прыпеўка**
чепчик – чэпчык, **каптурык**
черенковый – чаранковы, **тронкавы**
чертыхаться – чартыхацца, **лаяцца**
четырёхжаберные – чатырохжаберныя, **чатырохшчэ-лепныя**
четырёхслойный – чатырохслаёвы, **чатырохпластавы**
четырёхсторонний – **чатырохбаковы**, чатырохстаронні
чехонь – чахонь, **чэшка**
чикаться – **валаводзіцца**, чыкацца
чириканье – цырыканне, **цвырканне**
чистосердечие – чыстасардэчнасць, **шчырасць**
чистосортность – чыстасортнасць, **чыстагатунковасць**
чистота – **чысціня**, чыстата
членораздельно – членараздзельна, **выразна**
чтоб – штоб, **каб**
чуточку – **крышачку**, чутачку
чучело – **пудзіла**, чучала
шаг – **крок**, шаг
шагание – **крочанне**, шаганне
шагомер – **крокамер**, шагамер
шалаш – **будан**, шалаш
шампиньон – **пячурка**, шампіньён

шарканье – **шорганне**, шарканне
шевеление – **варушэнне**, шавяленне
шевельнуть – **варухнуць**, шавяльнуць
шерсть – шэрсць, **поўсць**, **воўна**
шпингалет – шпінгалет, **зашчапка**
шуба – шуба, **футра**
шубейка – шубка, **футэрка**
шубник – шубнік, **футэршчык**
шипение – шыпенне, **сыканне**
ширинка – **прарэх**, шырынка
шишка – шышка, **гуз**
шорох – шорах, **шоргат**

АФІЦЫЙНА-СПРАВАВЫЯ ДАКУМЕНТЫ

Аўтабіяграфія – пішацца ад першай асобы, у ёй паведамляюцца афіцыйныя звесткі: год і месца нараджэння, сацыяльнае становішча, адзначаюцца важныя вехі жыццёвага шляху чалавека.

Структура напісання:

1) прозвішча, імя, імя па бацьку;
2) час і месца нараджэння;
3) заняткі бацькоў;
4) годы вучобы (службы ў войску);
5) асноўнае з працоўнай і грамадскай дзейнасці;
6) кароткія звесткі пра сваё сямейнае становішча;
7) дата і подпіс.

Узор 1

АЎТАБІЯГРАФІЯ

Я, Леванец Іван Пятровіч, нарадзіўся 7 верасня 1971 года у вёсцы Грамыкі Гродзенскага раёна Гродзенскай вобласці. Бацька мой, Іван Тадэвушавіч, працуе будаўніком у калгасе, маці Таццяна Васільеўна, - настаўніцай.

У 1978 годзе я пайшоў ў Грамыкаўскую сярэднюю школы.

У 1989 годзе паступіў ў Гродзенскі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт, які скончыў ў 1994 годзе па спецыяльнасці урач. Атрымаў накіраванне на працу ў Астравецкі раён Гродзенскай вобласці, дзе і працую зараз.

Жанаты, маю сына.

17 красавіка 2010 г. ___________ Леванец І.П.

(подпіс)

Даведка – дакумент, які змяшчае апісанне і пацверджанне тых ці іншых фактаў. Інфармацыйныя даведкі змяшчаюць службовыя звесткі, юрыдычныя даведкі сведчаць юрыдычны факт.

Структура напісання:

1) прозвішча, імя, імя па бацьку ў назоўным склоне;
2) звесткі, якія пацвярджаюць пэўны факт;
3) у якую ўстанову прадстаўляецца;
4) подпісы адказных асоб;
5) гербавая пячатка.

Узор 2

Назва ўстановы
Дата
Нумар

ДАВЕДКА

Сідаровіч Яўген Баляслававіч з'яўляецца студэнтам дзённага аддзялення першага курса медыка-псіхалагічнага факультэта Гродзенскага дзяржаўнага медыцынскага універсітэта.

Даведка выдадзена для падачы ў Кастрычніцкі райваенкамат горада Гродна.

Дэкан медыка-псіхалагічнага факультэта

____

(подпіс)

(пячатка)

Заява – пісьмовая просьба адной асобы (ці групы асоб) ва ўстанову, арганізацыю альбо да службовай асобы.

Структура напісання:

1) зверху звычайна на ўвесь радок пішацца назва арганізацыі, установы ці пасады, прозвішча, імя, імя па бацьку (ініцыялы) службовай асобы;

2) з правага боку на трэцюю частку радка ў слупок пішацца прозвішча, імя, імя па бацьку таго, хто падае заяву; калі трэба, называецца яго пасада і адрас;

3) праз адзін-два радкі пасярэдзіне ліста пішацца слова **заява**.;

4) з чырвонага радка пачынаецца тэкст заявы;

5) калі да заявы прыкладаюцца якія-небудзь дакументы, то з чырвонага радка пішацца **Дадатак**: і з наступнага радка пад нумарамі пералічваюцца дакументы;

6) унізе злева ставяць дату (назва месяца звычайна пішацца словам), а справа – асабісты подпіс.

Узор 3

Галоўнаму ўрачу
УАЗ “Свіслацкая
ЦРБ”

Сідарчуку П.В.

Залужнага
Пятра
Сымонавіча,
урача-
афтальмолага

заява.

Прашу дазволіць мне чарговы адпачынак з 9 красавіка 2010 года.

28 чэрвеня 2000 г. Залужны П.С.

Пратакол – дакумент, які фіксуе ход абмеркаванняў пытанняў і прыняцце пастаноў на сходах, нарадах, канферэнцыях, пасяджэннях калегіяльных органаў.

Узор 4

ПРАТАКОЛ №9
пасяджэння кафедры замежных моў ад 18.10.2010 г.

Старшыня – Пятровіч Н.В.

Сакратар – Валошка М.А.

Прысутнічалі: Вялічка Д.З.,
Мазур К.С., Залежная П.Д.,
Кузняцоў С.Н., Лямчык М.В.

ПАРАДАК ДНЯ:

1. Аб правядзенні тыдня навукі.
2. Зацвярджэнне матэрыялаў да ДЭК.

1. СЛУХАЛІ:

Пятровіч Н.В. – ён паведаміў, што 26.04 па 30.04 на факультэце будзе праходзіць тыдзень навукі. 27.04 адбудзецца студэнцкая навуковая канферэнцыя. Неабходна правесці адпаведную работу са студэнтамі, каб яны падрыхтавалі навуковыя выступленні.

ВЫСТУПІЛІ:

Вялічка Д.З. – прапанаваў вылучыць на студэнцкую навуковую канферэнцыю самыя цікавыя курсавыя працы па прадмету.

Мазур К.С. – сказала, што ў яе ёсць грунтоўныя студэнцкія работы па асаблівасцях перакладу твораў пісьменнікаў.

Кузняцоў С.Н. – прапанаваў вылучыць на канферэнцыю некалькі секцый для работы па розных моўных накірунках.

ПАСТАНАВІЛІ:

1.1. Інфармацыю прыняць да ведама.

1.2. Выкладчыкам кафедры прадставіць па 3-5 студэнцкіх работ на канферэнцыю.

1.3. Ад кафедры замежных моў на канферэнцыню выдзеліць наступныя секцыі: 1) “Англійская мова”; 2) “Нямецкая мова”; 3) “Французская і іспанская мовы”.

2. СЛУХАЛІ:

Залежная П.Д. – яна адзначыла, што да дзяржаўнага экзамена падрыхтавана 64 пытанні (32 білеты). У білеты ўключаны пытанні па фанетыцы, марфалогіі і сінтаксісу. Да кожнага білета падрыхтавана і практычная частка (41 сказ). Сказы падабраны з твораў мастацкай літаратуры.

ВЫСТУПІЛІ:

Лямчык М.В. – звярнула ўвагу на тое, што перад дзяржаўнымі экзаменамі членамі кафедры для студэнтаў трэцяга курса будуць прачытаны аглядныя лекцыі і праведзены кансультацыі па адпаведных раздзелах мовазнаўства. (Калі пасля выступлення дакладчыка ці ў ходзе абмеркавання задаюцца пытанні, іх трэба запісаць разам з адказамі.)

ПАСТАНАВІЛІ:

2.1. Зацвердзіць экзаменацыйныя матэрыялы да ДЭК для студэнтаў лячэбнага факультэта.

Старшыня __________________ Пятровіч Н.В.

Сакратар ___________________ Валошка М.А.

Распіска – дакумент, які сцвярджае, што ад установы або ад прыватнай асобы атрыманы рэчы, дакументы, грошы.

Структура напісання:

1) прозвішча, імя, імя па бацьку таго, хто атрымаў нешта;
2) ад каго атрымаў;
3) што іменна атрымаў;
4) на які тэрмін;
5) можа ўказвацца, для якіх мэт атрымаў;
6) злева знізу ставіцца дата, справа – асабісты подпіс.

Узор 5

РАСПІСКА

Я, Сахарэвіч Іван Іванавіч, стараста 2 групы педыятрычнага факультэта Гродзенскага дзяржаўнага медыцынскага ўніверсітэта, атрымаў у аддзеле ТСН мультымедыйны праектар.

Абавязуюся вярнуць праектар да 2 сакавіка 2010 года.

1 сакавіка 2010 г.
Сахарэвіч І.І.

Акт – дакумент, які складаецца некалькімі асобамі і пацвярджае ўстаноўлены факт, падзею, дзеянне.

Узор 6

АКТ
ацэнкі кошту квартэры

Адрас: г. Гродно, БЛК
дом № 52, квартэра № 17

08 лютага 2010 г.

Ацэначная камісія, утвораная рашэннем РВК Ленінскага раёна № 4 ад 05. 01. 2010

____

(паказаць нумар і дату рашэння выканкама, прадпрыемства, аб'яднання, арганізацыі)

у складзе: старшыня Бялова З.С.
членаў: Кудраўцавай В.П.
Сідарчука Д.А.
Зялёніч С.Т.

правяла ацэнку кватэры, якая перадаецца ва ўласнасць грамадзяніна Ігнатовіча Пятра Іванавіча. Кватэра складаецца з 3 жылых пакояў, агульнай плошчай 72 кв.м.

1. Сапраўдны кошт кватэры згодна з прыкладзеным разлікам ________________ рублёў.

2. Каэфіцыент спажывецкіх якасцяў кватэры

____

3. Індэкс якасці жылога асяроддзя

____

4. Ацэначны кошт кватэры з улікам спажывецкіх якасцяў складае ____________ рублёў.

____
_________ рублёў (пропісам)

Старшыня камісіі:
___________________________________Бялова З.С.
Члены камісіі:
___________________________________Кудраўцава В.П.

_______________________________________ Сідарчук Д.А.

____Зялёніч С.Т.

Азнаёмлены: ______________________________________
(подпіс)

18 лютага 2010 г.

Дагавор – дамова дзвюх ці некалькіх асоб (арганізацый) пра вызначэнне, змяненне або спыненне якіх-небудзь правоў і абавязкаў.

Узор 7

ПРАЦОЎНЫ ДАГАВОР

“___” ____________2010 г.

____
(назва населеннага пункта, дзе ўчынены дагавор)

У адпаведнасці з гарантаваным законам правам на працу гэты Дагавор учынены паміж

____

____
(назва прадпрыемства і яго месцазнаходжанне)

і

____

____________ (прозвішча, імя, імя па бацьку працоўнага, узрост, дзе пражывае,

____

____________ серыя, нумар пашпарта, кім выдадзены)

Правы і абавязкі працаўніка і прадпрыемства вынікаюць з Асноў заканадаўства аб працы, Кодэкса законаў аб працы, іншых заканадаўчых актаў аб працы, калектыўнага дагавору, а таксама ніжэйпададзенага пагаднення.

I

_______________________________________ распачынае

працу ___________________________________ (прозвішча, ініцыялы працоўнага) (дата, з якой

___________________________________ у якасці

_______________________________________ працоўны

павінен узяцца за працу (дакладная назва спецыяльнасці,

____

________________ кваліфікацыі, пасады, рабочае месца – цэх, адзел)

II

Прадпрыемства абавязваецца:

а) даць (падрыхтаваць) паказанае ў дагаворы рабочае месца;

б) забяспечыць працай па ўстаноўленай у дагаворы спецыяльнасці, кваліфікацыі, пасадзе;

в) забяспечыць усе ўмовы для выканання працоўных заданняў, павышэння прадукцыйнасці працы;

г) клапаціцца пра ахову здароўя і працы;

д) забяспечваць магчымасць для творчага ўдзелу ў распрацоўцы і выкананні планаў і ў кіраванні прадпрыемствам;

е) садзейнічаць развіццю новых формаў арганізацыі працы;

ж) у адпаведнасці з абумоўленымі заданнямі і на падставе законапалажэнняў, а таксама калектыўнага дагавору____
(назва, дата)

выплочваць зарабоную плату па

____;
(тарыфная стаўка, аклад)

з) своечасова паведамляць пра ўсе мяркуемыя змены рабочага месца;

і) даваць:

1) штогадовы осноўны адпачынак__________________________ працоўных дзён;

2) дадатковыя адпачынкі (водпускі) у сувязі з умовамі працы пры наяўнасці адпаведных перадумоў.

III

____
(прозвішча, ініцыялы працоўнага)

абавязваецца:

а) выконваць працу па пэўнай спецыяльнасці, кваліфікацыі, пасадзе;

б) захоўваць правілы ўнутранага распарадку і дысцыпліну працы;

в) садзейнічаць развіццю таварыскага супрацоўніцтва і ўзаемадапамогі;

г) якасна і своечасова выконваць працоўныя заданні;

д) прадукцыйна выкарыстоўваць рабочы час і сродкі вытворчасці, эканомна выдаткоўваць сыравіну і матэрыялы;

е) захоўваць прадпісанне аб ахове здароўя і працы, а таксама аб супрацьпажарнай ахове;

ж) выконваць указанні адміністрацыі прадпрыемства;

з) паведамляць адміністрацыі прадпрыемства пра ўсе змены (перамена месца жыхарства, атрыманне жылля).

IV

У якасці дадатковых умоў прадугледжана (напрыклад, праца з няпоўным працоўным часам, забеспячэнне жылплошчай, месцам у дзіцячых установах) _______________________________________.

V

Змяненне паказаных у гэтым дагаворы ўмоў можа надысці толькі паводле ўзаемнай згоды бакоў дагавору ў пісьмовай форме. Умовы пагадненняў не павінны супярэчыць заканадаўству аб працы. Умовы, што пагаршаюць становішча рабочых і службоўцаў, з'яўляюцца несапраўднымі.

Гэты працоўны дагавор можа быць скасаваны толькі ў адпаведнасці з цяперашнім заканадаўствам.

VI

Пры падпісанні працоўнага дагавору працаўнік азнаёмлены з правіламі ўнутранага распарадку, правіламі аховы працы і г.д.

Гэты працоўны дагавор устапае ў сілу з

____

і дзейнічае да _____________________________

____

____

____

(подпіс працаўніка) (подпіс кіраўніка)

Даручэнне – дакумент, па якім прадпрыемства ці асоба дае права іншай асобе выступаць ад іх імя, ажыццяўляюць якія-небудзь юрыдычныя дзеянні.

Узор 8

ДАРУЧЭННЕ

Горад Гродно дзве тысячы __________год.

Я, гр. ____,

які пражывае ____________________________________,

гэтым даручэннем упаўнаважваю гр. ________________,

які пражывае ____________________________________,

распараджацца прыналежнай мне на падставе тэхнічнага пашпарта, выдадзенага Дзяржаўтаіспекцыяй

____

раёна, горада ___________________________ за № __________ ад “_________” 2010 г.

аўтамашынай (матацыклам) маркі ____ рухавік

№ ____

шасі № ____________, дзяржаўны нумарны знак ________________________________,

якая стаіць _____________________________________ на ўліку ў ДАІ ______________,

__________________________ раёна, горада ______________________

сачыць за тэхнічным станам аўтамашыны (матацыкла), быць маім прадстаўніком у ДАІ, распісвацца за мяне і выконваць усе дзеянні, звязаныя з выкананнем гэтага даручэння.

Даручэнне выдадзена тэрмінам на ______________ “______” ______________2010 г.

Гэтае даручэнне засведчана мною ___________________, дзяржаўным натарыусам Першай Гродзенскай абласной дзяржаўнай натарыяльнай канторы.

Даручэнне падпісана гр. _____________________________ у маёй прысутнасці. Асоба ўстаноўлена, дзеяздольнасць праверана.

Зарэгістравана ў рэестры № __________

Спагнана дзяржаўнай пошліны ________

Дзяржаўны натарыус _________________

МЕДЫЦЫНСКАЯ ДАКУМЕНТАЦЫЯ

Узор 1.

МЕДЫЦЫНСКАЯ КАРТА № ____
стацыянарнага хворага

Дата і час паступлення ______________________________
Дата і час выпіскі __________________________________
Аддзяленне ______________________ палата № ________
Пераведзены ў аддзяленне ____________________________
Праведзена койка-дзён ______________________________
Віды транспарціроўкі: на каталцы, на крэсле, можа ісці (падкрэсліць)
Група крыві _____________ Рэзус-прыналежнасць _________
Дадатковае ўздзеянне лекаў (непераноснасць) _____________
____
(назва прэпарата, характар дадатковага дзеяння)
Прозвішча, імя, імя па бацьку __________________________
____
2. Пол _________________
3 Узрост _____(поўных гадоў, для дзяцей: да года – месяцаў, да 1 месяца – дзён)
4. Сталае месца жыхарства: горад, вёска (падкрэсліць) ____
____
(напісаць адрас, пазначыць для прыехаўшых – вобласць, раён, нас.пункт, адрас сваякоў і № тэл.)
____
5. Месца працы, прафесія ці пасада _____________________
____
(для навучэнцаў – месца вучобы; для дзяцей – назва дзіцячай установы, школы; для інвалідаў – від і група)
____
____
інваліднасці, ІАВ, так, не (падкрэсліць)

6. Кім накіраваны хворы ______________________________
(назва лячэбнай установы)
7. Дастаўлены ў стацыянар па экстраных паказаннях: **так**, **не** праз _____ гадзін пасля пачатку захворвання, атрымання траўмы; шпіталізаваны ў планавым парадку (падкрэсліць).
8. Дыягназ установы, якая накіравала ___________________
____
9. Дыягназ пры паступленні ____________________________
10. Дыягназ клінічны ___________ Дата ўстанаўлення ______
________________________ ________________________
________________________ ________________________
________________________ ________________________
11. Дыягназ заключны клінічны _________________________
а) асноўны:
____
____
б) ускладненне асноўнага:______________________________
____
____
в) адначасовы: _____________________________________
____
____
12. Шпіталізаваны ў дадзеным годзе з прычыны дадзенага захворвання: упершыню, другі раз (падкрэсліць), усяго _______ разоў.
13. Хірургічныя аперацыі, метады абязбольвання і пасляаперацыйныя ўскладненні.

Назва аперацыі	Дата, час	Метад абязбольвання	Ускладненні
1.			
2.			
3.			

Аперыраваў ____________________
14. Іншыя віды лячэння ______________________________

____

(указаць)

15. Адзнака аб выдачы лістка непрацаздольнасці

№_______з_______па_______

№________з________па_________

№_______з_______па_______

№________з________па_________

16. Вынік захворвання: выпісаны – з ачуньваннем, з паляпшэннем, без перамен, з пагаршэннем; пераведзены ў іншую ўстанову _________________________________

(назва лячэбнай установы)

Памёр у прыёмным аддзяленні, памерла цяжарная да 28 тыдняў цяжарнасці, памерла пасля 28 тыдняў цяжарнасці, парадзіха, нарадзіха.

17. Працаздольнасць адноўлена поўнасцю, зніжана, часова страчана, трывала страчана ў сувязі з дадзеным захворваннем, з іншымі прычынамі (падкрэсліць).

18. Для тых, хто паступіў на экспертызу – заключэнне _______

____

19. Асаблівыя адзнакі _____________________________

____

____

____

Урач, які лечыць_______ (подпіс)

Заг. аддзялення _________ (подпіс)

Узор 2

МЕДЫЦЫНСКАЯ КАРТА ДЗІЦЯЦІ
(для школы, школы-інтэрната, дзіцячага дома, дзіцячага садка)

Клас – група (запаўняецца штогод) Алергія (вакцынальная, лекавая, алергічныя захворванні) _______________
Прозвішча, імя, імя па бацьку дзіцяці ______________________
______________ Дата нараджэння ________________пол: м/ж
Адрас ____
____
Тэлефон________паліклініка№________тэлефон __________
Звесткі пра бацькоў:

	Год нарадж.	Адукацыя	Месца працы	Тэлефон
Маці				
Бацька				

а) жыллёва-бытавыя ўмовы ______________________________
б) сямейны анамнез (захворванні) _________________________

Пазашкольныя заняткі

спорт (так, не, від спорта) ______________________________
замежная мова (так, не) ________ музыка (так, не) ________
іншыя заняткі ____

Перанесеныя захворванні

	Дата		Дата
Адзёр		Чырвонка	
Кохлік		Крываўка	
Шкарлятына		Брушны тыф	
Дыфцярык		Сухоты	
Ветраная воспа		Раматус	
Інфекцыйны паратыт		Інфекцыйны гепатыт	

Звесткі пра шпіталізацыю, санаторнае лячэнне

Дата	Дыягназ	Дата	Дыягназ

Траўмы, аперацыі

Дата	Дыягназ	Дата	Дыягназ

Пропуск па хваробе

Дата		Дыягназ	Дата		Дыягназ	Дата		Дыягназ
ад	да		а д	д а		ад	д а	

Звесткі аб дыспансерным назіранні
(для асоб, якія знаходзяцца ў паліклініцы на дыспансерным назіранні)

Дыяг-наз	Дата прыняц-ця на ўлік	Дата зняцця з уліку, прычы-на	Кантроль наведванняў спецыяліста					
			прызначана	з'явіўся	прызначана	з'явіўся	прызначана	з'явіўся

Дата	Даныя агляду	Рэкамендацыі

Даныя паглыбленага медыцынскага абследавання

1.Дата абследавання								
2. Узрост дзіцяці								
3. Клас, група								
4. Рост								
5. Вага								
6.Суб'ектыўныя скаргі								
7. Агляды: педыятрам								
8. Рэўматолагам								

9. Артэрыяльны ціск								
10. Артапедам (хірург)								
11. Афтальмолагам								
12. Оталарынголагам								
13. Неўрапатолагам								
14. Дэрматолагам								
15. Лагапедам								
16. Стаматолагам								
17. Ацэнка фізічнага развіцця								
18. Заключэнне аб стане здароўя								
19. Група для заняткаў фізкультурай								
20. Рэкамендацыі								

Подпісы ўрачоў
(педыятр, спецыялісты)

Агляд перад прафілактычнымі прышчэпкамі

Дата	Здаровы	Прышчэпка дазволена (якая)	Хворы (дыягназ)	Мед. адвод да ________	Урач

Прафілактычныя прышчэпкі

	Вакцынацыя	Рэвакцынацыя

	I	II	III	I	II	III	IV
Супраць поліяміэліту Дата							
Серыя							
Супраць дыфцярыку, кохліку, слупняку Дата							
Серыя							
Супраць паратыту Дата							
Серыя							
Супраць адзёру Дата							
Серыя							

Рэакцыя Манту									Прышчэпка супраць сухотаў			
Дата									Дата			
Вынік									Доза			
									Серыя			

Прафесійная кансультацыя з указаннем медыцынскіх супрацьпаказанняў да прафесій

Дата	Рэкамендацыі

Рэкамендацыі да заняткаў спортам

Дата	Від спорту	Заключэнне

Узор 3

НАКІРАВАННЕ №
НА МІКРАБІЯЛАГІЧНАЕ ДАСЛЕДАВАННЕ

“___” __________________________200__г.
___________гадзін______________хвілін у ______________
_________________________ лабараторыю
Прозвішча, імя, імя па бацьку __________________________

____
Узрост ____
Медыцынская карта №________________________________
Установа ____
Аддзяленне ___________палата _______________________
Участак ____
Адрас сталага месца жыхарства (часова з указаннем прозвішча, у каго жыве даследуемы)

____
Месца працы, вучобы (назва дзіцячай установы, школы)____
Дыягназ, дата захворвання ____________________________

____
паканвалесцэнт, бактэраносьбіт, кантактны, праф. абследаванне

____
(падкрэсліць, запісаць)
Матэрыял: кроў, мача, кал, дуадэнальнае змесціва, спінамазгавая вадкасць, ранявое аддзяляемае, гной, выпат, секцыйны матэрыял, мазок са слізістых, сашкрэб і інш. ______

____
(падкрэсліць, запісаць, указаць, адкуль атрыманы матэрыял)
Мэта і назва даследавання _____________________________

____
(на якія інфекцыі даследаваць)

____
Пасада, прозвішча, подпіс асобы, якая накіравала матэрыял

____

Узор 4

ТЭРМІНОВАЕ ПАВЕДАМЛЕННЕ
аб інфекцыйным захворванні, ежавым, вострым прафесійным атручэнні, незвычайнай рэакцыі на прышчэпку

Дыягназ ____
пацверджаны лабараторна: так, не (падкрэсліць)
Прозвішча, імя, імя па бацьку __________________________
Пол: м. ж. (падкрэсліць) ______________________________
Узрост (для дзяцей да 14 гадоў – дата нараджэння) ________
Адрас: населены пункт ________________раён____________
вуліца________________________ дом №_____кв. №______
(індывідуальная, камунальная, інтэрнат-запісаць)
6. Найменне і адрас месца працы (вучобы, дзіцячай установы)
____
7. Даты захворвання __________________________________
першаснага звароту (выяўлення) _________________________
устанаўлення дыягназу ________________________________
апошняга наведвання дзіцячай установы, школы ___________
шпіталізацыі ____
8. Месца шпіталізацыі _________________________________
9. Калі атручэнне – указаць, дзе адбылося, чым атручаны пацярпелы ____
10. Праведзеныя першасныя супрацьэпідэмічныя мерапрыемствы і дадатковыя звесткі ________________________________
____
11. Дата і час першаснай сігналізацыі (па тэлефоне і інш) у СЭС ____
Прозвішча асобы, якая паведаміла ______________________
Хто прыняў паведамленне______________________________

12. Дата і час адсылкі паведамлення ______________________

Подпіс асобы, якая паслала паведамленне _________________

Рэгістрацыйны № у журнале ф. №60 _____________________
_______________________________________санэпідэмстанцыі

Подпіс асобы, якая атрымала паведамленне ________________

МОЎНЫ ЭТЫКЕТ

Прафесія ўрача звязана з пастаянным кантактаваннем з людзьмі. З адказнасцю за іх здароўе і жыццё. А гэта патрабуе, апроч высокага прафесійнага майстэрства, і ўменння знаходзіць з пацыентамі агульную мову, валодання маўленчай культурай.

Вымаўленне галосных.

Нормы беларускай арфаэпіі патрабуюць выразнага вымаўлення галосных.

У пачатку слова, у сярэдзіне пасля галосных перад націскным і ўзнікае гук **[й]**. У такіх выпадках літара і абазначае два гукі **[йі]**: *[майіх], [йікаўка], [йірыс].*

Гукі **[о], [э]**, калі націск з іх сыходзіць, пераходзяць у **[а]**: *д[о]м – д[а]мы, р[э]мень – р[а]меньчык, кр[э]пасць – кр[а]пасны.* У некаторых словах (у спалучэннях ро, ло), ненаціскны **[о]** пераходзіць у **[ы]**: *гл[о]тка – гл[ы]таць, бр[о]вы – бр[ы]во.*

Ненаціскны гук **[э]** у запазычаных словах у пачатку слова, пасля шыпячых і **[р], [л], [т]** вымаўляецца выразна: *[э]нцыклапедыя, р[э]цыдыў, д[э]бют.*

Вымаўленне зычных.

Зычныя **[ж], [ш], [ц], [ч], [р], [дж]** заўсёды цвёрдыя: *жыццё, шынель, цэгла, чыпсы, рэха, джала.*

Афрыкаты **[дж]** і **[дз’]** вымаўляюцца як адзін гук: *джынсы, дзень, падзяка.*

Цвёрдая і мяккая афрыкаты **[ц], [ц’]** па цвёрдасці і мяккасці не стаяць у пары: *цырк, цёплы, цар.*

Зычныя **[з’], [с’], [дз’], [ц’], [л’], [н’], [ж], [ш], [ч]** вымаўляюцца падоўжана: *палоззе, калоссе, стагоддзе, веццe, голле, насенне, збожжа, ціишу, печчу.*

Звонкія зычныя на канцы слова аглушаюцца: *паход [пахот], мароз [марос], нож [нош].*

На месцы зычных **[в], [л], [у]** узнікае губна-губны **[ў]**: *роўны, жоўты, на ўліку.*

Вымаўленне спалучэнняў зычных

Спалучэнні глухога і звонкага гукаў вымаўляюцца як два звонкія гукі (асіміляцыя па звонкасці): *касьба [казьба], футбол [фудбол].*

Спалучэнні звонкага і глухога вымаўляюцца як два глухія гукі (асіміляцыя па глухасці): *лыжка [лышка], салодкі [салоткі].*

Спалучэнні шыпячых са свісцячымі вымаўляюцца як свісцячыя (асіміляцыя шыпячых перад свісцячымі): *на печцы - на [пеццы], аб кошцы - аб [косцы].*

Спалучэнні свісцячых з шыпячымі вымаўляюцца як шыпячыя (асіміляцыя свісцячых перад шыпячымі): *грузчык [грушчык], расчапіць [рашчапіць].*

Свісцячыя **[з], [с]** перад мяккімі зычнымі, апроч **г, к, х,** вымаўляюцца мякка: *[з’м’эна], [с’н’эх] але [сх’ітрыц’].*

Гукі **[дз’], [ц’]**, перад мяккімі **[в’], [м’]** вымаўляюцца мякка: *[дз’в’]еры, [ц’в’]ёрды, [Дз’м’]ітрый.*

Спалучэнні зычных **[дц], [тц]** перадаюцца як падоўжаны **[ц]**: *у абводцы [абвоццы], у хатцы [хаццы].*

Спалучэнне **[дс]** вымаўляецца як **[ц]**: *гарадскі [гарацк’і], Забалодскі [забалоцк’і].*

Спалучэнні **[дч], [тч]** вымаўляюцца як падоўжаны гук **[ч]**: *адчапіць [аччап’іць], матчын [маччын].*

СТРУКТУРА АХОВЫ ЗДАРОЎЯ

Асноўныя спецыяльнасці ўрача

Хірург, тэрапеўт, педыятр, стаматолаг, гінеколаг, уролаг, анколаг, оталарынголаг, акуліст, рэўматолаг, фтызіятр, дэрматолаг, венеролаг, псіхіятр

Віды захворванняў

Вострыя, хранічныя, інфекцыйныя, скурныя, венерычныя, анкалагічныя, гінекалагічныя, хірургічныя, сэрцава-сасудзістыя, алергічныя, псіхічныя, нервныя, вочныя, сістэмы органаў дыхання, прастудныя, прафесійныя.

Формы аховы здароўя: дзяржаўная; страхавая; прыватнапрадпрымальніцкая;

Органы аховы здароўя: Міністэрства аховы здароўя; аддзелы аховы здароўя: абласны (аблздраў), гарадскі (гарздраў), цэнтральная раённая бальніца (ЦРБ).

Установы аховы здароўя: бальніца, паліклініка, амбулаторыя, дыспансер, здраўпункт, радзільны дом, дом дзіцяці, бальніца хуткай дапамогі, аптэка, гразелячэбніца, санітарна-эпідэміялагічная станцыя, санаторый, прафілакторый.

Медыцынская дапамога: даўрачэбная, першая ўрачэбная, спецыялізаваная, кваліфікаваная, платная, бясплатная, агульнадаступная, неадкладная, хуткая, планавая, пазабальнічная, стацыянарная, на даму.

Санітарны нагляд: папераджальны, бягучы.

Галіны санітарнай дзейнасці: камунальная гігіена, гігіена харчавання, гігіена працы, гігіена дзяцей і падлеткаў.

Прышчэпкі: супраць поліміеліту, кохліка, адзёру, дыфцярыку, сухотаў, грыпу, слупняку.

Заданне 16. Раскажыце пра работу медыцынскіх установаў у вашай мясцовасці.

Мова ўрача

Пры размове з пацыентам трэба ўлічваць спецыфіку беларускага маўлення дарэчнымі будуць наступныя пытанні і выразы:

- Тэрапеўт (хірург, неўрапатолаг, псіхіятр, акуліст, гастраэнтаролаг) прымае на чацвёртым паверсе.
- Вазьміце, калі ласка, сваю медыцынскую карту, перадасцё яе ўрачу на прыёме.
- Звярніцеся да дзяжурнага ўрача.

– Заходзьце, калі ласка, сядайце, слухаю Вас.
– Як Вы сябе адчуваеце? (вельмі добра, няблага, дрэнна)
– На што скардзіцеся? (болі, шыя, ныркі, крыж, печань, вока, горла, жывот, плячо, вуха, задышка)
– Якая ў Вас тэмпература?
– Распраніцеся, калі ласка, да пояса.
– Ляжце на спіну (на жывот, на бок).
– Дыхайце глыбей.
– Адкрыйце рот.
– Нахіліцеся.
– Давайце змераем крывяны ціск.
– Вазьміце, калі ласка, рэцэпт. Лекі будзеце прымаць чатыры разы на дзень (да яды, пасля яды).
– Накіроўваю Вас у працэдурны кабінет.
– Вам неабходна паздаваць аналізы (кроў, кал, мача). Вось накіраванне ў лабараторыю.
– Я накіроўваю Вас у бальніцу. Вось накіраванне.
– У стацыянары Вам неабходна мець пры сабе аднаразовыя шпрыцы (сістэма, вата, мыліца, інгалятар, мыльніца).
– Я ўрач вашай палаты (дзяжурная сястра, загадчык аддзялення).
– Прыёмныя гадзіны ў бальніцы з ... да...
– Хвораму можна прынесці садавіну (цукеркі, кнігу, малочныя прадукты).
– Вам прадпісаны дыетычны стол.
– Вас выпішуць праз два дні.

Заданне 17. Пабудуйце дыялог “Урач і хворы”.

Дакладнасць словаўжывання.

Сэнсавыя памылкі ўзнікаюць пры супярэчлівасці, непаслядоўнасці выказвання. Напрыклад: *Здавайце непатрэбныя вам газеты, зношанае адзенне, а таксама косці і іншыя прадметы хатняга ўжытку.*

Нематываванае паўтарэнне і выразаў вядзе да таўталогіі: *Падзеі, вартыя гісторыі, прыблізіліся да нас вельмі блізка.*

Ужыванне слова з неўласцівым яму значэннем выклікае лексічныя памылкі: *Спыніўшы дыханне, зала слухала скрыпку вялікага майстра.*

Фактычныя памылкі – скажэнне фактаў рэчаіснасці, няправільнае разуменне, тлумачэнне з'яў, паняццяў: *Вада ў возеры бялюткая, чыстая.*

Стылістычныя памылкі адбываюцца ад парушэння адзінства стылю іншымі словамі: *Я працавала ў школе амаль цэлы год і вельмі прывыкла да маіх вучняў, да гэтых хітрых мардашак.*

Заданне 18. Прачытайце словазлучэнні, запомніце беларускамоўныя канструкцыі.

У меня болит голова – мне баліць галава

Не удивительно – дзіва што

На этих днях – гэтымі днямі

Умнее соседа – разумнейшы за суседа

В другой раз – іншым разам

Рассказать о товарище – расказаць пра таварыша

Жить с родителями – жыць пры бацьках

Топить печь – паліць у печы

Пойти за грибами – пайсці ў (па) грыбы

Поехать к брату – паехаць да брата

Послать за доктором – паслаць па доктара

Становиться тише – цішэць

Жениться на ней – ажаніцца з ёю

Удивляться чему-то – дзівіцца з чагосьці

Извините меня – даруйце мне (прабачце)

Благодарить врача – дзякаваць урачу

В пяти километрах от города – за пяць кіламетраў ад горада

Больной гриппом – хворы на грып

Дом в пять этажей – дом на пяць паверхаў

Несколько раз в неделю – некалькі разоў на тыдзень

Похожий на сестру – падобны да сястры

Не к месту – не да месца

Не выполнить из-за болезни – не выканаць праз хваробу

По этой причине – з гэтае прычыны

Смеяться над ним – смяяцца з яго

Заданне 19. Перакладзіце сказы на беларускую мову.

Бригада «Скорой помощи» задержалась из-за сильной метели. Врач периодически подшучвал над ним, стараясь поднять больному настроение. Митя снова заболел ангиной. Люди должны уважительно относиться один к одному и не издеваться над ближним. Сергеев рассказал о своих проблемах доктору. Девчата решили с самого утра пойти за грибами. Извините меня за прогул.

Заданне 20. Прачытайце сказы, знайдзіце сэнсавыя, лексічныя і стылістычныя памылкі. Выпраўце сказы і запішыце іх.

Кармы, як вядома, з'яўляюцца галоўным і асноўным дапаможнікам у выхаванні маладняку і ўсяго статку. Учора мы здалі клуб, сёння дзіцячы сад з яслямі, а заўтра здадзім і астатнія жывёлагадоўчыя памяшканні. У выніку прафілактычных і лячэбных мерапрыемстваў захварэлі пяцьдзесят цялят. У адзіночку Алесь Рыбак з таварышамі не змог бы выратаваць сцяг. У сувязі з хваробай прадаўца аддзел зачынены на абед. Наступае вечар, засвяціліся святлом вокны інтэрната. На белым абрусе Каця прыгожа, як на вячэры з замежнай дэлегацыяй, расставіла талеркі з ярка-чырвонымі, як налітымі крывёй, памідорамі. Тут галава круціцца ад паху кветак. Вёска маніць сваёй прыгажосцю. Жывеш адзін раз і зашывацца ў сваё асабістае нельга. На птушкаферме механізавалі раздачу кармоў, паенне і даенне.

Заданне 21. У прапанаваных сказах знайдзіце і выпраўце моўныя памылкі.

Асветная дзейнасць Еўфрасінні Полацкай вядома практычна ўсім. Неўзабаве я сеў за напісанне сваёй аўтабіяграфіі. Уладзімір Караткевіч багата зрабіў твораў на гістарычную тэматыку. Мая малодшая сястра любіць па вечарах гуляць на піяніна. У суседняй кватэры ўсю ноч лаяў сабака. Гэтае мерапрыемства патрабуе майго асабовага кантролю. Я сеў на крэсла і ўключыў тэлевізар. Па вуліцы павольна ішла эфектыўная бландзінка.

Заданне 22. Да запазычаных слоў падбярыце беларускамоўныя сінонімы.

Максімальны, лаканічны, эталон, аморфны, эмоцыя, гіпотэза, карэкцыя, баланс, ін’екцыя, гіпербала, дэфект, вібрацыя, ілюзорны, альянс, рэзюмэ, сурагат, селекцыя, інтэлект, фантом, вердыкт, рэанімацыя, прыярытэт, дыскусія, пранонс, фрагмент, аргумент.

Заданне 23. Прачытайце словы, запомніце іх правапіс і пастаноўку націску.

-А-

абе/руч
абрэвіяту/ра
авеню/
агрэга/т
агрэ/ст
аднаакто/вы
азбе/ст
айва/
аку/нь
алкаго/ль
алфаві/т
аграно/мія
агрэга/т
агрэ/ст
аднаакто/вы
азбе/ст
айва/

апапле/ксія
апака/ліпсіс
аранжарэ/я
ара/хіс
артапе/дыя
арыенці/р
атэста/т
аўдые/нцыя
аўкцыё/н
аўтастра/да
аўто/граф,
аранжарэ/я
ара/хіс
артапе/дыя
арыенці/р
атэста/т
аўдые/нцыя

аку/нь
алкаго/ль
алфаві/т

аўкцыё/н
аўтастра/да
аўто/граф,

-Б-

бакала/ўр
ба/лаваць
бандэро/ль
баро/даўка
басе/йн
баро/даўка
басе/йн
берасця/ны
бэрэ/т
біту/м

блакірава/ць
бланшырава/ць
блі/снуць
блыха/
бранспо/йт
бра/тавая
бра/ўнінг
брызе/нт
булё/н
бу/тля

-В-

ва/куум
ве/зці
вінегрэ/т
вуго/р

ву/стрыца
выбо/іна
вы/падак
ву/сы

-Г-

галантарэ/я
гастрано/мія
гваздзікі/

гліня/ны
гліцэры/на
грамадзя/нін

-Д-

дагле/дзець
дазіме/тр
дакуме/нт
дачыста/
дашчэ/нту
до/лата
дацэ/нт

дзядзькі/
дыспансе/р
далікатэ/с
дэсе/рт
дэфе/кт
дыспе/тчар

-Ж-

жалюзі/

-З-

за/баўка
заблакірава/ць
забра/ны
заво/дскі
загна/ны
загаво/р
замкну/тасць
заня/тасць
за/сланка
зая/ўнік
зво/няць
знаха/р

-І-

ідэало/гія
іеро/гліф
і/каць
ішэмі/я.
інду/стрыя
інсу/льт
інтарэ/с
інтэрв'юе/р
імя/

-К-

кале/дж
калё/квіум
каме/нны
камп'ю/тар
камфара/
камюніке/
канды/тар
кі/шка
кла/ксан
крапіва/
крэ/мень
куліна/рыя
кухо/нны

-Л-

ландша/фт
ласка/вы
ла/таць
лі/дар
ліно/леум
ло/пух

-М-

малы/
мане/ўр
манпансье/
ме/зенец
ме/неджэр
металу/ргія
мотаро/лер
му/ляр
мы/сленне

-Н-

ната/рыус
на/крыўка
наспе/х
няна/вісць
ніцяны/

-О-

о/піум
о/хра

-П-

паво/дкавы
палігра/фія
пара/ліч
паслане/ц
тераво/дны
перпе/тыуум-мо/біле
піяла/
плато/
пле/сневы
пле/ўра
плечавы/
по/крыўны
по/цемкі
про/паліс
прызы/ў
прыку/с
прэзі/дыум
прэрагаты/ва
пу/рпур

-Р-

рада/р
ра/дыус
рама/тус
расчаса/ны
ра/ўнд
ро/ставы
рэве/нь

-С-

садавіна/
саджа/лка
са/ўна
ску/ла
слі/на
сме/шны
спі/на
старэ/нькі
слабы/
су/павы

-Т-

тваро/г
тэрапе/ўт

-Ф-

фае/
фармацэ/ўт
фарту/х
фарфо/р
фа/ўна

-Х-

хрысція/нін

-Ц-

цэлафа/н цэме/нт

-Ч-

чы/хаць.

-Э-

экзэмпля/р

-Я-

я/драны.

Заданне 24. Прачытайце словы, запомніце іх значэнне.

Абярнуцца – паваліцца на бок, перавярнуцца (рус. *опрокинуться*)

Адказ – словы, выкліканыя пытаннем (рус. *ответ*)

Араць – апрацоўваць глебу плугам (рус. *пахать*)

Безадказны – які не нясе адказнасці (рус. *безответственный*)

Бескарысны – які не прыносіць карысці (рус. *бесполезный*)

Благі – дрэнны (рус. *плохой*)

Блудзіць – хадзіць у пошуках выйсця. (рус. *блуждать*)

Буйны – вялікі па плошчы, па памерах (рус. *крупный*)

Бяспечны – які не пагражае небяспекай (рус. *безопасный*)

Выкачаць – пераварочваючы з боку на бок, абваляць у чым-небудзь (рус. *обвалять*)

Гарбуз – агародніна (рус. *тыква*)

Годнасць – сукупнасць высокіх маральных якасцей (рус. *достоинство*)

Грэбля – насціл з бярвення або галля для пераезду праз гразь, балота (рус. *гать*)

Дурэць – сваволіць, забаўляцца (рус. *шалить*)

Дыван – тканы выраб для падлогі ці сцен (рус. *ковёр*)

Ёмкі – якім лёгка карыстацца, зручна (рус. *удобный*)

Калёсы – конная чатырохколая гаспадарчая павозка (рус. *телега*)

Калоша – частка штаноў, якая надзяваецца на адну нагу (рус. *штанина*)

Маніць – хлусіць, гаварыць няпраўду (рус. *обманывать*)

Папытацца – задаць каму-небудзь пытанне (рус. *спросить*)

Сцірка – гумка для сцірання напісанага (рус. *резинка*)

Уляцець – з лёту, на ляту трапіць унутр чаго-небудзь (рус. *влететь*)

ГОНАР БЕЛАРУСКАЙ МЕДЫЦЫНЫ

Багданоўскі Яўстафій Іванавіч
(1833 – 1888)

Адукацыю атрымаў у Магілёўскай духоўнай семінарыі. У 1853 годзе паступіў на казённы кошт у медыка-хірургічную акадэмію, якую скончыў праз пяць гадоў з залатым медалём. Быў пакінуты пры інстытуце па ўдасканаленні ўрачоў, дзе і заняўся навуковай дзейнасцю. У 1861 годзе абараніў дысертацыю па тэме "Пра рэзекцыю локцевага сучлянення" і атрымаў ступені доктара хірургіі і доктара медыцыны. У час руска-турэцкай вайны працаваў у дзеючай арміі кансультантам-хірургам ад Таварыства Чырвонага Крыжа. Аўтар шэрагу навуковых прац. Быў абраны ад'юнкт-прафесарам на кафедры хірургічнай акадэмічнай клінікі, а затым ардынарным прафесарам. Смерць застала яго адразу ж пасля заканчэння аперацыі, якую рабіў хвораму. Яму належаць крылатыя словы: "Пастаў сябе на месца хворага і тады вырашай, што і як яму рабіць: рэзаць або літаваць, кансерваваць ці бравіраваць".

Гамаліцкі Міхал Лявонавіч
(1791 – 1861)

У 1809 годзе скончыў Жыровіцкую школу пры кляштары Базільянаў і паступіў на лекарскае аддзяленне пры Віленскім імператарскім універсітэце для падрыхтоўкі медыкаў на казённы кошт. 13 чэрвеня 1815 года скончыў памянёны ўніверсітэт і абараніў дысертацыю на атрыманне вучонай ступені доктара медыцыны.

Па прапанове прафесара Франка, які звольніў Гамаліцкага ад абавязковай шасцігадовай лекарскай працы на дзяржаўнай пасадзе, Міхал пачаў працаваць памочнікам сакратара лекарскага факультэта і

рэпетытарам медычнай клінікі Віленскага ўніверсітэта. З 1816 года ён пачынае выкладаць студэнтам тэарэтычную хірургію і фізіялогію. У хуткім часе фізіялогія поўнасцю захапляе Гамаліцкага, ён цікавіцца эксперыментамі з вівісекцыяй, у тым ліку пытаннямі гематрансфузіі. У 1819 годзе ён атрымлівае пасаду ад'юнкта ўніверсітэта, а з 1824 года – прафесара фізіялогіі.

Міхал Гамаліцкі кіраваў кафедрай фізіялогіі да верасня 1827 года, паралельна выконваючы абавязкі віцэ-прэзідэнта Віленскага лектарскага таварыства. Выйшаўшы ў адстаўку, Гамаліцкі знайшоў сябе ў новым захапленні: гісторыі, археалогіі, палеаграфіі, - дзе таксама дасягнуў значных поспехаў.

Памёр Міхал Гамаліцкі 21 студзеня (2 лютага) 1861 года і пахаваны на віленскіх могілках Роса. Надмагільны надпіс сведчыць аб яго адданасці навуцы і роднаму краю: "Д-р мед. праф. фізіялогіі імператарскага Віленскага ўніверсітэта. Сакратар Таварыства лекараў у Вільне. Заслужаны дзеяч краю. Нар. 22.XI.1791, пам. 21. I. 1861".

Гібенталь Карл Іванавіч
(1786 – 1860)

Карл Гібенталь (Карл Піліп Урангель фон Гібенталь) у 1805 годзе атрымаў ступень доктара медыцыны і паступіў на ваенную службу ў Расійскую армію ў якасці палкавога лекара егерскага палка. У 1810 годзе становіцца ардынатарам Мінскага медыцынскага кіравання. Пасля іспытаў ў Маскоўскім універсітэце (1814 г.) атрымаў званне інспектара і з 1816 года жыве і працуе ў Віцебску інспектарам губернскай медыцынскай управы.

К. Гібенталь першым (на 40 гадоў раней за Н. Пірагова) прапанаваў выкарыстоўваць гіпс для фіксацыі пераломаў. Навуковыя артыкулы, прысвечаныя гэтаму адкрыццю, былі змешчаны ў медыцынскіх часопісах Парыжа, Лейпцыга, Рыгі.

Карл Гібенталь з'яўляецца і зачынальнікам косцевапластычнай хірургіі ў Беларусі. У артыкуле “Астэапластыка ці мастацтва замяніць дэфект косці чалавека косткай жывёлін”, надрукаваным у 1825 годзе, ён пісаў пра свае эксперыментальныя аперацыі па перасадцы косці. Стварыў першыя ў Расійскай імперыі прылады для выдалення каменя з мачавога пузыра, іншыя хірургічныя інструменты, што і апісаў у працы “Малюнак і апісанне новых прылад” (1830). Шмат зрабіў у такіх галінах медыцыны, як уралогія, магнетычнае лячэнне, лячэнне халеры і інш.

Грум-Гржымайла Кандрат Іванавіч
(1794 – 1874)

Кандрат Грум-Гржымайла дэталёва распрацаваў уласную методыку аперацыі пахвінных кіл. Свае навуковыя здабыткі ён сабраў у працы “Манаграфія аб радыкальным лячэнні пахвіннамашонкавых кіл, асабліва па спосабе, заснаваным на 27 аперацыях, з падрабязнай анатамічнай, фізіялагічнай і паталагічнай развагай аб пахвінных кілах наогул і практычным разборам найгалоўнейшых методык радыкальнага лячэння”. Гэта была першая манаграфія па ваенна-палявой хірургіі.

У Магілёве К. Грум-Гржымайла правёў першую на тэрыторыі Расійскай дзяржавы пластычную аперацыю з нагоды заячай губы. Таксама ён першым зрабіў аперацыю на мачавым пузыры.

Наркевіч-Ёдка Якаў Антонавіч
(1847 – 1905)

Талент і працаздольнасць Якава Наркевіча-Ёдкі былі неверагоднымі. Менавіта ён адкрыў новы метад электрамасажу і электратэрапіі пры лячэнні неўралагічных хворых. Распрацаваная Наркевічам-Ёдкам методыка электрамасажу засноўвалася на

ўздзеянні другасных індукцыйных токаў на абраныя цэнтры нервовай сістэмы, што дазволіла вылечваць шматлікія захворванні. У Рыжскім інстытуце фізіятэрапіі яго спосаб лячэння электрычнасцю атрымаў назву “сістэма Ёдкі”.

Якаў Наркевіч-Ёдка адным з першым у свеце стаў ужываць метад “электраграфіі”, г.з. ён выкарыстаў электрычнасць для фатаграфавання органаў чалавека. У 1894 годзе навукоўцы Парыжа засведчылі стварэнне Наркевічам-Ёдкам новага раздзела навукі.

Пелікан Венцэслаў
(1790 – 1873)

Таленту В. Пелікана належыць з’яўленне ў медыцыне многіх анатамічных і хірургічных прылад: дугападобнай выгнутай пілы, якая пры перапілоўванні не траўміравала мяккіх тканак; металічных дужак для аперацыі заячай губы; фрэз для трэпанацыі чэрапа і інш.

Венцэслаў Пелікан напісаў і выдаў у 1812 годзе падручнік па мікалогіі, прапанаваў пры трэпанацыі чэрапа не рассякаць крыжападобна цвёрдую мазгавую абалонку (як гэта было прынята тады ў хірургаў), а ў выпадках субдуральных гематом наносіць некалькі адтулін у яе зоне, праз якія адсмоктваць кроў і яе згусткі, што засцерагала ад мазгавых кіл і інш.

У галіне хірургіі В. Пелікан апісаў выпадкі лячэння анеўрызмы падкаленкавай ямкі, запаленні вен. Ён перавязваў падуздышную, сцегнавую і агульную сонную артэрыі, апярэдзіўшы ў гэтай галіне медыцыны У. Опеля, які лічыцца другім аўтарам рэдукаванага кровазвароту.

Пракапчук Андрэй Якаўлевіч
(1896 – 1970)

Скончыў Слонімскае гарадское вучылішча. У час 1-ай Сусветнай вайны працаваў у шпіталі санітарам, а затым заканчвае курсы ротных фельчараў. У 1920 годзе А. Пракапчук паступае на медыцынскі факультэт Маскоўскага ўніверсітэта. Яго адразу залічваюць на чацвёрты курс. Пасля заканчэння ўніверсітэта працаваў у Пяцігорскай гразелячэбніцы. Тут ён пачаў навуковыя даследаванні, якія павінны былі вызначыць дозу ўжывання лекавай гразі. Пра сваю работу малады навуковец паведаміў у навуковых выданнях. “Русский вестник дерматологии” надрукаваў яго артыкул аб аміятрофіях, а часопіс “Курортное дело “ змясціў грунтоўную працу “Лячэнне пранцаў на каўказскіх мінеральных водах”. Работы былі па заслугах ацэнены, і А. Пракапчуку прапанавалі пасаду ўрача Мінводаў.

У 1927 годзе наш зямляк вяртаецца ў Мінск і пачынае працаваць у Беларускім дзяржаўным універсітэце на медыцынскім факультэце ў якасці намесніка дэкана. Стажыраваўся ў Сарбоне (Францыя) па курсе дэрматалогіі і венералогіі, а таксама ў Пастэраўскім інстытуце па сералогіі. У час знаходжання ў Францыі надрукаваў шэраг навуковых артыкулаў. Вярнуўшыя ў Савецкі Саюз, абараніў у Ленінградзе доктарскую дысертацыю.

Андрэй Якаўлевіч Пракапчук з’яўляецца аўтарам больш за 200 навуковых прац, распрацаваў і ўкараніў у практыку метад лячэння чырвонай ваўчанкі акрыхінам. Пад яго кіраўніцтвам былі напісаны і абаронены дваццаць пяць кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый.

Чачот Антон Антонавіч
(1842 – 1924)

Урач-псіхіятр. Скончыў Віцебскую гімназію. Медыцыну вывучаў у Маскоўскім універсітэце і Пецяр-

бургскай медыка-хірургічнай акадэміі. У 1866 годзе паступіў урачом у псіхіятрычную бальніцу св. Міколы Цудатворцы. У 1881 – 1901 гг. працаваў дырэктарам гэтай бальніцы. У 1876 годзе абараніў дысертацыю на ступень доктара медыцыны па тэме “Гальванізацыя сімпатычнага нерва і тэрапеўтычнага яго значэння”. У 1882 годзе атрымаў званне прыват-дацэнта медыцынскай акадэміі па нервовых і псіхічных хваробах. На працягу шэрагу гадоў быў выкладчыкам нервовых хвароб на жаночых медыцынскіх курсах. Напісаў значную колькасць прац па судова-медыцынскіх праблемах і практычнай псіхіятрыі. А. Чачот з’яўляецца адным з заснавальнікаў псіхіятрычнай навукі ў Расіі.

Ясінскі Юзаф
(2-ая палова 18 ст. – 1833)

Скончыў медыцынскую школу ў Гродне, пасля чаго навучаўся ў Віленскім універсітэце. Меў навуковую ступень доктара філасофіі, медыцыны і хірургіі. Працаваў урачом у магната Абуховіча, пасля ў Навагрудку, дзе і памёр. Ясінскаму належыць фундаментальная праца “Антрапалогія пра фізічныя і маральныя ўласцівасці чалавека”. Адным з першых на Беларусі выкладаў антрапалогію як вучэнне пра чалавека з выкарыстаннем анатоміі, фізіялогіі, медыцыны. Быў прыхільнікам віленскай эвалюцыйнай школы і лічыў, што фізічнае і біялагічнае існаванне чалавека падпарадкавана арганічнаму цыклу.

ТЭКСТЫ ДЛЯ ПІСЬМОВЫХ ПЕРАКЛАДАЎ

ТЭКСТ 1.
Острый инфекционный гепатит

Гепатит – воспалительное заболевание печени. Различают инфекционный гепатит, или болезнь Боткина, сывороточный гепатит и токсический гепатит.

Причины. Инфекционный гепатит, или болезнь Боткина, вызывается инфекцией, сывороточный возникает при переливаниях крови и инъекциях. Причинами токсического могут быть различные яды, поступающие из кишечника в печень, при отравлении мышьяком или или ядовитыми грибами, некоторыми промышленными ядами, лекарственными препаратами, а также при алкоголизме.

Жалобы. Первая стадия острого инфекционного гепатита начинается у больных с повышения температуры тела до 38-38,5о , иногда небольшого озноба, а иногда и без озноба, с катаральных явлений в зеве. Больные жалуются на боли в суставах конечностей, диспепсические расстройства, отсутствие аппетита, тяжесть в подложечной области, тошноту, рвоту, тухлую отрыжку, запоры, иногда жидкий стул, вздутие живота. У больных наблюдается общая слабость, потеря трудоспособности, раздражительность, развивается бессонница. При появлении начальных симптомов инфекционного гепатита даже при нормальной температуре больного укладывают в постель и вызывают врача. Больных с инфекционным гепатитом госпитализируют, так как эта форма гепатита является заразной для окружающих и дает иногда тяжелое осложнение: цирроз печени. В следующей стадии развития заболевания, предшествующей стадии выздоровления, больной замечает, что моча у него приобретает цвет темного пива, а испражнения обесцвечиваются. Появляется желтушность склер глаз, мягкого нёба и ладоней, а через несколько часов – всей

поверхности и тела. Больной жалуется на кожный зуд, сонливость. Температура может повышаться до 39о – 40о . При крайне тяжелом течении заболевания у больного появляется резкое возбуждение, бред. судороги и бессознательное состояние.

Осмотр. Слизистая нёба, склеры глаз и кожные покровы желтушные. На коже живота – следы расчесов и точечные кровоизлияния. Язык обложен темным, плотным налетом. Дёсны разрыхлены, слегка кровоточат.

Пальпация. При пальпации определяется болезненность в области желчного пузыря. Печень увеличена: её край выступает из-под рёберной дуги на 3-4 см. Печень плотной консистенции.

ТЭКСТ 2.
У больного нефрит

Нефрит представляет собой заболевание инфекционно-аллергической природы с преимущественной локализацией воспалительного процесса в сосудах клубочков почек. Различается острый и хронический нефрит.

Острый нефрит

Причины. Острый нефрит вызывается многими причинами. Чаще всего возникновению заболевания предшествует инфекция: ангина, обострение хронического тонзиллита, катар верхних дыхательных путей, у детей – скарлатина. Острый нефрит, как правило, развивается спустя 2-3 недели после перенесённой инфекции. Установлено, что острый нефрит является аллергической реакцией, развившейся в результате сенсибилизации (повышенной чувствительности) организма к микробным токсинам – антигенам. Предрасполагающим к заболеванию фактором часто является переохлаждение.

Жалобы. Болезнь характеризуется острым началом. Спустя 2-3 недели после перенесённой инфекции у больного внезапно появляются отёки на лице, потом на пояснице, на туловище и конечностях. Температура остаётся нормальной. Больной жалуется на головную боль, недомогание, одышку, иногда на тупые боли в пояснице, на выделение мочи цвета мясных помоев (гематурия), или мутной мочи (альбуминурия), или на выделение малого количества мочи тёмного цвета (олигурия), или на задержку мочи (анурия). Одним из самых тяжёлых осложнений в течении острого нефрита являются припадки тонических и клонических почечных судорог (эклампсии). Вначале больные жалуются на сильную головную боль, беспокойство, возбуждение, затем наступают судороги, сопровождающиеся потерей сознания, прикусом языка и непроизвольным мочеиспусканием.

Артериальная гипертония, отёки, альбуминурия и гематурия являются главными симптомами острого нефрита.

Осмотр. При осмотре отмечается бледность кожных покровов, одутловатость или отёчность лица, туловища, особенно поясницы, и конечностей. Больные вялые, безучастные, безразличные.

Перкуссия. При перкуссии отмечается болезненность в области поясницы.

Артериальное давление. Артериальное давление поднимается нередко до высоких цифр: 180/120 – 240/140 мм рт.ст. и выше.

Хронический нефрит

Хронический нефрит является продолжением острого нефрита, не закончившегося выздоровлением. Это заболевание имеет склонность к обострениям. При тяжёлом течении заболевания, когда оно осложняется уремией, появляется тошнота, рвота, поносы, нередко кровянистые, и жажда.

Жалобы. Больной жалуется на слабость, апатию, головные боли, потерю аппетита. Кожные покровы бледны, с землисто-серым или восковым оттенком. Отмечается одутловатость лица, небольшая отёчность (пастозность) на голенях. Кожа сухая, шелушащаяся. Нередко бывает кожный зуд и следы расчёсов. Язык и слизистые оболочки полости рта сухие. Иногда ощущается запах мочи изо рта.

При уремии выражены признаки интоксикации нервной системы: вялость, сонливость, скованность, расстройство сознания, вялая реакция зрачков на свет, мелкие подёргивания отдельных групп мышц (клинические судороги). Постепенно развивается бессознательное состояние – уремическая кома. Сознание потеряно, появляется шумное глубокое дыхание. Мочи выделяется очень мало, вплоть до развития полной анурии.

ТЭКСТ 3.
Острый холецистит

Причины. Возбудителями болезни являются стрептококки, стафилококки и лямбии, брюшнотифозная палочка, попадающие в желчный пузырь из кишечника и из любого больного органа.

Жалобы. Острый холецистит начинается внезапно. После приема жареного, жирного через 2-4 часа появляются боли в правом подреберье различной интенсивности тупого, давящего или схваткообразного характера. Они обычно отдают в спину, в правую лопатку, в плечо и сопровождаются диспепсическими расстройствами (тошнотой, горечью во рту, жидким стулом) и лихорадкой (иногда до 39-40 градусов).

Осмотр. При осмотре больные беспокойны. Иногда у них отмечается лёгкая субиктеричность (легкая желтушность) склер. Живот вздут.

Пальпация. При пальпации бывает боль в области правого подреберья, повышенная чувствительность

кожи, напряжённость мышц, резкая болезненность при ощупывании живота и его поколачивании.

Хронический холецистит

Жалобы. У многих больных хронический холецистит протекает без четкой клинической картины. Весьма постоянным симптомом хронического холецистита являются боли в правом подреберье. Они бывают незначительными и усиливаются после употребления жирной пищи, жареного, копченостей и яиц. Боли появляются также после физической нагрузки, особенно после подъема тяжести.

У больных отмечаются тошнота, отрыжка горечью, частые запоры, субфебрильная температура.

Пальпация. При пальпации в области правого подреберья бывает болезненность. Нередко прощупывается увеличенная печень. В период между обострениями пальпаторные симптомы либо уменьшены. либо отсутствуют. Они наиболее выражены в острой стадии.

Перкуссия. При перкуссии область правого подреберья бывает болезненна.

ТЭКСТ 4.
У больного бронхит

Бронхит – воспалительный процесс в бронхах. По течению бронхиты подразделяются на острые и хронические.

Причины. Бронхиту могут предшествовать такие заболевания, как грипп, острые респираторные заболевания, корь, коклюш. Бронхит может вызываться воздействием на слизистую оболочку бронхов химических агентов, а также пыли. Развитию бронхитов способствуют переохлаждение и простуда.

Жалобы. Заболевшие бронхитом жалуются на постоянный или приступообразный кашель, вначале сухой, затем с мокротой, заложенность грудной клетки,

общее недомогание, озноб. Иногда больные жалуются на першение, саднение, царапание в горле, на охриплость голоса, потливость. При мучительном сухом кашле больные жалуются на боли в нижнебоковых отделах грудной клетки и даже в животе. В тех случаях, когда бронхит начинается с острых респираторных заболеваний, развитию бронхита предшествует насморк, слезотечение, набухание век. При длительном течении бронхита развивается эмфизема легких и нарастает одышка.

В большинстве случаев бронхит заканчивается выздоровлением. Недолеченные острые бронхиты переходят. Недолеченные острые бронхиты переходят в хроническую форму, особенно у лиц, подвергающихся переохлаждению, и у курящих. При хронической форме бронхита могут развиваться бронхоэктазы (расширение и деформация бронхов). Больные с бронхоэктазами жалуются на выделение полным ртом, главным образом по утрам, большого количества слизисто-гнойной мокроты со зловонным запахом и на периодическое появление кровохарканья.

Осмотр. При осмотре больных бронхитом отклонений в конфигурации грудной клетки не наблюдается. Обе половины грудной клетки одинаково участвуют в акте дыхания. При затяжных формах бронхита и развитии эмфиземы грудная клетка приобретает бочкообразную форму. При осложненной форме бронхита (при наличии бронхоэктазов) может изменяться форма ногтей и концевых фаланг пальцев рук и ног. Ногти приобретают форму «часовых стекол», фаланги – «барабанных палочек».

Перкуссия. При перкуссии больного бронхитом отмечается ясный легочный звук. При бронхите, осложненном эмфиземой легких, перкуторный звук приобретает коробочный оттенок. Нижняя граница легких опущена, подвижность легочного края уменьшена. При хроническом бронхите над большой

бронхоэктатической полостью определяется тимпанит (звук, напоминающий звук барабана).

ТЭКСТ 5.
У больного гастрит

Гастрит – это воспаление слизистой оболочки желудка. Различают острый и хронический гастриты.

Причины. Причинами гастрита являются нарушение режима питания (еда всухомятку, переедание, большие интервалы между приемами пищи), пищевые интоксикации (в том числе отравление ядовитыми грибами), употребление алкоголя, курение табака, передозировка лекарств, нервно-рефлекторные воздействия на желудок при хронических заболеваниях кишечника и других органов брюшной полости. Гастрит может сопутствовать таким заболеваниям, как туберкулез легких, сифилис, малярия, нарушение обмена веществ (диабет, дефицит витаминов, дефицит железа и др.), длительным заболеваниям сердечно-сосудистой системы или хроническим заболеваниям.

Жалобы. Больные гастритом обычно жалуются на болевые ощущения или ощущения тяжести в надчревной области, чувство дискомформа: чувство распирания, вздутия живота (метеоризм), сухость во рту; на диспепсические расстройства: тошноту, рвоту, изжогу, отрыжку воздухом, тухлым или кислым, общую слабость неустойчивый стул (поносы, запоры), снижение или отсутствие аппетита (анорексия). В редких случаях больные жалуются на икоту. Состояние больных не тяжелое, и они это заболевание легко переносят на ногах. В случае пищевых отравлений, в том числе в случае отравления грибами, состояние больных может быть тяжёлым и сопровождаться явлениями общей интоксикации с лихорадкой. При острых, тяжело протекающих гастритах иногда бывает кровавая рвота.

Осмотр. При осмотре отмечается обложенный белым налетом язык.

Пальпация. При пальпации отмечается болезненность в эпигастральной области.

ТЭКСТ 6.
Лечебное питание при хроническом гастрите

Развитие хронического гастрита с секреторной недостаточностью (анацидного, субацидного) чаще всего вызывают различные нарушения питания – питание недостаточное в количественном отношении, несбалансированное питание, когда, например, больные употребляют избыточное количество углеводов (сладостей, мучных изделий и пр.) или жиров, но недостаточное количество белков (рыбы, мяса, молочных продуктов).

Наряду с качественными нарушениями немаловажную роль в развитии гастрита играют и нарушения режима питания, главным образом нарушение ритма питания, переедание, поспешная еда. Почти закономерно к развитию гастрита ведёт частое употребление алкоголя.

Лечебное питание – один из основных видов лечения различных нарушений, наблюдающихся у больных хроническим гастритом.

В связи с тем, что хронический гастрит в большинстве случаев протекает со стойкой секреторной недостаточностью, основное внимание должно быть направлено на повышение кислотности желудочного сока, на предотвращение прогрессирования патологического процесса в слизистой оболочке желужка и поддержание в удовлетворительном состоянии других пищеварительных органов (поджелудочной железы, кишечника, печени и желчных путей), компенсирующих недостапточность пищеварительной функции желудка.

Основные принципы лечебного питания при гастрите с секреторной недостаточностью:

полноценность питания, способствующая развитию компенсаторно-приспособительных реакций пищевари-

тельной системы и замедляющая темпы прогрессирования хроничаского гастрита;

постепенность введения пищи в организм (регулярные приёмы пищи, необильная медленная еда), обеспечивающая наиболее благоприятные условия течения процессов переваривания и всасывания пищевых веществ;

Из пищевого рациона должны быть исключены очень горячие и очень холодные блюда и напитки; соления, копчения, маринады, острые соусы и приправы; сало, гусь, утка, жирное мясо. Ограничиваются изделия из сдобного теста, жареное мясо и рыба, обваленные в сухарях, закусочные консервы, сырые овощи и рукты, бобовые, молоко в натуральном виде, чёрный хлеб, газированные напитки.

ТЭКСТ 7.

У больного желчнокаменная болезнь

Под термином желчнокаменная болезнь обычно понимают заболевание, в основе которого лежит наличие камней в желчном пузыре или в желчных протоках. Камни в желчном пузыре встречаются практически у каждого третьего человека, но не всегда при этом возникают признаки болезни.

Причины. Причины желчнокаменной болезни многообразны. Одной из причин является инфекция желчного пузыря. Чаще болезнь встречается у лиц с избыточным питанием, у которых нередко бывает повышенное содержание холестерина в крови. Предполагающими моментами болезни являются беременность, способствующая застою желчи, нарушение режима питания (чрезмерное употребление пищи, богатой холестерином), наследственность, нарушение обмена веществ.

Жалобы. Главной жалобой больных желчнокаменной болезнью является приступообразная резкая боль, которая носит название печёночной колики. Во время

приступа печёночной колики бывает интенсивная жестокая схваткообразная боль в правом подреберье с отдачей в правую половину тела. Боли могут быть режущими, раздирающими. Они появляются внезапно, обычно ночью, через 3-4 часа после вечерней еды (от приёма жареных и жирных блюд) и могут длиться несколько суток. Боли могут сопровождаться резкой слабостью, холодным потом, побледнением кожных покровов, падением артериального давления. У больных отмечаются диспепсические явления, нередко высокая температура. В случаях закупорки общего желчного протока бывает заметна желтушность, появляется обесцвеченный кал и тёмная моча.

Осмотр. При осмотре во время приступа больной беспокоен, он мечется в постели, по комнате.

Пальпация. Иногда отмечается вздутие живота, резкая болезненность в области правого подреберья даже при поверхностной пальпации. Иногда удаётся прощупать увеличенный и болезненный желчный пузырь.

ТЭКСТ 8.
У больного инфаркт миокарда

Инфаркт миокарда – это очаг некроза (омертвения сердечной мышцы), развившегося вследствие несоответствия между потребностью миокарда и его недостаточным кровоснабжением.

Причины. Инфаркт миокарда бывает чаще всего при атеросклеротическом поражении сосудов. В редких случаях инфаркт миокарда может развиваться в результате длительного спазма (сжатия) коронарных артерий после сильного нервного потрясения даже при отсутствии атеросклероза.

Жалобы. Заболевание обычно начинается с приступа интенсивных болей и болей в области сердца. Приступ носит жестокий характер и отличается от обычного припадка грудной жабы силой,

продолжительностью и распространением. В отличие от стенокардии боли при инфаркте миокарда от приема нитроглицерина не проходят. Больной во время приступа отмечает, что его грудь «сдавило железным обручем, сжало клещами». Иногда отмечаются сильные боли, которые локализуются в эпигастральной области и в верхней части живота, справа и слева от грудины. Боли могут сопровождаться тошнотой, рвотой, иногда содержимым цвета кофейной гущи, и задержкой стула. Боли чаще отдают в левую руку, лопатку или левую половину шеи. Иногда отмечается обширная иррадиация: в правую руку, правую лопатку, иногда в спину, позвоночник, мочку уха, запястье. Болевой приступ может длиться несколько часов, редко – несколько суток и сопровождаться сердцебиением, одышкой, приступом удушья, страхом смерти, задержкой мочи, которая сменяется обильной полиурией.

Больные инфарктом миокарда ведут себя по-разному: одни ходят или бегают по комнате, мечутся в постели, другие лежат неподвижно, даже не разговаривают.

Осмотр. При осмотре отмечается бледность кожных покровов или своеобразный пепельно-серый цвет лица. Выражение лица страдальческое. При тяжелом инфаркте миокарда у больного глубоко вваливаются глаза; лицо, лоб, а порой и все тело покрываются холодным потом. При возникновении осложнений инфаркта миокарда и развитии аневризмы (мешковидного выпячивания) сердца отмечается разлитая пульсация в области сердца.

Перкуссия. В острой стадии границы сердца в большинстве случаев в пределах нормы; сердце может быть не изменено. При обширных инфарктах миокарда определяется увеличение левой границы сердца. При тяжелом течении заболевания в нижних отделах легких может отмечаться укорочение перкуторного звука при застое крови в малом круге кровообращения,

развивающемся на фоне левожелудочковой недостаточности.

Аускультация. Тоны сердца приглушены. Первый тон над верхушкой сердца ослаблен вследствие поражения миокарда. Нередко наблюдается расстройство ритма: экстрасистолия (преждевременное сокращение сердца), пароксизмальная тахикардия (приступы сердцебиения), мерцательная аритмия, ритм галопа.

У больных инфарктом миокарда у основания сердца иногда может выслушиваться шум трения перикарда, который иногда держится несколько часов или несколько суток.

В легких нередко выслушиваются влажные застойные хрипы.

Пульс. При инфаркте миокарда пульс может быть учащен до 100-120 ударов в минуту, нередко аритмичен, но может быть и нитевидным, ослабленным, малого наполнения.

Артериальное давление. Артериальное давление не изменяется или повышается в период болевого приступа, при шоковых состояниях падает иногда ниже 80 мм ртутного столба, а иногда и до 0, то есть не определяется.

Лихорадка. У больных инфарктом миокарда в течение первых суток иногда отмечается умеренная лихорадка на субфебрильных цифрах – 37,3 – 37,5°С. Температура может повышаться до 38-39°С.

ТЭКСТ 9.
У больного стенокардия

Стенокардия, или грудная жаба, – клинический синдром, который проявляется приступом болевых ощущений за грудиной и в области сердца вследствие спазма венечных артерий и недостаточности кровоснабжения.

Причины. Причиной недостаточности кровоснабжения миокарда является атеросклероз. Развитию

атеросклероза способствуют гипертоническая болезнь, ожирение, диабет. Приступы стенокардии могут возникать также у больных ревматизмом, сифилисом и другими заболеваниями.

Жалобы. Больные жалуются на боли, которые локализуются за грудиной, в верхней и средней её части, реже – справа и в подложечной области. Боли иррадиируют преимущественно влево, чаще всего в плечо и в предплечье, в шею, мочку уха, нижнюю челюсть, зубы, спину, под лопатку. Они носят приступообразный характер, внезапно появляются и быстро прекращаются (обычно длятся 3-5 минут, иногда дольше, до 15 минут). Интенсивность болевых приступов различна: от сравнительно небольших до весьма резких, заставляющих больных стонать и кричать. Боли часто сопровождаются страхом смерти. В сутки бывает до 50 и более болевых приступов. Чаще всего приступы болей появляются при физическом напряжении, особенно при ходьбе, подъёме по лестнице пли при психоэмоциональных воздействиях. Из-за резких болей в сердце больному приходится останавливаться на 1-2 минуты. При выраженном коронаросклерозе (поражении коронарных сосудов сердца) приступы болей могут возникать спонтанно, без видимой причины, ночью, во время сна (стенокардия покоя).

Возникновению стенокардии могут способствовать метеорологические факторы. У ряда больных болевые приступы чаще возникают зимой, в сырую, ветреную и холодную погоду, реже – летом.

Грудная жаба может возникать рефлекторно при заболевании других органов. Рефлекторный характер болей в сердце встречается при заболеваниях желчного пузыря и других поражениях брюшной полости.

Осмотр. Во время болевого приступа больной в большинстве случаев неподвижен, скован. Лицо бледное, с цианотическим оттенком и страдальческим выражением, нередко оно покрыто холодным липким

потом. Иногда наоборот: лицо красное, возбуждённое. Когда у больного одышка, дыхание частое.

Пальпация. В случаях тяжёлого болевого приступа кожные покровы конечностей на ощупь холодные. Иногда удаётся отметить зону кожной повышенной болевой и температурной чувствительности между восьмым и пятым верхними грудными сегментами. Часто выявляются болезненность и ригидность (напряжённость) мышц в области левого плечевого пояса.

Перкуссия. При перкуссии ничего существенного отметить не удаётся.

Аускультация. Иногда наблюдается акцент второго тона на аорте вследствие умеренного повышения артериального давления. В ряде случаев отмечается ослабление первого тона у верхушки, при тяжёлом состоянии больного – расстройство ритма.

Пульс. В тяжёлых случаях регистрируется расстройство ритма.

Артериальное давление. Нередко повышается во время болевого приступа. При сильном болевом синдроме артериальное давление может снижаться.

ТЭКСТ 10.
У больного язвенная болезнь желудка и двенадцатиперстной кишки

Язвенная болезнь желудка и двенадцатиперстной кишки – это довольно распространённое заболевание желудочно-кишечного тракта.

Причины. Считают, что язвенная болезнь желудка и двенадцатиперстной кишки является следствием нарушения кортико-висцеральной регуляции в результате длительного перенапряжения умственной и физической работе, отрицательных эмоций (переживания, страх, беспокойство), бессонницы. В этиологии заболевания имеют значение предрасполагающие моменты, такие, как конституциональные особенности индивидуума, характер питания, наследственность. В связи с

этим установлено, что язвенная болезнь чаще встречается у лиц астенической конституции, особенно при нарушении ими режима питания (питание всухомятку, торопливая еда, длительные интервалы между приемами пищи). Имеет некоторое значение наследственный фактор. Известно, что болезнь чаще возникает в семьях с язвенным анамнезом. Появлению язвенной болезни способствует длительное злоупотребление алкогольными напитками и курение. В происхождении заболевания определенная роль принадлежит гормональным расстройствам. Наблюдаются случаи образования язв в желудочно-кишечном тракте в остром периоде инфаркта миокарда.

Жалобы. Одной из главных жалоб больных язвенной болезнью является жалоба на боль в подложечной области, которая в известной степени зависит от качества и количества принимаемой пищи. Ранние боли (до одного часа после приема пищи) характерны для язвенной болезни кардиального отдела и малой кривизны желудка. Поздние боли (спустя 1,5-2 часа после еды) – это признак локализации язвы в пилорическом отделе желудка или в двенадцатиперстной кишке. Самым характерным признаком язвенной болезни двенадцатиперстной кишки являются голодные (натощак) и ночные боли. Они обычно уменьшаются или исчезают вскоре после приема пищи. Острая, соленая и грубая пища почти всегда вызывает появление или усиление болей. Боли быстро проходят от употребления соды и спазмолитических средств, действующих на гладкую мускулатуру, а также от применения тепла.

Локализация боли иногда имеет диагностическое значение. Если боль отмечается в надчревной области выше пупка и правее срединной линии, то в этом случае можно думать о заболевании двенадцатиперстной кишки. Боли над пупком и левее срединной линии встречаются при язвах малой кривизны желудка.

Боли могут иррадиировать вправо и влево от позвоночника, в левое подреберье. Часто они носят

сезонный характер, т.е. возобновляются весной или осенью, а также в сырую, прохладную и неустойчивую погоду.

При язвенной болезни в возникновении боли определенную роль играет кислотный фактор, раздражающий слизистую желудка, а также повышенный спазм (судорожное сжатие) привратника.

Другим признаком язвенной болезни является рвота, причём рвота кислым содержимым. В рвотных массах могут наблюдаться остатки съеденной пищи. Рвота у больных язвенной болезнью появляется периодически. При повышении пилороспазма она возникает очень часто. Важно отметить, что рвота уменьшает боли, в связи с чем больные иногда вызывают её искусственно.

Язвенная болезнь в большинстве случаев сопровождается изжогой, отрыжкой кислым, пустой отрыжкой, тошнотой. Аппетит у больных обычно сохранен, но страх появления боли иногда удерживает их от приёма пищи. У больных нередко отмечаются запоры, бессонница, повышенная раздражительность, потливость.

Период обострения язвенной болезни длится 3-4 недели. боль обычно исчезает на второй неделе, а рубцевание язвы заканчивается через 6-8 недель. Длительность ремиссии может составлять от нескольких месяцев до нескольких лет.

Осмотр. При осмотре у больных выявляется коричневая пигментация в подложечной области от частого применения грелок. Иногда больные принимают вынужденное положение: садятся на корточки, обхватив живот руками, или ложатся в постель вниз животом. Язык у больных всегда обложен белым налётом.

Пальпация. При поверхностной пальпации выявляется резистентность (чувство напряжения) и болезненность в эпигастральной области. При глубокой пальпации нередко прощупывается болезненная кривизна желудка и болезненный привратник. При

язвенной болезни удаётся выявить болезненные точки около позвоночника. Болезненность появляется при надавливании на остистые отростки 10-12 грудных позвонков в области поперечных отростков тех же позвонков и в области поперечных отростков 2-го и 3-го поясничных позвонков.

При лабораторном исследовании желудочного сока часто отмечается повышение кислотности и гиперсекреция. В кале выявляется скрытая кровь.

Большое значение в распознавании язвенной болезни принадлежит рентгенодиагностике и эндоскопии. Основными рентгенологическими признаками язвенной болезни являются симптом ниши, т.е. выпячивание контуров желудка наружу, появление стойкого бариевого пятна на рельефе, конвергенция складок (сбегание складок к одной точке лучами), деформация желудка и двенадцатиперстной кишки.

ТЕКСТ 11.
Уход за кожей больного

Кожа защищает организм от вредных воздействий внешней среды (механических, химических, температурных и биологических).

Одной из важнейших защитных функций кожи является поддержание температуры тела, защита организма от переохлаждения и перегрева. Через кожу выделяется 80% образующегося в организме тепла, в основном посредством испарения пота с поверхности кожи. Через потовые железы выделяется вода, мочевина, соли и другие вещества. При заболевании почек, печени и самой кожи количество выделяемых веществ значительно увеличивается.

Кожа выполняет и анализаторную функцию. Многочисленные и разнообразные кожные рецепторы, воспринимая раздражения, идущие от внешней среды, являются важным звеном безусловных рефлексов и участвуют в создании условных рефлексов. С кожным вос-

приятием связаны важнейшие функции организма: работа мышц, терморегуляция, защитные рефлексы и др.

За время болезни организм предъявляет к коже повышенные требования. Нормальное функционирование кожи в большей степени находится в зависимости от содержания её в чистоте.

В сутки у человека при нормальной температуре выделяется около 1 литра пота, а у лихорадящих – 19 л. и более. При испарении пота на коже остаются продукты обмена. Они разлагаются, вызывают раздражение кожи и нарушают её функцию. Источниками загрязнения кожи являются также выделения сальных желез, роговые чешуйки, микробы и пыль. Основным способом ухода за кожей является мытьё. При мытье с поверхности кожи удаляется пыль, микробы, пот и др. Стационарные больные должны принимать гигиеническую ванну или душ не реже 1 раза в неделю, а лицо, шею, верхнюю часть туловища следует мыть ежедневно.

ТЕКСТ 12.
Алкоголь в клетке

Алкоголизм – это тяжёлая молекулярноя болезнь. Этанол (спирт), попадающий в организм, превращается в ацетальдегид-А – чрезвычайно токсичный продукт (из него, кстати, делают ацетатный шёлк). Утренний перегар – это и есть запах ацетальдегида. Сам этанол почти нетоксичен и практически не вызывает опьянения. Все наши боли и тревоги вызывает этот А. Так вот, представьте себе, в нашем организме, в клетке, природа зачем-то оставила в малых дозах этот токсичный вредный продукт – ацетальдегид. То есть мы живём, уже чуточку проспиртованные природой. Зачем? Оказывается, без А клетка не может дышать, усваивать кислород.

Повышение содержания А для клетки очень опасно – он же токсичен. И вот когда в эту тонкую систему, где клетка следит поштучно за каждой молекулой, мы

вливаем первые сто граммов водки, А становится чуть больше – клетке хорошо и легко дышится. Это короткая стадия эйфории. Но когда мы принимаем ещё сто, А становится ещё больше. Мы ставим клетку в затруднительное положение: она теряет контроль. Нам становится некомфортно. А после очередного стакана наступает просто наркоз, и мы падаем там, где сидим.

Но клетка, испокон веков следящая за А, начинает приходить в себя и бороться с его излишками, превращая в уксусную кислоту и, естественно, переставая синтезировать А. И вот тут то у нас проявляется толерантность (повышение возможности употребления алкоголя в больших дозах) – пьём много, крепко и как будто не пьянеем. Это начало болезни. Паникующая клетка научилась так быстро выводить А, что заодно, не разбираясь, выводит и наш родной природный синтезируемый А. А мы пьём ещё больше, и она совсем сходит с ума, и перестаёт синтезировать А вообще. Зачем, рассуждает сумасшедшая клетка, если спиртование организма происходит извне? А тут у нас вдруг заканчиваются деньги или надо идти на работу, и мы не принимаем свою традиционную дозу – клетка в шоке: осталась без спирта вообще. И клетка без А задыхается так же, как мы задыхаемся под водой. Начинает болет всё.

ТЕКСТ 13.
Если у Вас болит голова…

Ещё в давние времена было предложено великое множество самых разных способ избавления от головной боли. Среди «первых» изобретений были всякого рода шапки и шапочки, различные по форме повязки и жгуты, мягко обнимающие голову или сдавливающие её. Подобными методами люди не пренебрегают и ныне.

Старые авторы наряду с шапочкой, колпаком рекомендовали страждущим использовать также полоску из мягкой шерсти 7-8 сантиметров, кольцом

охватывающую (но не туго) голову так, чтобы спереди нижним краем прикрывала кожу над переносицей и брови, а сзади проходила под затылочным бугром. Этот способ помогает очень многим. Он известен почти всем народам и, очевидно, является одним из древнейших методов лечения головной боли.

Когда-то широко использовались и дожившие до наших дней горчичники. Их накладывали между лопатками или в области затылка – под нижней кромкой волос, а также на область икроножных мышц.

Художественная и мемуарная литература напоминает нам, что в прошлые века люди носили с собой флакончики нюхательной соли, это были различные фруктовые эссенции или мази с эфирными маслами. Всё это предназначалось для снятия головной боли – достаточно было смочить эссенцией или потереть мазью виски, кожу над переносицей. В наши дни с этой же целью можно воспользоваться вьетнамским бальзамом «Золотая звезда».

Если под рукой всего этого нет, воспользуйтесь – в зависимости от сезона – разрезанными пополам редиской, луковицей, долькой чеснока. Эффект, как правило, не заставляет себя ждать. Любая подобная процедура действует как рефлекторно отвлекающий фактор, а кроме того вызывает ещё и перераспределение крови. Именно поэтому результат бывает довольно стойким.

Головная боль, в том числе обусловленная мигренью, нередко проходит после горячих ножных и ручных ванн, когда попеременно руки и ноги помещают то в горячую, то в холодную воду.

ТЕКСТ 14.
Планирование сестринских служб

Роль медсестры в осуществлении реформ здравоохранения огромна. Здесь следует отметить ведущую роль медсестры-руководителя. Медицинская сестра,

занимающая руководящую должность, независимо от уровня учреждения должна выполнять функции руководителя, организатора, администратора, толкователя, координатора, корректировщика, новатора, а иногда и орбитра в отношении планирования сестринской помощи в здравоохранении.

Планирование должно стать важным элементом сестринского дела. Отсутствие сбора и анализа информации, оценки имеющихся ресурсов, научных исследований в этой области и многие другие причины тормозят развитие сестринского дела.

В процессе планирования можно выделить несколько фаз:

1 – аналитическая фаза;

2 – фаза разработки программ развития;

3 – фаза осуществления программы;

4 – оценка реализации программы.

Аналитическая фаза планирования включает анализ состояния и проблем сестринской службы (обслуживания, образования и т.д.), поиск причин негативных явлений и возможных путей их ликвидации. Точный анализ состояния сестринских служб, состояния подготовки кадров и их наличие необходимы для проведения анализа положения в области здравоохранения и разработки планов удовлетворения будущих нужд служб здравоохранения

Важной частью анализа состояния сестринских служб является постановка общих вопросов, на которые должны быть даны ответы. Найболее важными из них являются следующие:

Каковы имеющиеся ресурсы сестринского обслуживания?

Какова административная и функциональная организация этих ресурсов в рамках различных служб здравоохранения?

Насколько эффективны имеющиеся сестринские службы, каковы трудности в этой области и какие

необходимо внести изменения для улучшения этих служб?

Каковы возможности развития ресурсов сестринских служб?

Логическим завершением аналитического этапа является этап выбора плана действия.

Разработка эффективного и действенного плана мероприятий требует выполнения следующих предварительных условий:

- изучение общего плана здравоохранения;
- определения и укрепления компонентов сестринской помощи во всех разделах плана здравоохранения;
- точного определения целей и задач сестринских служб.

Третьей, очень важной фазой процесса планирования должна стать реализация программы. Промежуток времени между принятием плана и его осуществлением должен быть минимальным.

Четвёртым обязательным этапом должна быть оценка программ в свете конечных целей и задач с учётом их адекватности, эффективности, продуктивности и уместности. Оценка должна проводиться одновременно с третьей фазой реализации программ и влиять на план мероприятий, который должен быть гибким.

ТЭКСТЫ ДЛЯ ВУСНАГА ПЕРАКАЗУ

ТЭКСТ 1.
Навошта ў хаце парог?

“Ад парога хату не мятуць”, – вучыць народная мудрасць. Здавалася б, ці так важна, як месці хату. Галоўнае ж, каб было чыста. Так, але парог, як і печ, –- месца ў хаце незвычайнае, з ім звязана мноства народных звычаяў, абрадаў і прыкмет. Парог асэнсоўваўся людзьмі як своеасаблівая мяжа, што аддзяляе чалавечае жытло ад прасторы “за парогам” – неасвоенай, нежылой і, значыць, варожай для чалавека.

Парог, акрамя таго, лічыўся ў народзе месцам, дзе жывуць душы продкаў, якія могуць уплываць на людзей, на іх здароўе, заможнасць, узаемаадносіны з іншымі людзьмі. З гэтым вераваннем звязаны розныя звычаі, якія дайшлі да нас з часоў даўніны сівой.

Найбольш вядомы з іх – рытуальнае сядзенне перад парогам напярэдадні паездкі, падарожжа. Звычай “прысесці на дарогу” добра вядомы, але не ўсе, напэўна, ведаюць яго сэнс, сімволіку. Змест, “логіка” гэтага звычаю – зварот ў думках да душ продкаў з просьбай аб дапамозе ў дарозе ці ў падарожжы. Вось чаму абавязковым элементам гэтага звычаю з’яўляецца рытуальнае маўчанне, якое абазначае сімвалічнае далучэнне да свету продкаў-нябожчыкаў. Менавіта ў гэтыя кароткія імгненні ўнутранай засяроджанасці і звяртання да памяці продкаў наладжвалася духоўная сувязь жывых людзей з продкамі – добрымі абаронцамі і дарадчыкамі.

Вядомая прыкмета-забарона: нельга вітацца праз парог, бо гэта можа прывесці да спрэчкі, непаразумення ці нават варожасці паміж людзьмі. У аснове такіх уяўленняў таксама ляжыць разуменне парога як месца знаходжання душ продкаў. Зразумела, што ў такім выпадку чалавек, які знаходзіцца на другім баку парога,

успрымаецца дышамі продкаў як магчымы непрыяцель, вораг.

З такімі ўяўленнямі пра парог звязаны і вясельны звычай, згодна з якім малады ўносіць на руках у сваю хату жонку. Пераступаючы з ёю парог, ён тым самым сімвалічна аберагаў маладую ад магчымых негатыўных да яе адносін продкаў, якім яна магла і не спадабацца як новы чалавек. Малады гэтым дзеянне падкрэсліваў сваю еднасць з жонкай, прасіў сваіх продкаў адносіцца да яе гэтак жа, як і да яго.

Існуюць і звязаныя з парогам прыкметы. Лічыцца, напрыклад, што чалавека, які ўваходзіць у хату, чакае непрыемнасць, калі ён спаткнецца ад парог. Калі ж хто-небудзь спатыкаецца аб парог, выходзячы, – то быў знак, што гэты чалавек сюды хутка вернецца. А вось садзіцца на парог або станавіцца на яго народная этыка не дазваляе.

Асабліва асцерагаюцца хлопцы і дзяўчаты. Інакш іх чакае адзінота. Забаранялася садзіцца на парог і цяжарным жанчынам, інакш дзіця народзіцца з дрэннай памяццю. Каб пазбегнуць у будучай сям'і сварак, маладыя пры ўваходзе ў царкву для вянчання стараліся не наступіць на царкоўны парог.

Яшчэ адзін паэтычны звычай. Калі нявеста абходзіла з паклонамі ўсіх, хто прысутнічаў пры яе развітанні з бацькоўскім гняздом, яна кланялася асобна кожнай частцы хаты і, нарэшце, кланялася да зямлі парогу, гаворачы пры гэтым: "Парогу, парогу! Я па табе хадзіла, ножкамі таптала – прабач мне, я больш не буду!"

Вельмі часта выкарыстоўваўся парог як рытуальнае месца ў народнай медыцыне. Напрыклад, каб ніхто не сурочыў дзяцей, іх купалі на парозе, прычым ваду на іх лілі пра рэшата. Дзіцячы перапуд лячылі перасяканнем на парозе 12 дубчыкаў ад старога веніка. Дзяцей, якія хварэлі на асматычную задышку, клалі каля парога, накрывалі кажухом і пераганялі праз парог некалькі

авечак. Лічылася, што авечкі, пераступаючы парог і хворае дзіця, забіраюць з сабой і хваробу.

Да “парогавай” магіі звярталіся і дзяўчаты, каб закахаць у сябе ўпадабанага хлопца. Для гэтага рабілі наступнае: з новага веніка бралі дубец, які клалі каля парога таго, каго хацелі “прысушыць”. Неабходна было, каб хлопец пераступіў праз парог, а значыць і праз дубец. Пасля гэтага неслі дубец у лазню, кідалі яго на палок і прыгаворвалі: “Як сохне гэты дубец, няхай сохне па мне раб Божы (імя)”.

Значнасць парога ў жыцці людзей адлюстравалася ў шматлікіх прыказках і прымаўках: “Не стаўшы ў парозе, не будзеш сядзець у покуце”, “Беднаму Бог залоціць парог”, “Без Бога ні да парога”...

(Паводле У. Коваля)

ТЭКСТ 2.
Градуснікі за акном падманваюць!

“Колькі на вуліцы градусаў ніжэй за нуль?” – гэтае пытанне мы заўсёды задаем, збіраючыся выходзіць зімой з кватэры. І сапраўды, глядзіш на градуснік: там градусаў 8-10 марозу, а выйдзеш на вуліцу, мароз і вецер прабіраюць да касцей.

Дык вось, уся справа ў ветры. Спецыялісты даўно заўважылі: чым мацней вецер, тым чалавек болей мёрзне, нават калі тэмпература не змяняецца. Не выпадкова сіноптыкі разам з тэмпературай паветра заўсёды ўключаюць у свае прагнозы і хуткасць ветру. А амерыканскі географ Пол Сейпл склаў табліцу ўзаемазалежнасці сілы ветру і тэмпературы. Карыстаючыся гэтай інфармацыяй, можна вызначыць сапраўдную тэмпературу навакольнага асяроддзя. Напрыклад, сёння па прагнозах гідраметцэнтра, уначы ў Гродне чакаецца 8-10 градусаў марозу. Пры прагназуемай сіле ветру ў 7-12 метраў на секунду няцяжка падлічыць, што рэальна на вуліцы будзе каля 30 градусаў марозу. Ці возьмем Мінск: днём нам

абяцаюць мінус 2-4. Пры моцы ветру 7-12 м/с гэта эквівалентна пятнаццаці градусам марозу!

ВЕТРАВА-ХОЛАДАВЫ ІНДЭКС

Хуткасць ветру м/с	**Фактычныя паказальнікі тэрмометра, С**						
	+10	+5	0	-5	-10	-15	-20
	Эквівалентная тэмпература, С						
Штыль	+10	+5	0	-5	-10	-15	-20
2-3	+9	+3	-2	-7	-12	-17,5	-23
4-5	+4	+2	-8	-14	-21	-27	-34
6-7	+2	-5	-12	-19	-25,5	-32	-39
8-9	0	-7	-14	-22	-29	-35,5	-43
10	-1	-7,5	-15,5	-23	-30,5	-36,5	-44,5
11-12	-1,5	-8	-17	-24	-32	-38	-46
13-14	-2	-10	-18	-26	-34	-40	-49

ТЭКСТ 3.
Гродна – меч, і воля, і слава

Высокі бераг Нёмана. Пры ўпадзенні ў яго Гараднічанкі, на мысе і ўзнік “Гарадзень”, або “Гародня”. Упершыню яго ўпамінаюць у 1128 годзе, але гэта быў ужо вялікі горад, што склаўся куды раней, таму што быў сталіцай удзельнага княства Гарадзенскага. Проста дзіўная манера ў нашых летапісцаў і нашых гісторыкаў. Першае ўпамінанне аб горадзе – гэта абавязкова тое, што яго нехта ўпершыню спаліў, аб царкве – што “згарэла ад шыбення перуну”. Словам, “вясёлыя” былі тады часы...

Узнік замак, бо горад быў фарпостам, узнік пасад, пасяліліся, як кажуць раскопкі, умелыя ліцейшчыкі, ганчары, кавалі, рымары, чабатары, цеслі, збраяры,

ювеліры, нават майстры дзіцячых цацак. Горад гандляваў з землямі суседніх княстваў, з Кіевам, Прыбалтыкай і захадам. І тут грымнула вялікая, усеславянская бяда. У зарыве закалыхаліся на белакаменных, чырвоных ад агню і крыві, мурах сабораў цені татара-мангольскіх коннікаў. Паў Уладзімір, пала Разань, Кіеў. Орды дакаціліся да Андрыятыкі, да “апошнягя мора”. Апошнім напружаннем сіл адбіліся Полацкая і Турава-Пінская зямля з дробнымі ўдзельнымі княствамі, што ўваходзілі ў іх.

Гародня стаяла на “юру”. На яе першую падалі ўдары. У 1284 годзе яна была нават спустошана. Але паходы ордэна ў 1296, 1306 і 1311 былі адбіты, а калі на чале войска стаў ваявода Давід Гарадзенскі, сын Даўмонта, ён спярша, у 1314 годзе, разграміў войскі ордэна, а пасля сам перайшоў у наступленне, спустошыўшы тры разы (1318, 1319, 1323 гг.) землі крыжакоў аж да Мальбарга. Урэшце настала расплата, пасля якой ордэн не здолеў ачуняць. Грунвальд. 1410. У сечы гэтай Гродзенскі полк быў большы за ўсе беларускія палкі.

...Кароль Стэфан Баторыя пабудаваў тут новы замак, які, перабудаваны, збярогся і сёння. Будавалі замак мясцовыя майстры. Гродзенскія будаўнікі высока цаніліся. Яны працавалі ў Вільні, Варшаве, Маскве. Існавалі багатыя цэхі збраяроў, кавалёў, разьбяроў, мечнікаў і інш. Гародня была цэнтрам вальнадумства і гуманізму. Выдаваліся (1567 г.) брашуры, у якіх адмаўлялася ўлада, усхвалялася свабода веры, агульнасць маёмасці ... У Гродна жыў беларускі філосаф атэіст Кашпар Бекеш. Царкоўнікі адмовіліся яго хаваць (памёр у 1530 г.), і сябры яго пахавалі ў Вільні.

У горадзе добра збераглася старая частка з вуузкімі вуліцамі і сівымі мурамі. Горад зялёны. Тут больш чым ва ўсіх беларускіх гарадах плюшчу і вінаграду на сценах. Вуліцы старога горада разбягаюцца радыусамі, з-за муроў глядзяць купы дрэў, і ў іхняй зелені вельмі

прыгожа выглядае чырвоная чарапіца, абмытая дажджом.

Тут ёсць што паглядзець. Ад доміка, дзе жыла славутая польская пісьменніца Эліза Ажэшка, і да старажытных будынін.

У горадзе адзіны ў рэспубліцы заапарк, якому больш за 50 год. Заснаваў яго гродзенскі аматар прыроды Каханоўскі.

Ну і давайце паблукаем па старым горадзе, бо тут, як нідзе, зберагласся гэтая самая старажытнасць, геній нашых продкаў. У цэнтры горада замак Баторыя, у якім зараз музей. Больш за сто тысяч экспанатаў. У бібліятэцы – больш за 25 тыс. кніг. На ганку музея – гарматы, у свой час патопленыя Пятром I, калі ён вымушаны быў адступаць ад Гродна. Іх паднялі са дна Нёмана. Але цікавей за ўсё сам двор. Яго і замак абкружае яр, зарослы волатамі-дрэвамі. Праз яр у браму вядзе скляпеністы мост. Па краі стромы, што аддзяляе двор ад Нёмана, – рэшткі муроў старога, яшчэ Вітаўтавага замка. Рэшткі Прыдворнай, Ніжняй царквы, першай каменнай пабудовы Гародні, цёмныя, глыбока пагружаныя ў зямлю.

...Калі глянуць з замчышча ўніз на плыні Нёмана – убачыш за Гараднічанкай, над стромай, маленькую цэркаўку ў шатах векавых дрэў. Тры сценкі яе каменныя, а тая, што над Нёманам, – драўляная. Чацвёртая сцяна была пашкоджана ў войнах сярэднявечча, а пасля, у час небывала высокай паводкі, упала з падмытым берагам у Нёман. Бераг умацавалі, а сцяну зрабілі драўлянай.

Гэты будынак – адзін з найвялікшых шэдэўраў дойлідства старажытных славян. Каложская царква (1180 г.). Каменная райская птушка!

У XVII – XVIII стст. Магутна ўскінула каменныя хвалі франтонаў і мачты званіц барока. Той, хто не бачыў Гродзенскага фарнага, комплекса манастыра Брыгітак або францысканскага касцёла за Нёманам – уяўленне таго ад нашага захаду заўсёды будзе няпоўнае. А

"лямус" – драўляны будынак з XVII ст. У двары Брыгітак. Першы паверх для маёмасці, другі – інтэрнат. І вакол арачныя галерэі. І паўсюль – ніводнага цвіка, толькі ўсечкі і драўляныя кліны. Той, хто прыедзе сюды, – не пашкадуе.

(Паводле У. Караткевіча)

ТЭКСТ 4.
Чаму трэба дбаць аб чыстаце[1]

Хто быў у нашых беларускіх вёсках, той знае, у якой нечыстаце жыве наш цёмны мужык. Зямля ў хатах нашых мужыкоў найбольш з гліны сырая. Пакоёў у мужыкоў німа: адна хата служыць і кухнею, і сталоваю, і ўсім, што хочэш. Мала таго, што ў хаці таўчэцца чалавек 8-10 сямы: ацеліцца зімою карова, або свіньня апаросіцца, – ў хату возьмуць і целя, і цётку Хаўроню с парасятамі прыстрояць пад палком. Я ўжо не кажу пра кур, што ўсю зіму гуляюць па хаце. Пасля ўсяго гэтага і ня дзіва, што ранкам, як растрасуць сеннікі і дзяругі, у хаце ня толькі сякера за пяць злотых, а і склют будзе трымацца на паветры.

Ды ўжо наш мужык так уцягнуўся ў гразь, што чыстаты ён як бы сароміцца.

Ці я пан? – скажэ ён і носіць на сабе гразі на цэлы корх.

А другі скажэ:

- Мядзьведзь ніколі ня мыецца, а дуж і здароў.

І калі ўмыецца раз у тыдзень, то і то ён зробіць вялікую ласку.

А паглядзіце толькі, як у нас мыюцца. Можна сьмела сказаць, што палова нашых беларусоў (а іх 8 мільёнаў 300 тысяч) мыюцца проста з рота: набярэ ў рот вады, памочыць трохі рукі, разшмаруе гразь на твары,- і гэта называецца ўмыўся! Уціраецца ён крысам,

---

[1] У тэксце захоўваецца правапіс і мова арыгінала.

рукавом, якім-нібудзь хвартухом, ці так чым папала; а такім спосабам можна лёгка папсаваць вочы, запарушыць іх, зараніць якую-нібудзь нечыстату і праз гэта астацца сьляпым.

На чыстату рук сусім мала глядзяць; абатруць іх крыху аб халат і за хлеб. А рукамі мы бярэм уселякія рэчы – чыстыя і ня чыстыя, – і есьці, не памыўшы рукі, вельмі страшна: праз гэта лёгка можна захварэць, дастаць лішаёў, верэдоў, ці якой заразнай хваробы.

Робіцца гэта вось чаму. Прычына ўсіх заразных хвароб тая, што ў кроў, у кішкі, у цела чалавека пападаюць гэтакіе маленечкіе, голым вокам нявідзімые жывёлачкі, што называюцца бактэрьямі. Гэтыя бактэрыі лёгка прыстаюць да нячыстых рук і, калі не памыеш рук прад ядою, то бактэрыі заразы пяройдуць на хлеб, ці другую страву, ды адтуль у кішкі. Такім спосабам можна заразіцца тыфусам, халерай, а нават і сухотамі. Часта зараза праз скуру можэ папасьці проста ў цела; так сама праз якую рану. Гэтак лёгка робіцца гніцьцё цела; заражаюцца людзі рожаю, сыбірскаю язваю; калі пападзе слюна шалёнай сабакі, можна ашалець.

Да гэтых хвароб вельмі часта можна недапусьціць, калі будзеце дбаць аю чыстаце ў хаці, а чыстаце цела, рук.

Да чыстаты трэба прывучаць малых дзяцей, але і старые павінны даваць дзеткам добры прыклад чыстаты.

Ўсякае дзела пачынаецца з малога, што можэ кожны вельмі лёгка зрабіць. Вось чаму на сам перад трэба канешне завесьці ў кожнай хаці рукамойнік ды не шкадаваць часу і вады на мыцьце рук.

(Газета “Наша Ніва” №1 1908 год)

ТЭКСТ 5.
Здымайце на ноч заручальны пярсцёнак

...Кожная жанчына вельмі беражліва адносіцца да сваіх упрыгажэнняў. А даўным-даўно пярсцёнкі з'явіліся як характэрны знак або ўладальніцкае кляймо. Самыя раннія ўспаміналіся ў старажытнаіндыйскім эпасе XI стагоддзя да нашай эры.

Старажытныя грэкі, хаваючы супляменніка, лічылі, што ў замагільным жыцці пярсцёнкі стануць духоўнымі путамі, і сачылі, каб на мёртвым іх не засталося. Душа ж, верылі яны, можа затрымацца нават у мязяніку і не мець спакою.

Цірольцы былі перакананыя, што жанчыне, якая павінна была нарадзіць, каб адхіліць дэманаў, ні пры якіх абставінах не трэба здымаць з пальца шлюбны пярсцёнак, інакш вядзьмаркі атрымаюць над ёй уладу. А ў скандынаваў пярсцёнак, які надзявалі ў выпадку жалобы, з'яўляецца на самой справе амулетам і павінен засцерагаць чалавека ад любой шкоды, якую можа нанесці яму душа нябожчыка.

Сучасныя рамантычныя адносіны да пярсцёнкаў сфарміраваліся ў XVII-XIX стагоддзях. Тады і з'явіліся памятныя і шлюбныя пярсцёнкі.

Традыцыя насіць шлюбны пярсцёнак на пярсценцы прыйшла з берагоў Ніла. Старажытныя егіпцяне лічылі, што чыцвёрты палец асаблівым нервам ці крывяносным сасудам злучаны з сэрцам. Хрысціянства не стала абвяргаць гэта паганскае вераванне, узаконіла яго царкоўным рытуалам і боскім благаслаўленнем – выгравіраваным на пярсцёнку тэкстам.

У Еўропе шлюбны пярсцёнак пераходзіць у спадчыну ад маці да старэйшай дачкі. Вузкі шлюбны пярсцёнак з брыльянтам прынята падносіць у дзень заручынаў, а пярсцёнак, што надзяваецца пры рэгістрацыі шлюбу, павінен усё ж быць у выглядзе няспыннага кола (навошта спакушаць злога духа, які імкнецца ўнесці разлад паміж мужам і жонкай?).

Адзначаючы сярэбранае вяселле – праз 25 гадоў, мужу і жонцы належыць побач з залатым шлюбным пярсцёнкам надзець сярэбраны.

Адно з новаўвядзенняў – пярсцёнак як знак разводу на персцянцы або мязяніку левай рукі. Даволі бяскрыўдны звычай, калі толькі не збярэцца вельмі вялікая калекцыя такіх упрыгажэнняў, тады пальчыку прыйдзецца цяжкавата.

Між тым, на руках мноства адчувальных кропак, звязаных з унутранымі органамі. Яшчэ ў старажытным Кітаі спецыялісты акупунктуры ведалі кропкі на чацвёртым пальцы, які адказвае за работу наднырачнікаў, падстраўнікавай і малочнай залоз. Калі ўвесці іголкі ў пэўныя месцы на трэцім пальцы рукі, можна ўздзейнічаць на сасуды. А стымуляцыя кропак на другім пальцы ўплывае на работу нервовай сістэмы.

Даследаванні, праведзеныя нашымі сучаснікамі – спецыялістамі ў галіне ўсходняй медыцыны, паказалі: цесныя “абдымкі” пярсцёнка шкодныя, асабліва калі яго носяць не здымаючы. Шлюбны пярсцёнак на персцянцы можа правакаваць мастапатыю, захворванне палавых органаў і эндакрынных залоз. Пярсцёнак на сярэднім пальцы – атэрасклероз, гіпертанію, на паказніку – астэахандроз і радыкуліт, пярсцёнак, які шчыльна сядзіць на мязяніку – паталогію дванасткі. Таму ўрачы рэкаменндуюць здымаць на ноч нават шлюбны пярсцёнак. А калі вы верыце магам, скарыстайце іхнюю параду: не хавайце пярсцёнкі з камянямі ад святла – няхай падзараджаюцца ад сонечных промняў і потым дораць сваю энергію вам.

ТЭКСТ 6.
Хірургія
(Пераклад з рускай мовы К. Крапівы)

Земская бальніца. Замест доктара, які паехаў жаніцца, хворых прымае фельчар Курацін, тоўсты чалавек, гадоў пад сорак, у паношанай часучовай[1] жакутцы і ў выцертых трыковых штанах. На твары выраз пачуцця абавязку і прыемнасці. Паміж указальным і сярэднім пальцамі левай рукі – смярдзючая цыгарка. У прыёмную заходзіць дзячок Ванмігласаў, высокі плячысты стары, у рудой расе і з шырокаю скураною папругаю. Правае вока з бяльмом напалову заплюшчана, на носе барадаўка, падобная здалёк на вялізную муху. Хвіліну дзячок шукае вачыма ікону і, не знайшоўшы яе, хрысціцца на бутэльку з карболкаю[2], потым выймае з чырвонай хустачкі проскурку і з паклонам кладзе яе перад фельчарам.

- А-а-а... маё вам! – пазяхае фельчар. – З чым прыйшлі?

- З нядзелькаю вас, Сяргей Кузьміч... Да вашай ласкі... Сеў надоечы са старою чай піць – ні божа мой, ні капелькі, ні расінкі, хоць лажыся і памірай... Сербанеш чутачку – і сілы мае няма! Апрача таго што ў самым зубе, яшчэ і ўвесь гэты бок... Так і ломіць, так і ломіць! У вуха аддае, выбачайце, нібы ў ім цвічок ці іншы які прадмет: так і страляе, так і страляе! За грахі, Сяргей Кузьміч, за грахі! Айцец іерэй пасля летургіі папікае:”Заіклівы ты, Яфім, і гугнявы стаў. Пяеш, і нічога ў цябе не разбярэш”.

- Так... Садзіцеся... Разяўце рот.

Ванмігласаў садзіцца і разяўляе рот. Курацін насупліваецца, глядзіць у рот і сярод зжаўцелых ад

[1] Часуча – густая шаўковая тканіна паладнянага перапляцення, звычайна жаўтавата-пясочнага колеру.

[2] Карболка – раствор карболавай кіслаты (разм.).

старасці і тытуню зубоў бачыць адзін зуб, аздоблены вялікім дуплом.

Айцец дыякан сказалі гарэлку з хрэнам прыкладаць – не памагло. Глікерыя Анісімаўна, дай бог ім здароўя, далі на руку нітачку насіць з Афонскай гары ды казалі цёплым малаком зуб паласкаць, а я, прызнацца, нітачку вось надзеў, а што да малака, – не зрабіў: бога баюся, пост…

- Забабоны... Вырваць яго трэба, Яфім Міхеіч!

- Вы лепш ведаеце, Сяргей Кузьміч. На тое вы і абучаны, каб гэтую справу разумець, як яна ёсць, – што вырваць, а што кроплямі ці чым іншым... На тое вы і пастаўлены, дай бог вам здароўя, каб мы за вас дзень і ноч, бацькі родныя... пакуль жыць будзем...

- Глупства..,- скромнічае фельчар, падыходзячы да шафы і рыючыся ў інструментах. – Хірургія – пусцяковіна... Тут ва ўсім прывычка, цвёрдасць рукі... Раз плюнуць... Толькі разумець трэба, без гэтага нельга… Зубы розныя бываюць. Адзін ірвеш шчыпцамі, другі казінаю ножкаю, трэці ключом... Каму як...

Ён бярэ казіную ножку, хвіліну глядзіць на яе няўпэўнена, потым кладзе і бярэ шчыпцы.

Ну, разяўце рот шырэй...- кажа ён, падыходзячы са шчыпцамі да дзячка. – Зараз мы яго... тае... Раз плюнуць... Дзясну падрэзаць толькі... тракцыю зрабіць па вертыкальнай восі... І ўсё... (Падразае дзясну.) І ўсё...

Дабрадзеі вы нашы... Нам, дурням, і няўцям, а вам бог вочы адкрыў...

- Не разважайце, калі ў вас рот разяўлен... Галоўнае, каб глыбей узяць... (Цягне.) Зараз... Вось, вось... Справа, бачыш, нялёгкая…

- Бацюхны... даражэнькія... (Крычыць.) Анёлы! Ого-го... Ды рві ж, рві! Чаго пяць гадоў цягнеш?

- Справа-то, бачыш – хірургія... Адразу нельга... Вось, вось…

Ванмігласаў падымае калені аж да локцяў, шавеліць пальцамі, вылуплівае вочы, перарывіста дыхае... На чырвоным твары яго выступае пот, на вачах слёзы.

Курацін сапе, топчацца перад дзячком і цягне... Праходзяць пакутныя паўмінуты – і шчыпцы зрываюцца з зуба. Дзячок усхопліваецца і лезе пальцамі ў рот. У роце намацвае ён зуб на старым месцы.

- Цягнуў! – кажа ён праз плач і ў той жа час насмешлівым голасам. – Каб цябе так на тым свеце цягнулі! Дзякуй за ласку! Калі не ўмееш ірваць, дык не бярыся! Свету божага не бачу...

- А ты нашто рукамі хапаешся? – злуецца фельчар. – Я цягну, а ты мне пад руку таўхаеш і розныя дурныя словы. Дурніца!

- Сам ты дурніца!

- Ты думаеш, мужык, гэта лёгка зуб ірваць? Садзіся, табе кажу! (Дзячок садзіцца.) Разяў рот... (Бярэ шчыпцы.) Хірургія, брат, не жарты... Не тузайся... Зуб, відаць, застарэлы, глыбока карэнне пусціў... (Цягне.) Не шавяліся... Так... так... Не шавяліся... Ну, ну... (Чуцен хруст.) Так і ведаў!

Ванмігласаў сядзіць з хвіліну нерухома, як непрытомны. Ён ашаломлены... Вочы яго тупа глядзяць у прастору, на бледным твары пот.

- Трэба было мне казінаю ножкаю.., – мармыча фельчар. – Гэткая прыкрасць!

Апамятаўшыся, дзячок суне пальцы ў рот і адчувае, што на месцы балючага зуба тырчаць два выступы.

- Паршывы чорт!.. – вымаўляе ён. – Насаджалі вас тут, ірадаў, напішу згубу!

- Палайся мне яшчэ тут... – мармыча фельчар, кладучы ў шафу шчыпцы. – Невук... Нічога, не здохнеш!

Дзячок бярэ са стала сваю проскурку і, прытрымліваючы шчаку рукою, выходзіць...

(Паводле А. Чэхава)

ТЭКСТ 7.
Твардоўскі і вучань

...Твардоўскі хадзіў у школу ў Полацку, вучыўся добра, ды толькі не слухаўся настаўнікаў, пакрыёма

чытаў забароненыя кніжкі і такім чынам дойшоў да таго, што зусім не баяўся смяртэльных грахоў. Нарэшце навучыўся чарнакніжніцтву і душу сваю прадаў злому духу, а прафесары і ксёндз-прэфект нічога пра гэта не ведалі і зрабілі яго выхавальнікам некалькіх шкаляроў з пачатковых класаў.

Твардоўскі ў вольны ад заняткаў час разважаў даручаных яму вучняў, сяды-тады паказваючы ім дзіўныя рэчы. Аднаго дня надвор'е было яснае і ціхае, вучні ў пакоі з адчыненага акна пускалі ў паветра мыльныя шарыкі, Твардоўскі, стоячы побач, сказаў:

Глядзіце! На вашых шарыках д'яблікі лётаюць у паветры.

І сапраўды, яны ўбачылі, што на празрыстых шарыках сядзелі нейкія стварэнні накшталт крылатых купідонаў: вочкі маленькія, светлыя, робячы дзіўныя грымасы, пазіралі на ўсіх. Адзін перапалоханы шкаляр закрычаў: "Езус Марыя!" – і ўсё імгненна знікла, а пра гэта ані ксёндз-прэфект, ані прафесары нічога не ведалі.

Сярод тых шкаляроў быў Гугон, якога Твардоўскі любіў больш за іншых; на праходках за горадам найбольш з ім размаўляў, і калі Гугон хацеў што купіць і прасіў грошы, ніколі яму не адмаўляў, хваліў яго заўсёды, нібыта той вучыўся лепей за іншых.

Твардоўскі а дзевятай гадзіне вечара, калі вучні клаліся спаць, меў звычку выходзіць з дому і да поўначы бавіўся дзе-небудзь у горадзе ў сваіх знаёмых; асобны пакой, дзе ён часам заставаўся адзін, зачыняў на замок, ніхто з таварышаў не ведаў, якія ён меў кніжкі, і Гугону не дазваляў заходзіць туды аднаму.

Неяк ён выйшаў з дому і, забыўшыся, пакінуў ключ у замку і дзверы незачыненыя; а дзесятай гадзіне ўсе пайшлі спаць; Гугон жа не тушыў святло і сядзеў адзін; калі прабілі поўнач на званіцы езуіцкага касцёла, а Твардоўскі яшчэ не вярнуўся дадому, Гугон убачыў у замку ключ. Уваходзіць у пакой, на стале ўбачыў велізарную кнігу ў старасвецкім пераплёце з пергамену,

глянуўшы ў як, здзівіўся, бо першы раз у жыцці сустрэў белы друк на чорнай паперы, і ледзь прачытаў паўстаронкі, з'явіўся перад ім чараваты карузлік, вочы свяціліся белым агнём, твар чорны, як вугаль.

Навошта ты мяне выклікаў? – сказаў злы дух, гледзячы на Гугона, але таму заняло мову ад пярэпалаху. Угневаны шатан выцяў яго і забіў на месцы, а сам знік.

Пасля поўначы Твардоўскі вярнуўся дадому і знайшоў у пакоі мёртвае цела свайго прыяцеля і разгорнутую кнігу. Зразумеў усё і хуценька выклікаў да сябе шатана.

– Чаму ты забіў няшчаснага юнака? – спытаўся гнеўна чарнакніжнік.
– Таму, – сказаў злы дух, – каб не раскрыў тваю таямніцу ўсім, хто не павінен ведаць пра яе.

Тут трэба было зрабіць іначай, ані ты, ані я ажывіць яго не можам; цяпер мяне могуць пакараць як забойцу, трэба затаіць гэтае злачынства, залазь у яго цела, будзеш Гугону замест душы, пакуль не прыйдзе яму час паміраць.

Д'ябал імгненна залез у цела, і Гугон ажыў, але зусім іншы: вочы блішчалі, але гэты бляск быў прыкры, твар меў той самы, ды ў ім было штосьці агіднае.

Прыйшоў у школу; прафесары і аднакласнікі бачылі ў ім нейкую перамену, аднак ніхто не мог дазнацца таямніцы.

На імшы паводзіў сябе нясціпла, смяшыў іншых, а калі ксёндз падносіў святое прычасце, дык ён не мог вытрываць і выбягаў з касцёла, прыкладваючы хусцінку да носа, нібыта спыняў кроў.

Калі пакаранні і напаміны не дапамаглі, яго выгналі са школы, і ён заўсёды быў вялікі непрыяцель усім езуітам, на ксяндзоў пісаў пасквілі, выступаў супраць святой рэлігіі, усім паказваў паганы прыклад, хто толькі пачынаў з ім размову; пасля пакінуў Полацак і невядома дзе загінуў.

(Паводле Я. Баршчэўскага)

ТЭКСТ 8.
Заручыны

Сярод усіх свят, якія ладзілі нашы продкі, найбольш маляўнічым, насычаным абрадамі было вяселле.

Вяселле – гэта сямейнае свята, якое ўключае цэлы комплекс рытуалаў, звязаных з заключэннем шлюбу. У вясельную ўрачыстасць уключалася амаль уся вёска.

Калі юнаку спаўнялася 18-20 гадоў, яго бацькі пачыналі шукаць працавітую і багатую дзяўчыну, якая магла б стаць нявесткай. Спрабавалі дазнацца пра пачуцці да яе хлопца, але яны не заўсёды ўлічваліся. Ініцыятыва заключэння шлюбу зыходзіла з боку хлопца. Сватанню іншы раз папярэднічала неафіцыйнае высвятленне, ці можна прыходзіць у сваты. Звычайна маці жаніха (хросная маці або цётка) ішла ў аўторак ці чацвер у хату аблюбаванай дзяўчыны і садзілася на лаву пад ручнік, што азначала мэту прыходу.

Потым адбывалася сватанне. У сваты да дзяўчыны ішлі ўдвух-утрох: хросны бацька або дзядзька жаніха, яго бацька, іншы раз старэйшы брат. Прысутнасць самаго жаніха была неабавязковай, хоць у пазнейшы час без маладога не абыходзіліся.

Адвячоркам, каб ніхто не сурочыў, на месяцавай поўні, каб было поўнае шчасце, ішлі ў хату да дзяўчыны і выдавалі сябе за падарожнікаў, купцоў або паляўнічых. Пыталіся, ці ёсць што прадаць. Наогул, гаварылі іншасказальна: “ Прыйшлі па тую кветку, што цвіце зімой і ўлетку”. Калі з адказу гаспадароў вынікала, што перагаворы могуць адбыцца, старшы сват пачынаў невялікі пачастунак. Найбольш важным пытаннем было абмеркаванне пасагу. Калі гэта пытанне вырашалася, клікалі дзяўчыну і пыталіся ў яе згоды. Яна чырванела і маўчала, а потым гаварыла: “ Калі маўчу, значыць, хачу”.

Пасля бацькі засватанай дзяўчыны або сама маладая ішлі да жаніха паглядзець, як ён жыве і ці ёсць на што ісці.

Праз адзін-два тыдні былі заручыны. Звычайна яны адбываліся вечарам за тыдзень да вяселля ў хаце маладой. Прыязджалі сват, жаніх і яго бацька, везлі з сабой хлеб, сыр, мёд і іншае. Аб прыездзе сватоў вёску ўведамлялі бомы, якія вешалі каню на шыю.

Пад'язджалі да хаты маладой, але іх ніхто не сустракаў. Брама была зачынена, часам нават былі зашчэпленыя і дзверы ў сенцы. «Купцы” або «паляўнічыя” прасіліся, каб іх пусцілі пагрэцца.

Ім адчынялі дзверы і высвятлялася, што іх чакалі, што радня маладой у зборы. Пасля “спрэчак” сватоў садзіліся за стол. Мэта заручын – прылюдная абвестка пра сватанне і згоду нявесты і яе бацькоў на шлюб.

Сваты садзіліся на пасланых на лаве ручніках, частаваліся. З найбольш істотных абрадаў трэба адзначыць злучэнне рук маладых і абмен пярсцёнкамі. Старшага свата перавязвалі праз правае плячо ручніком, а на Лепельшчыне заручаная галасіла. У канцы заручын маладая дарыла жаніху хустачку, а ён даваў ёй грошай. Старшаму свату падавалі бутэльку жыта, абвязаную ручніком і поясам, – сімвал поўнай згоды на шлюб. Жыта сваты забіралі з сабою.

Напярэдадні вяселля была зборная субота. Заручаная склікала да сябе сябровак віць вянок. Дзяўчаты збіраліся, садзіліся вакол стала. Са стужак, каляровай паперы, а часам і з жывых кветак вілі вянок, пры гэтым спявалі песні. У песнях апяваліся іх дзеянні: “Пачынаем вянок віць”, “Падай, мама, іголку”, “Ужо ж мы звілі вяночак”. Музыка, якога запрашалі на гэты вечар, акампанаваў ім, а пасля іграў для моладзі танцы. Песні, якія спяваліся на “вяночках”, былі журботныя...

Звіўшы вянок, яго прымяралі на маладую, а тая ў вянку кланялася і цалавалася з бацькамі, сяброўкамі і ўсімі прысутнымі. Пасля кожная дзяўчына прымярала той вянок, а ўсе разам скраналі з месца стол, ламалі іголкі, выкідалі за дзверы абрус, якім быў пакрыты стол, тым самым выказвалі магічнае жаданне хутчэй выйсці замуж.

Кавалерскі вечар спраўлялі ў хаце жаніха, ён запрашаў сваіх сяброў і дзяўчат.

Звычайна перад вяселлем, у суботу, пяклі каравай. Каравай – цэнтральная страва на вяселлі, пяклі яго спецыяльна запрошаныя жанчыны. Кожнае дзеянне з караваем суправаджалася песнямі. Караваем і песнямі пачыналі і канчалі вяселле.

(Паводле А. Лакоткі і С. Барыса)

ТЭКСТ 9.
Гродзенская медыцынская акадэмія

У 1775 – 1781 гг. у Гродне дзейнічала першая на сучаснай тэрыторыі Беларусі медыцынская школа (акадэмія). Ініцыятарам яе стварэння стаў упраўляючы (падскарбі) дзяржаўнымі маёнткамі (эканоміямі) Вялікага княства Літоўскага (ВКЛ), гродзенскі староста Антоній Тызенгаўз. Тызенгаўзу удалося зацікавіць караля Рэчы Паспалітай Станіслава Аўгуста Панятоўскага, які адначасова быў і вялікім князем літоўскім, сваімі планамі па вываду краю з эканамічнай і культурнай адсталасці. У іх значная ўвага аддавалася паляпшэнню аховы здароўя. Практыка найму замежных урачоў, якая існавала раней, не магла задаволіць усё большую патрэбу ў іх. Узнікла неабходнасць адкрыцця ўрачэбнай школы, для чаго быў запрошаны з Францыі вядомы вучоны і ўрач Жан Эмануэль Жылібер (1741 – 1814).

Пры першым наборы ў акадэмію ўзніклі вялікія цяжкасці. Сярод асоб шляхецкага паходжання не знайшлося жадаючых вывучаць медыцыну. Таму А. Тызенгаўз прыняў смелае на той час рашэнне накіраваць на вучобу дзяцей сялян і служачых з маёнткаў, якімі ён кіраваў. З вялікай цяжкасцю ўдалося сабраць 15 вучняў, якія былі залічаны на казённае ўтрыманне. З іх толькі 2 ведалі лацінскую мову. Дырэктарам акадэміі і адначасова прафесарам медыцыны, хірургіі і прыродазнаўчай гісторыі быў Ж. Э. Жылібер.

У акадэміі, улічваючы патрэбы аховы здароўя, рыхтаваліся па асобных праграмах урачы для эканомій і хірургі для губерній. Побач з чытаннем лекцый шырока практыкавалася абучэнне каля пасцелі хворага. У шпіталі вучні выконвалі медыцынскія маніпуляцыі, даглядалі пацыентаў, праводзілі прасцейшыя лабараторныя доследы. У батанічным садзе яны займаліся вырошчваннем лекавых раслін, рыхтавалі з іх у аптэцы лекі. Акадэмія мела на той час больш чым дастатковую колькасць прафесарска-выкладчыцкіх кадраў. Жылібер клапаціўся аб іх падрыхтоўцы праз ад'юнктуру.

За перыяд існавання Гродзенская медыцынская акадэмія падрыхтавала некалькі дзесяткаў спецыялістаў, якія накіроўваліся на працу ў дзяржаўныя маёнткі ВКЛ. У Гродне захаваўся будынак, спецыяльна пабудаваны для акадэміі.

(Паводле Ф. Ігнатовіча)

ТЭКСТ 10.
Стальное горла
(пераклад А. Віктарава)

Дваццаць чатыры гады майго жыцця я пражыў у вялікім горадзе і думаў, што завірухі выюць толькі ў раманах. І цяпер я марыў аб уездным горадзе – ён знаходзіўся за сорак вёрст ад мяне. Мне вельмі хацелася збегчы з маёй бальніцы туды. Там была электрычнасць, чатыры ўрачы, з імі можна было параіцца, ды і не так страшна. Але збегчы не было ніякай магчымасці, тым больш, што я і сам разумеў – гэта маладушша. Бо менавіта для гэтага я вучыўся на медыцынскім факультэце...

“... Ну, а калі прывязуць жанчыну і ў яе няправільныя роды? Ці, да слова, хворага, а ў яго ўшчэмленая кіла? Што я буду рабіць? Сорак восем дзён назад я скончыў факультэт з адзнакай, але адзнака сама па сабе, а кіла сама па сабе. Аднаго разу я бачыў,

як прафесар рабіў аперацыю ўшчэмленай кілы. Ён рабіў, а я сядзеў у амфітэатры. І толькі...”

Халодны пот бег па мне ўздоўж хрыбетніцы пры думцы пра кілу. Кожны дзень я сядзеў у адной і той жа позе: пад левай рукой у мяне ляжалі ўсе дапаможнікі па аперацыйнаму акушэрству. А справа дзесяць розных тамоў па аперацыйнай хірургіі, з малюнкамі. Я крактаў, курыў, піў чорную халодную гарбату.

Выдатна памятаю гэтую ноч – 29 лістапада, я прачнуўся ад грукату ў дзверы. Да мяне прывезлі ў адзінаццаць гадзін ночы дзяўчынку. Ямкі ўцягваліся ў горле дзяўчынкі пры кожным уздыху, жылы надуваліся, а твар адліваў з ружовага ў ліловы колер. Гэтую расфарбоўку я адразу зразумеў і ацаніў. І таму першы свой дыягназ паставіў вельмі дакладна і, галоўнае, адначасова з акушэркамі – яны ж былі вопытныя. “У дзяўчынкі дыфцярыкавы круп, горла ўжо забіта плёнкамі і хутка закрыецца наглуха...”

Унутры ў мяне ўсё знерухомела, але я змог выразна сказаць:

– Стэрылізуйце нож, нажніцы, кручкі, шчупень.

Праз хвіліну я перабег двор, уляцеў да сябе ў пакой і, лічачы хвіліны, схапіўся за кнігу, перагартаў яе, знайшоў малюнак трахеатаміі. На ім усё было ясна і проста: горла раскрыта, нож усаджаны ў дыхальнае горла. Я стаў чытаць тэкст, але нічога не разумеў, словы неяк скакалі ў вачах. Я ніколі не бачыў, як робяць трахеатамію, і адчуваў, які вялікі цяжар зваліўся на мае плечы. Я вярнуўся ў бальніцу.

– Гатова, – сказаў фельчар.

Мы засталіся адныя ў аперацыйнай. Персанал, я і Ліда – дзяўчынка. Яна, галюткая, сядзела на стале і бязгучна плакала... Горла яе вымылі, змазалі ёдам, і я ўзяў нож, пры гэтым падумаў: “Што я раблю?” Было вельмі ціха ў аперацыйнай. Я правёў нажом вертыкальную рысу па пухкім белым горле. Не з’явілася ні кроплі крыві. Я другі раз правёў нажом па белай паласе, якая выступала між парэзанай скуры. Зноў без крыві.

Павольна намагаючыся ўспомніць малюнкі ў атласах, я стаў пры дапамозе тупога шчупеня раздзяляць тонкія тканкі. І тады аднекуль з нізу раны хлынула цёмная кроў, імгненна заліла ўсю рану і пацякла па шыі. Фельчар тампонам стаў выціраць яе, але яна не спынялася. Успамінаючы ўсё, што я бачыў ва універсітэце, я сціскачом стаў заціскаць краі раны, але нічога не выходзіла.

Мне стала холадна, і лоб мой змакрэў. У шалёнай роспачы я тыкнуў сціскач наўздагад, некуды каля раны, зашчоўкнуў яго, і кроў адразу перастала цячы. Рану мы адсмакталі камякамі нітніцы, і яна з'явілася перада мной чыстай і зусім незразумелай. Ніякага дыхальнага горла нідзе не было. "Пакласці нож, сказаць – не ведаю, што рабіць далей", – так я падумаў, і мне ўявіліся вочы маці. Я зноў падняў нож і бессэнсоўна, глыбока і рэзка паласнуў па горле Ліду. Тканкі разышліся, і нечакана перада мной з'явілася дыхальнае горла.

Я ўтыкнуў нож у горла, затым уклаў у яго срэбраную трубку. Яна спрытна ўвайшла, але Ліда заставалася нерухомай. Паветра не ішло да яе ў горла, як гэта трэба было. Я глыбока ўздыхнуў і спыніўся, больш не было чаго рабіць. Мне хацелася прасіць прабачэння ў каго-небудзь, што я паступіў на медыцынскі факультэт. Стаяла маўчанне. Я бачыў, як Ліда сінела. Я хацеў усё кінуць і заплакаць, як раптам Ліда здрыганулася, фантанам выкінула агідныя згусткі праз трубку, і паветра са свістам пайшло да яе ў горла; потым дзяўчынка задыхала і пачала плакаць.

Я ўбачыў шчаслівыя вочы акушэрак, і адна з іх мне сказала:

– Ну і выдатна ж вы зрабілі аперацыю, доктар!

(Паводле М. Булгакава)

ТЭКСТ 11.
Цынкавыя хлопчыкі
Апавяданне медсястры

У Файзабадзе я стала аперацыйнай сястрой. Мая гаспадарка – палатка "Аперацыйная". Увесь медсанбат месціўся ў палатках. Жартавалі: "Спусціў ногі з раскладанкі – і ўжо на рабоце". Першая аперацыя – раненне падключычнай артэрыі ў старой афганкі. Дзе сасудзістыя заціскачкі? Заціскачак не хапае. Трымалі пальцамі. Спатрэбіўся шыўны матэрыял: бярэш адну шпулю з шоўкам, яшчэ адну, і яны тут жа рассыпаюцца на пыл. Відаць, ляжалі на складах яшчэ з той вайны, з сорак пятага года.

Але афганку мы выратавалі. Увечары зазірнулі з хірургам у стацыянар. Хацелі даведацца, як яна сябе адчувае. Яна ляжала з расплюшчанымі вачамі, убачыла нас… Заварушыла вуснамі… Я думала, яна хоча штосьці сказаць… А яна хацела ў нас плюнуць… Я тады не магла зразумець, што яны маюць права на нянавісць. Стаяла акамянелая: мы яе ратуем, а яна…

Раненых прывозілі на верталёце. Як пачуеш гудзенне верталёта, бяжыш…

Слупок тэрмометра застывае на рысцы сорак градусаў. У аперацыйнай няма чым дыхаць. Сурвэткай на заціскачцы ледзь паспяваю выціраць пот хірургам, што стаяць над адкрытай ранай. Праз трубачку ад кропельніцы, прасунутую пад маску, хто-небудзь з "нестэрыльных" медыкаў дае ім папіць. Не хапала кровазаменнікаў. Выклікаюць салдата. Ён тут жа кладзецца на стол і дае кроў. Два хірургі… Два сталы… І я адна аперацыйная сястра… Асіставалі тэрапеўты. Яны паняцця не мелі пра стэрыльнасць. Матляюся між двума сталамі… Раптам над адным сталом тухне лямпачка… Хтосьці бярэ яе сваімі стэрыльнымі пальчаткамі і выкручвае…

Прэч адсюль!

Ты што?

Прэч!!

На стале чалавек... У яго раскрыта грудная клетка.

Прэч!!!

Суткі за аперацыйным сталом стаім, бывала, што і двое. То з баявых раненых вязуць, то нечакана пачнуцца самастрэлы – у калена сябе стрэліць ці пальцы на руцэ пашкодзіць. Мора крыві... Не хапала ваты...

Тымі, хто рашаўся на самастрэл, пагарджалі. Нават мы, медыкі, на іх сварыліся. Я сварылася:

Хлопцы гінуць, а ты да мамы захацеў? Калена ён параніў... Пальчык зачапіў... Спадзяваўся, у Саюз адправяць? Чаму ў скронь не страляў? Я на тваім бы месцы ў скронь страляла...

Клянуся, я так гаварыла! Мне яны тады ўсе здаваліся нікчэмнымі баязліўцамі, толькі зараз я разумею, што гэта, можа, і пратэст быў, і нежаданне забіваць. Але гэта я толькі цяпер пачынаю разумець...

Раны агнястрэльныя... Раны мінна-выбуховы... Верталёты сядаюць і сядаюць... Нясуць на насілках... Яны ляжаць, закрытыя прасцінамі...

Паранены ці забіты?

Не, не паранены...

А што? – адхінаю ражок прасціны.

А там ляжыць шкілет, абцягнуты скурай. Такіх прывозілі з далёкіх застаў.

Што з табой?

Чай з мухай падаў.

Каму?

"Дзеду" чай нёс, а туды муха ўпала. Білі і два тыдні не падпускалі да кухні...

Божа мой! І гэта сярод мора крыві... Сярод чужых пяскоў...

У Кундузе двое "дзядоў" прымусілі ўначы "маладога" выкапаць яму... Ён выкапаў... "Стань у яму"... Ён стаў у яме... Яны засыпалі яго па горла зямлёй... Адна галава тырчала... Усю ноч яны на яе мачыліся... Раніцай, калі яго адкапалі, ён застрэліў абодвух... Пра гэты выпадак па ўсёй арміі чыталі загад...

У нас паслалі на баявыя ўрача. Ён першы раз вярнуўся, плакаў:

Мяне ўсё жыццё вучылі лячыць. А я сёння забіваў... За што я іх забіваў?

Праз месяц ён спакойна аналізаваў свае пачуцці:

Страляеш і ўваходзіш у азарт: на, атрымлівай!

Начамі круцілі ўсёй палаткай ватовыя шарыкі, мылі і сушылі марлевыя сурвэткі. Жылі адной сям'ёй. Мы прадчувалі, што, калі вернемся, будзем страчаным пакаленнем, лішнімі людзьмі...

(Паводле С. Алексіевіч)

КАРОТКІ РУСКА-БЕЛАРУСКІ, БЕЛАРУСКА-РУСКІ МЕДЫЦЫНСКІ СЛОЎНІК

Слоўнік змяшчае ўласнабеларускія медыцынскія тэрміны і іх пераклад на рускую мову. Акрамя чыста медыцынскай лексікі, у слоўніку падаюцца і некаторыя іншыя словы, якія часта выкарыстоўваюцца ў медыцыне.

Усе словы ў слоўніку размешчаны ў алфавітным парадку. У беларускім варыянце падаецца націск (/) і род, за выключэннем слоў, якія ўжываюцца толькі ў множным ліку.

Скарачэнні

м.р. – мужчынскі род
н.р. – ніякі род
ж.р. – жаночы род
мн.л. – множны лік

РУСКА-БЕЛАРУСКІ МЕДЫЦЫНСКІ СЛОЎНІК

А

Абдоминальный – абдаміна/льны, чэ/раўны
Аборт – або/рт (м.р.), спаро/н (м.р)
Абсорбация – абсарба/цыя (ж.р.), усмо/ктванне (н.р)
Автоматизм – аўтаматы/зм (м.р.), самачы/ннасць (ж.р.)
Автономный – аўтано/мны, са/масны
Агглютинация – аглюцына/цыя (ж.р.), зліпа/нне (н.р.)
Агония – аго/нія (ж.р.), кана/нне (н.р)
Агрессивный – агрэсі/ўны, зачэ/пны
Адамово яблоко – ко/ўцік (м.р)
Адаптация – адапта/цыя (ж.р.), прыстасава/нне (н.р)
Адгезия – адгезі/я (ж.р.), прымацава/нне (н.р.)
Адекватный – адэква/тны, адпаве/дны
Адинамия – адынамі/я (ж.р.), не/марач (ж.р.)

Адоптивный – адапты/ўны, прыстасо/ўны
Адсорбция – адсо/рбцыя (ж.р.), паглына/нне (н.р)
Акапния – акапні/я (ж.р.), няча/днасць (ж.р.)
Аккомодация – акамада/цыя (ж.р.), дапасава/нне (н.р.)
Акромион – акраміё/н (м.р.), надпле/чнік (м.р)
Активность – акты/ўнасць, дзе/йнасць (ж.р.)
Акцептор – акцэ/птар, прыйма/ч (м.р.)
Аллерген – алерге/н (м.р.), іншачы/ннік (м.р.)
Аллергия – алергі/я (ж.р.), іншачы/ннасць (ж.р.)
Алоэ – алья/с (м.р)
Альвеола – пухі/рык (м.р), мі/сачка (ж.р), альвэ/ля (ж.р)
а. гроздевидных желез – альвэля
а. зуба – місачка зуба
а. лёгкого – пухірык лёгкага
Альтерация – альтэра/цыя (ж.р.), няве/чанне (н.р.)
Алый – пунсо/вы
Амнезия – амнезі/я (ж.р.), бяспа/мяцце (н.р)
Ампула – а/мпула (ж.р.), ду/цік (м.р)
Ампутация – ампута/цыя (ж.р.), адня/цце (н.р)
Аналгезия – аналгезі/я (ж.р.), бязбо/льнасць (ж.р.)
Анастомоз – анастамо/з (м.р.), злучэ/нне (н.р)
Ангина – ангі/на (ж.р.), зава/лкі (мн.л)
Аневризма – анеўры/зма (ж.р.), пашырэ/нне (н.р)
Анемия – анемі/я (ж.р.), недакро/віца (ж.р)
Анестезия – анестэзі/я (ж.р.), нячу/йнасць (ж.р.)
Антидот – антыдо/т (м.р.), адатру/та (ж.р)
Антропология – антрапало/гія (ж.р.), чалавекаве/данне (н.р)
Аорта – ао/рта (ж.р.), ту/тніца (ж.р)
Апатия – апа/тыя (ж.р.), агурэ/нь (м.р)
Апноэ – апо/э (н.р.), не/дых (м.р)
Апоневроз – апанеўро/з (м.р.), сухажы/льнае распласта/нне (н.р)
Апоплексия – апапле/ксія (ж.р.), паляру/ш (м.р)
Аппендицит – апендыцы/т (м.р.), кабыля/нец (м.р)
Артерия – артэ/рыя (ж.р.), лу/тніца (ж.р)
Артефакт – артэфа/кт (м.р.), штучначы/н (м.р.)

Ассимиляция – асіміля/цыя (ж.р.), засвае/нне (н.р.), прыпадабле/нне (н.р.)
Астигматизм – астыгматы/зм (м.р.), непункто/ўнасць (ж.р.)
Астма – а/стма (ж.р.), ды/хавіца (ж.р)
Атлант – атла/нт (м.р.), пе/ршахрыбе/тка (ж.р)
Атония – атані/я (ж.р.), бяссі/лле (н.р)
Ацидоз – ацыдо/з (м.р.), перакісле/нне (н.р)

Б

Багровый – барво/вы
Банка – ба/нька (ж.р)
Барабанная перепонка – бубе/нная бало/нка (ж.р)
Бахрома – махо/р (м.р)
Бедренная кость – сцягні/ца (ж.р)
Бедро – сцягно/ (н.р)
Безумие – шал (м.р)
Безымянный (палец) – безыме/нны, пярсце/нец (м.р)
Бельё – бялі/зна (ж.р)
Беспамятство – затлуме/нне (н.р)
Беспокойный – турбо/тны
Бессонница – бяссо/нніца (ж.р.), бе/ссань (ж.р)
Беременность – цяжа/рнасць (ж.р)
Билиарный – білія/рны, жо/ўцевы
Бифуркация – біфурка/цыя (ж.р.), раздво/й (м.р)
Близнец – блізне/ц (м.р.), блізню/к (м.р)
Близорукость – блізару/касць (ж.р.), пані/клівасць (ж.р)
Блок – блок (м.р.), шпу/льга (ж.р)
Блуждающий (нерв) – блука/льны
Бляшки – бля/шкі (мн.л.), ву/злікі (мн.л)
Болезнь – хваро/ба (ж.р)
Болезнетворность – хваробатво/рнасць (ж.р)
Больно – балю/ча
Большеберцовый – вялікагалё/нкавы
Большой палец – вялі/кі па/лец (м.р.), адзіне/ц (м.р)
Болячка – бо/лька (ж.р)
Бородавка – баро/даўка (ж.р)
Боязнь – бо/язь (ж.р)

Боярышник – глог (м.р)
Бред – тры/зна (ж.р)
Бредить – тры/зніць
Бровь – брыво/ (н.р)
Бронхи – бро/нхі (мн.л.), дыхнікі/ (мн.л)
Бронхиолы – бранхіё/лы (мн.л.), дыхнічкі/ (мн.л)
Брыжейка – брыжэ/йка (ж.р.), ато/чына (ж.р)
Брызгать – пы/рскаць
Брызги – пы/рскі (мн.л)
Брюхо – бру/ха (н.р.), ланту/х (м.р)
Брюшина – брухаві/на (ж.р)
Бугорок – бугаро/к (м.р.), вала/к (м.р)
Бугорчатка – сухо/ты (мн.л)
Бурав – све/рдзел (м.р)

В

Валериана лекарственная – аўрыя/н (м.р)
Вата – ва/та (ж.р.), ба/ўна (ж.р)
Вдоль – уздо/ўж
Вдох – уды/х (м.р)
Веко – паве/ка (н.р)
Вена – ве/на (ж.р.), жы/ла (ж.р)
Венула – вену/ла (ж.р.), жы/лка (ж.р)
Веретено (мышечное) – верацяно/ (мышачнае) (н.р.), пачы/нак (м.р)
Вертел – ве/рцел (м.р.), круця/к (м.р)
Вертлужный – вятлу/жны, ку/бкавы
Вестибулярный – вестыбуля/рны, прысе/начны
Вес – вага/ (ж.р)
Весить – ва/жыць
Веснушки – баця/нькі (мн.л), рабаці/нне (н.р)
Ветвь – галі/на (ж.р)
Ветряная оспа – ветрана/я во/спа (ж.р.), ахва/т (м.р)
Вещество – рэ/чыва (н.р)
Взаимодействие – узаемадзе/янне (н.р)
Взгляд – по/зірк (м.р)
Взрослый – даро/слы, ста/лы
Визус – ві/зус (м.р.), зрок (м.р)

Висок – скронь (ж.р)
Висцеральный – вісцэра/льны, нутравы/
Виттова пляска – ві/тавы ско/кі (мн.л)
Вкус – смак (м.р)
Влага – ві/льгаць (ж.р)
Влагалище – по/хва (ж.р)
Влажный – вільго/тны
Внезапно – ра/птам
Внутрикостный – унутрыко/сцевы, наздраві/чны
Внутренности – нутро/ (н.р)
Вовремя – своечасо/ва
Возбудимость – узбуджа/льнасць (ж.р)
Возбудитель – узбуджа/льнік (м.р)
Возбуждение – узбуджэ/нне (н.р)
Возвышение – узвы/шша (н.р)
Воздух – паве/тра (н.р)
Возраст – узро/ст (м.р)
Волдырь – вады/р (м.р), пухі/р (м.р)
Волнение – хвалява/нне (н.р)
Вонь – смуро/д (м.р)
Вопль – ля/мант (м.р)
Воронка – суле/йка (ж.р)
Ворсинка – по/ўсцінка (ж.р)
Воспаление – запале/нне (н.р)
Восстановление – аднаўле/нне (н.р)
Впадина – я/міна (ж.р)
Вред – шко/да (ж.р)
Всасывание – усмо/ктванне (н.р)
Вскрытие (трупа) – ускрыццё/ (н.р.), ро/спалаць (ж.р)
Вспомогательный – дапамо/жны
Вспыльчивость – запа/льчывасць (ж.р.)
Вторичный – дру/гасны
Вывих – вы/крут (м.р)
Вывихнуть – вы/круціць
Выдох – вы/дых (м.р)
Выздоравливать – ачу/ньваць
Вызов – вы/клік (м.р)
Выйный – вы/йны, ка/ркавы

Выкидыш – вы/кідыш (м.р.), спаро/н (м.р)
Выпуклость – вы/пукліна (ж.р)
Выпячивание – выпукле/нне (н.р)
Выскабливание – выскраба/нне (н.р)
Вязкость – гру/зкасць (ж.р)

Г

Габитус – га/бітус (м.р.), аблі/чча (н.р)
Галлюцинация – галюцына/цыя (ж.р.), амаро/ка (ж.р)
Гамма-излучение – га/ма-выпраме/ньванне (н.р)
Гангрена – гангрэ/на (ж.р.), агняві/ца (ж.р)
Гастрит – гастры/т (м.р.), раза/чка (ж.р)
Геморрой – гемаро/й (м.р.), лясты/р (м.р)
Гермафродит – гермафрады/т (м.р.), абаму/д (м.р)
Герпес – ге/рпес (м.р.), во/гнік (м.р)
Глаз – во/ка (н.р)
Глазная впадина – во/чная я/міна (ж.р)
Глазница – вачні/ца (ж.р)
Глазной – во/чны
Гланды – гла/нды (мн.л.), зава/лкі (мн.л)
Глоток – глыто/к (м.р)
Глухой – глухі/, глушэ/ц (м.р)
Гнить – гні/сці
Гнусавый – гамза/ты
Годовалый – аднагадо/вы
Голень – галё/нка (ж.р)
Головка (члена) – гало/ўка (чэляза) (ж.р.), жо/луд (м.р)
Головокружение – заваро/т галавы/
Гонорея – ву/рзпель (м.р)
Горечь – гарко/та (ж.р)
Гортань – гарта/нь (ж.р.), дыхні/ца (ж.р)
Госпиталь – шпіта/ль (м.р)
Градусник – гра/дуснік (м.р.), ме/рнік (м.р)
Гроб – труна/ (ж.р)
Груди (женские) – гру/дзі (жаночыя) (мн.л.)
Грудь – гру/дзі (мн.л)
Грыжа – кіла/ (ж.р)
Губа – ву/сна (ж.р)

Губы – ву/сны (мн.л)

Д

Давление – ціск (м.р)
Дальнозоркий – дальназо/ркі, далёказро/чны
Дальнозоркость – дальназо/ркасць (ж.р.), далёказро/чнасць (ж.р)
Дантист – данты/ст (м.р.), зубаса/д (м.р)
Датчик – да/тчык (м.р.), чу/йнік (м.р)
Двенадцатиперстная – дванаццаціпе/рсная, двана/стка (ж.р)
Двигательный – ру/хальны
Двойня – двайня/ты (мн.р)
Двоюродный – стрые/чны
Девственная плева – дзяво/цкая плява/ (ж.р.), дзяво/цкая бало/на (ж.р)
Девственница – няві/нніца (ж.р.), дзе/вая (ж.р)
Девственность – дзяво/цкасць (ж.р)
Десмология – дэсмало/гія (ж.р.), жылаве/данне (н.р)
Детский – дзіця/чы
Диарея – дыярэ/я (ж.р.), ля/ксы (мн.л)
Диафрагма – дыяфра/гма (ж.р.), запо/на (ж.р)
Дивертикул – дыве/ртыкул (м.р.), вы/варацць (ж.р)
Дизентерия – дызентэры/я (ж.р.), крыва/ўка (ж.р)
Дифтерия – дыфцяры/к (м.р)
Доза – до/за (ж.р.), ме/рка (ж.р)
Дозревать – даспява/ць
Дрожь – дры/жыкі (мн.л)
Дряхлеть – друзле/ць
Дряхлый – дру/злы
Душевнобольной – псіхічнахво/ры (ж.р)
Дыхательное горло – ды/хальнае го/рла (н.р.), дыхні/ца (ж.р)
Дышать – ды/хаць

Е

Еда – е/жа (ж.р)
Единица – адзі/нка (ж.р)

Ежевика – жаві/на (ж.р)
Ежедневный – штодзё/нны
Естественные условия – натура/льныя ўмо/вы (мн.л)

Ж
Жажда – сма/га (ж.р)
Жар – гара/чка (ж.р)
Жгут – жгут (м.р.), пы/лка (ж.р)
Железа – зало/за (ж.р)
Желвак – жаўла/к (м.р)
Желтуха – жаўта/чка (ж.р)
Желудок – стра/ўнік (м.р)
Желудочек – жалу/дачак (м.р.), шлу/начак (м.р)
Желчнокаменная болезнь – жоўцекамянё/вая хваро/ба (ж.р)
Желчный пузырь – жо/ўцевы пузы/р (м.р.), жаўця/к (м.р)
Желчь – жо/ўць (ж.р)
Жидкий – ва/дкі
Жидкость – ва/дкасць (ж.р)
Жир – тлу/шч (м.р)
Жировик – тлушча/к (м.р)

З
Завтрак – сне/данне (н.р)
Заживить – загаі/ць
Зажим – заціска/ч (м.р.), сціска/ч (м.р)
Закаливание – загарто/ўванне (н.р)
Закупорка – заку/парка (ж.р.), захло/п (м.р)
Замечание – заўва/га (ж.р)
Занавес – за/навес (м.р.), жа/гель (м.р)
Занемогать – заняду/жваць
Заноза – застро/мка (ж.р)
Занозить – застрамі/ць
Запор – запо/р (м.р.), за/цвердзь (ж.р)
Запрещённый – забаро/нены
Запястье – запя/сце (н.р.), прыдало/нне (н.р)
Зародыш – заро/дак (м.р)

Затылок – паты/ліца (ж.р)
Заусеница (на пальце) – жыві/ца (ж.р.)
Зачатие – зача/так (м.р.), засні/так (м.р)
Зачать – зача/ць, засніта/ць
Зашеек – ка/рак (м.р)
Зверобой – святая/ннік (м.р)
Звук – гук (м.р)
Зевать – пазяха/ць
Земляника – суні/цы (мн.л)
Зловонный – смуро/дны
Знобить – зя/біць
Зоб – валля/к (м.р)
Золотуха – залату/ха (ж.р.), шкро/фул (м.р)
Зонд – зо/нд (м.р.), шчу/пень (м.р)
Зондировать –зандзі/раваць, шчупе/ніць
Зрачок – зрэ/нка (ж.р)
Зрение – зрок (м.р)
Зрячий – віду/шчы (м.р)
Зуд – сверб (м.р)

И

Игла – іго/лка (ж.р)
Извилина – зві/ліна (ж.р.), лукаві/на (ж.р)
Изгиб – вы/гіб (м.р)
Изжога – пяко/тка (ж.р)
Изнасилование – згвалтава/нне (н.р.)
Изнасиловать – згва/лціць
Икота – і/каўка (ж.р)
Икра – лы/тка (ж.р)
Икроножный – лы/ткавы
Инфекция – інфе/кцыя (ж.р.), ліпля/ (ж.р)
Инфляция – запале/нне (н.р)
Искусственный – шту/чны
Испражнения – кал (м.р.), пахно/ (н.р)
Испуг – спало/х (м.р.), зляка/нне (н.р)
Йод – ёд (м.р)

К

Кадык – кады/к (м.р.), ко/ўцік (м.р)
Камера – ка/мера (ж.р.), камо/ра (ж.р)
Камфора – камфара/ (ж.р.), кампо/ра (ж.р)
Канал – кана/л (м.р.), право/д (м.р)
Канатик (спинного мозга) – кана/цік (м.р.), кно/цік (м.р)
Капельница – кро/пельніца (ж.р)
Капля – кро/пля (ж.р)
Кастрат –кастра/т (м.р.), лягча/нец (м.р)
Кашель – ка/шаль (м.р)
Кисть руки – кісць (ж.р.), ручы/ца (ж.р)
Кишки – кі/шкі (мн.л.), чаро/вы (мн.л)
Клапан – кла/пан (м.р.), за/тамка (ж.р)
Клетка – кле/тка (ж.р.), камо/рка (ж.р)
Климакс – клі/макс (м.р.), запо/рышча (н.р)
Клитор – клі/тар (м.р.), ласкаце/нь (м.р)
Клык – іко/л (м.р)
Клюква – жураві/ны (мн.л)
Ключица – ключы/ца (ж.р.), раме/нніца (ж.р)
Кожа – ску/ра (ж.р)
Кожный – ску/рны
Коитус – ко/ітус (м.р.), сукупле/нне (н.р)
Койка – ло/жак (м.р)
Коклюш – ко/хлік (м.р)
Колено – кале/нка (н.р)
Колика – ко/ліка (ж.р.), ко/лька (ж.р)
Конвульсия – канву/льсія (ж.р.), су/тарга (ж.р)
Конгестия – кангесты/я (м.р.), за/хлань (ж.р)
Кондрашка – паляру/ш (м.р)
Конечность – кане/чнасць (ж.р.), канцаві/на (ж.р)
Конус – ко/нус (м.р.), стажо/к (м.р)
Конъюнктива – кан’юкты/ва (ж.р.), злуча/льніца (ж.р)
Копчик – хвасце/ц (м.р)
Кора – кара/ (ж.р.), шкару/па (ж.р)
Корешковый – карэ/ньчыкавы
Корневище – карэ/нішча (н.р)
Корсет – гарсэ/т (м.р)
Корь – адзё/р (м.р)

Косоглазый – касаву/ры, касаво/кі
Костномозговая полость – косцевамазгава/я по/ласць (ж.р.), шпікаві/шча (н.р)
Костный – касцявы/
Костыль – мы/ліца (ж.р)
Кофе – ка/ва (ж.р)
Крайняя плоть – скураві/нка (ж.р)
Крапива – крапіва/ (ж.р.), жыгу/чка (ж.р)
Краснота – чы/рвань (ж.р)
Краснуха – чырво/нка (ж.р)
Крахмал – крухма/л (м.р)
Крестец – крыж (м.р)
Кровеносный – крывяно/сны
Кроветворение – крывятво/р (м.р)
Кровообращение – кровазваро/т (м.р)
Кровопотеря – стра/та крыві/
Кровотечение – крывацё/к (м.р)
Кровоизлияние – кровазліццё/ (н.р)
Круг – ко/ла (н.р)
Крыжовник – агрэ/ст (м.р)
Крючок – кручо/к (м.р.), чачо/к (м.р)
Культя – ку/кса (ж.р)
Кумуляция – камуля/цыя (ж.р.), накапле/нне (н.р)
Кушать – е/сці

Л

Ладонь – дало/нь (ж.р)
Лакуна – лаку/на (ж.р.), зато/ка (ж.р)
Латеральный – літэра/льны, бакавы/
Лезвие – лязо/ (н.р)
Лекарство – ле/кі (мн.л)
Лента – сту/жка (ж.р)
Летаргия – летаргі/я (ж.р.), апо/мерць (ж.р)
Лимфа – лі/мфа (ж.р.), па/сака (ж.р)
Лихорадка – ліхама/нка (ж.р)
Лицо – твар (м.р)
Лишай – кругі/ (мн.л), па/рхі (мн.л.), шалуды/ (мн.л.)
  л. сухой – кругі/ (мн.л)

л. мокрый и гнойный – па/рхі (мн.л)
л. зудящий – шалуды/ (мн.л)
Лодыжка – шчы/калатка (ж.р)
Локтевая кость – ло/кцевая косць (ж.р.), жбі/ца (ж.р)
Лоханка – мі/сачка (ж.р)
Лук – цыбу/ля (ж.р)
Луковица – цыбу/ліна (ж.р)
Луч – праме/нь (м.р)
Лучевая кость – прамянё/вая косць (ж.р)

М

Мазок – зма/зак (м.р)
Малоберцовый – малагалё/нкавы
Малокровие – недакро/ўнасць (ж.р)
Малютка – малю/та (ж.р)
Марля – ма/рля (ж.р.), ні/тніца (ж.р)
Маслянистость – але/істасць (ж.р)
Матка – ма/тка (ж.р.), ма/ціца (ж.р)
Маточная труба – ма/ткавая труба/ (ж.р.), ма/цічная труба/ (ж.р)
Межрёберный – міжрэ/бравы
Межуточный – праме/жкавы
Мел – крэ/йда (ж.р)
Мениск – мені/ск (м.р.), сярпо/к суста/ўны (м.р.)
Менструация – менструа/цыя (ж.р.), апла/вы (мн.л)
Мертвец – мярцвя/к (м.р)
Метаталамус – метатала/мус (м.р.), зазро/чча (н.р)
Мешочек – мяшэ/чак (м.р)
Мизинец – ме/зенец (м.р.)
Милосердие – літасці/васць (ж.р)
Миндалина – мігда/ліна (ж.р)
Мнительность – падазро/насць (ж.р)
Мозги – мо/згі (мн.л.), глу/зды (мн.л)
Мозжечок – мазжачо/к (м.р.), мо/зачак (м.р)
Мозоль – мазо/ля (ж.р.), муля/к (м.р)
Мокрота – макро/та (ж.р.), харко/ціна (ж.р)
Молочная железа – мало/чная зало/за (ж.р.), грудзіна/ (ж.р)

Моргать – мірга/ць
Морщина – маршчы/на (ж.р.), зму/рачка (ж.р)
Мочевой пузырь – мачавы/ пузы/р (м.р.), мачаві/к (м.р)
Мочеиспускательный канал – мочаспуска/льны кана/л (м.р.), мачаспу/ск (м.р)
Мочеистощение – мочазнясі/ленне (н.р)
Мочеточник – мачаце/чнік (м.р)
Мочка – мо/чка (ж.р.), бліно/к (м.р)
Мошкара – машкара/ (ж.р.), за/едзь (ж.р)
Мошонка – машо/нка (ж.р.), машня/ (ж.р)
Мускульный – му/скульны, цяглі/чны
Муть – каламу/та (ж.р)
Мыс – мыс (м.р.), сузо/к (м.р)
Мышца – мы/шца (ж.р.), цяглі/ца (ж.р)
Мыщелок – мы/шчалка (ж.р.), узгу/з (м.р)
Мягчитель – змякча/льнік (м.р)

Н

Надгортанник – надгарта/ннік (м.р.), надго/рлік (м.р)
Надкожица – надску/рка (ж.р)
Надмыщелок – надмы/шчалка (ж.р.), надузгу/з (м.р)
Надхрящница – надхрасто/чніца (ж.р)
Накал – напа/л (м.р)
Наркотик – нарко/тык (м.р.), зёл (м.р)
Наружный – во/нкавы
Нарушение – парушэ/нне (н.р)
Нарыв (гнойный) – нары/ў (м.р.), валасе/нь (м.р)
Наследственность – спа/дчыннасць (ж.р)
Насморк – на/смарк (м.р.), на/спель (м.р)
Натощак – на/шча
Нашатырь – нашаты/р (м.р.), сальмя/к (м.р)
Невесомость – бязва/жкасць (ж.р)
Невосприимчивость – неўспрыма/льнасць (ж.р)
Неделя – ты/дзень (м.р)
Недомогание – недамага/нне (н.р.), хі/ра (ж.р)
Недомогающий – яко/му нездаро/віцца, хі/ры
Немой – нямы/, нямко/ (м.р)
Несварение – нястра/ўнасць (ж.р)

Нёбо – паднябе/нне (н.р)
Нить – ні/тка (ж.р)
Ноготь – пазно/гаць (м.р)
Новорожденный – наваро/дны (м.р), наро/дзінец (м.р)

О

Обитаемость – засе/ленасць (ж.р)
Облучение – апраме/ньванне (н.р)
Обморок – непрыто/мнасць (ж.р.)
Обморочное состояние – стан непрыто/мнасці
Ободочная кишка – абадо/чная кі/шка (ж.р.), абво/дніца (ж.р)
Оболочка – абало/нка (ж.р)
Обоняние – нюх (м.р)
Оборудование – абсталява/нне (н.р)
Обработка – апрацо/ўка (ж.р)
Образование – утварэ/нне (н.р)
Обратимый – абарача/льны
Общеукрепляющие средства – агульнаўмацава/льныя сро/дкі (мн.л)
Объяснение – тлумачэ/нне (н.р)
Ограда – агаро/джа (ж.р)
Одурманенный – адурма/нены, азяле/лы
Одышка – уду/шша (н.р)
Ожирение – затлусце/нне (н.р)
Ожог – апё/к (м.р)
Озноб – дры/жыкі (мн.л)
Окись – во/кіс (ж.р)
Омертветь – змярцве/ць
Онанизм – анані/зм (м.р.) збруд (м.р)
Оплодотворение – запладне/нне (н.р)
Опрелость – прэ/ласць (ж.р)
Опрос – апыта/нне (н.р)
Осанка – аса/нка (ж.р.), паста/ва (ж.р)
Освещённость – асве/тленасць (ж.р)
Осиплый – сіпа/ты
Оскал – вы/скал (м.р)
Осколок – аско/лак (м.р.), аске/пак (м.р)

Оскомина – аско/ма (ж.р)
Осложнение – ускладне/нне (н.р)
Осмотр – агля/д (м.р)
Ость – асцю/к (м.р)
Осязание – до/тык (м.р)
Отверстие (слепое) – атво/рына (ж.р)
Отец – ба/цька (м.р)
Отекать – ацяка/ць, зы/злуць
Отёчность – аце/чнасць (ж.р.), азы/зласць (ж.р)
Отклонение – адхіле/нне (н.р)
Отложение – адкла/ды (мн.л)
Отравление – атручэ/нне (н.р)
Отрицательный – адмо/ўны
Отросток – адро/стак (м.р.), ато/жылак (м.р)
Отрыжка – адры/жка (ж.р.), адбі/ця (ж.р)
Отток – адцё/к (м.р)
Оцарапать – абдра/паць
Очки – акуля/ры (мн.л)
Ощупать – абма/цаць
Ощущать – адчува/ць

П

Пазуха – па/зуха (ж.р.), суло/нь (ж.р)
Паралич – паралю/ш (м.р)
Паренхима – парэнхі/ма (ж.р.), мя/зга (ж.р)
Пароксизм – параксі/зм (м.р.), спо/хват (м.р)
Парус (задний мозговой) – па/рус (задні мазгавы), засло/на (ж.р)
Пах – па/хвіна (ж.р)
Пациент – пацые/нт (м.р.), спале/чнік (м.р)
Переносица – перано/ссе (н.р)
Перепонка – перапо/нка (ж.р.), бало/нка (ж.р)
Перешеек – перашы/ек (м.р.), пярэ/смык (м.р)
Перхоть – пе/рхаць (ж.р.), кашу/та (ж.р)
Печень – пе/чань (ж.р)
Питание – харчава/нне (н.р)
Питательный – пажы/ўны
Питьевой – пі/тны

Пища – е/жа (ж.р)
Пищеварение – стравава/нне (н.р)
Пищевод – страваво/д (м.р)
Платок – ху/стка (ж.р)
Плацента – плацэ/нта (ж.р.), апо/ня (ж.р)
Плева – плява/ (ж.р.), бало/на (ж.р)
Плесень – цвіль (ж.р)
Плечевая кость – плечава/я косць (ж.р.), рамё/нак (м.р)
Плешь – лы/сіна (ж.р)
Плодоизгоняющий – плодавыганя/льны
Повреждение – пашко/джанне (н.р)
Повязка – павя/зка (ж.р.), по/вязь (ж.р)
Поглощённая доза – увабра/ная до/за (ж.р)
Подбородок – падбаро/дак (м.р.), падгардзё/лак (м.р)
Подбрюшный – падбрухаві/нны, падчарэ/ўны
Поджелудочная железа – падстра/ўнікавая зало/за (ж.р.), падстра/ўніца (ж.р)
Подложечковая часть груди – падлы/жачная ча/стка грудзе/й (ж.р.), падузду/хі (мн.л)
Подмышечный – падпахо/вы
Подмышки – падпа/ха (ж.р)
Подошва – падэ/шва (ж.р)
Подсолнечник – слане/чнік (м.р)
Позвонок – пазвано/к (м.р.), хрыбе/тка (ж.р)
Позвонок шейный (первый) – пазвано/к шы/йны (м.р.), га/йдук (м.р)
Позвоночник – пазвано/чнік (м.р.), хрыбе/тніца (ж.р)
Пол – пол (м.р.), плоць (ж.р)
Полип – палі/п (м.р.), склі/зень (м.р)
Половой – палавы/, пло/цевы
Полость рта – по/ласць ро/та (ж.р.), падзь (ж.р)
Полость таза – по/ласць та/за (ж.р.), ло/гвішча (н.р)
Полотенце – ручні/к (м.р)
Полуобморок – паўнепрыто/мнасць (ж.р)
Полушарие (мозга) – паўшар’е (н.р.), паўку/ля (ж.р)
Понос – пано/с (м.р.), ля/кса (ж.р)
Порок – паро/к (м.р.), ган (м.р)
Почка – ны/рка (ж.р)

Преддверие – пераддзвер’е (н.р.), прысе/нак (м.р)
Предплечье – прадпле/чча (н.р.), ло/квіца (ж.р)
Предсердие – перадсэ/рдзе (н.р.), прысэ/рцак (м.р)
Предстательная железа – праста/та (ж.р.), чаля/сніца (ж.р)
Прививка – прышчэ/пка (ж.р)
Придаток – прыда/так (м.р.), прыве/сак (м.р)
Признак – прыме/та (ж.р)
Приобретённый – набы/ты
Припадок – прыпа/дак (м.р.), абмо/р (м.р)
Прободающая – праніка/льная
Проказа – прака/за (ж.р.), стру/пля (ж.р)
Промежность – праме/жжа (н.р)
Простуда – прасту/да (ж.р.), празя/ба (ж.р)
Противогнилостный – супрацьгні/льны
Прыщ – прышч (м.р.), бо/лька (ж.р)
Прямая кишка – прама/я кі/шка (ж.р.), ку/тніца (ж.р)
Психически больной – псіхі/чна хво/ры (м.р.), спахало/вы (м.р)
Пудендальный – пудзенда/льны, сарама/тны
Пузырёк (стеклянная бутылочка) – бутэ/лечка (ж.р.), ду/тка (ж.р)
Пуп – пуп (м.р.), жаро/нак (м.р)
Пупочный – пупо/чны, жаро/нкавы
Путь – тракт (м.р)
Пятно – пля/ма (ж.р)

Р

Радужка – раё/к (м.р)
Разветвление – разгалінава/нне (н.р)
Развитие – развіццё/ (н.р)
Раздвоение – раздвае/нне (н.р), двая/містасць (ж.р)
Рак – рак (м.р), карбу/нка (ж.р)
Раковина –ра/каўка (ж.р)
Расстройство (желудка) – расстро/йства (н.р.), паво/льнасць (ж.р)
Рахит – рахі/т (м.р), анге/лька (ж.р)
Рахитизм – рахіты/зм (м.р), анге/лькасць (ж.р)

Рвота – вані/ты (мн.л)
Рвотное – вані/тнае (н.р)
Ребро – рабро/ (н.р)
Ревматизм – рамату/с (м.р)
Репица – ма/каўка (ж.р)
Ресница – ве/йка (н.р)
Рефлекс – рэфле/кс (м.р), адсве/т (м.р)
Рецидив – рэцыды/ў (м.р), адры/г (м.р)
Речь – мо/ва (ж.р)
Ржаной – жы/тні
Резина – гу/ма (ж.р)
Роговица – рагаві/ца (ж.р), празаро/ка (ж.р)
Родимка – радзі/мка (ж.р)
Родничок – це/мечка (н.р)
Родственник – свая/к (м.р)
Рожать – нараджа/ць
Роженица – парадзі/ха (ж.р)
Ромашка – рамо/нак (м.р)
Рубашка – кашу/ля (ж.р)
Рубец – рубе/ц (м.р), шнар (м.р)
Румянец – ірдзе/нь (ж.р)

С

Сальник – са/льнік (м.р), чапе/ц (м.р)
Самка – са/мка (ж.р.), са/міца (ж.р)
Самоубийство – самазабо/йства (н.р), самагу/бства (н.р)
Самочувствие – самаадчува/нне (н.р)
Сахар – цу/кар (м.р)
Сверление – свідрава/нне (н.р)
Свёртывание – згуса/нне (н.р)
Свинка – за/ўшніца (ж.р)
Свод – звод (м.р)
Связка – звя/зка (ж.р.), вяз (м.р)
Седалищная кость – сяда/лішчная косць (ж.р.), , сяда/льніца (ж.р)
Седой – сі/вы
Селезёнка – селязё/нка (ж.р.), каса/ (ж.р)
Семенная железа – семянна/я зало/за (ж.р.), ядро/ (н.р)

Сера (ушная) – се/рка (ж.р)
Сердцебиение – сэрцабіццё/ (н.р)
Сетчатка (retina) – сятча/тка (ж.р.), сеткаві/ца (ж.р)
Сифилис – пра/нцы (мн.л)
Скальпель – ска/льпаль (м.р)
Скарлатина – шкарляты/на (ж.р)
Скат – схіл (м.р)
Скелет – шкіле/т (м.р)
Склера – скле/ра (ж.р.), цвердаві/ца (ж.р)
Скольжение – слі/зганне (н.р)
Слабоумие – прыдуркава/тасць (ж.р.), недаўсці/п (м.р)
Слизистая оболочка – слі/зістая абало/нка (ж.р.), слі/зніца (ж.р)
Слизь – склізь (ж.р)
Сложный – склада/ны
Слой – пласт (м.р)
Слух – слых (м.р)
Слюна – слі/на (ж.р)
Смета – каштары/с (м.р)
Смещение – со/ступ (м.р)
Снотворное – снатво/рнае (н.р.), дры/ма (ж.р)
Собирательный – збіра/льны
Совместимость – сумяшча/льнасць (ж.р)
Сонливость – санлі/васць, аспа/ласць (ж.р)
Соринка – парушы/нка (ж.р)
Сосание – смакта/нне (н.р.), сса/нне (н.р)
Сосок – сасо/к (м.р.), музо/к (м.р)
Состав – склад (м.р), зме/сціва (н.р)
Сострадание – спага/да (ж.р)
Сосуд – сасу/д (м.р), су/дзіна (ж.р)
Сошник – со/шнік (м.р.), ляме/шніца (ж.р)
Спазмы – спа/змы (мн.л), су/таргі (мн.л)
Спайка – спа/йка (ж.р.),звя/зак (м.р)
Спасать – ратава/ць
Сперма – спе/рма (ж.р), кнура/ (ж.р)
СПИД – СНІД (м.р)
Спинной мозг – спі/нны мозг (м.р), млеч (ж.р)
Среда – асяро/ддзе (н.р)

Средний палец – сярэ/дні па/лец (м.р), сярэ/днік (м.р)
Средостение – міжсце/нне (н.р)
Срочно – тэрміно/ва
Ссадина – сіня/к (м.р), ра/нка (ж.р)
Статья – арты/кул (м.р)
Ствол – ствол (м.р), галаме/нь (м.р)
Створка – ство/рка (ж.р.), счын (м.р)
Стекло – шкло/ (н.р)
Столбняк – слупня/к (м.р)
Стон – енк (м.р), стогн (м.р)
Стопа – ступня/ (ж.р)
Строение – будо/ва (ж.р)
Стошнить – званітава/ць, зну/дзіць
Стул (жидкий) – стул (м.р), прысе/дак (м.р)
Судорога – су/тарга (ж.р)
Сукровица – су/кравіца (ж.р.), мусы/ка (ж.р)
Сумасшедший – вар'я/т (м.р)
Сумасшествие – вар'я/цтва (н.р)
Сутулый – суту/лы, нахі/лы
Сухожилие – сухажы/лле (н.р), шча/па (ж.р)
Сыворотка – сыро/ватка (ж.р)
Сыпь – сып (м.р)
Съедобный – ядо/мы, е/жавы

Т

Табак – ты/тунь (м.р)
Таз – таз (м.р), лагво/ (н.р)
Тазобедренный – тазасцегнавы/, лагво/сцегнавы/
Тазовая кость – та/завая косць (ж.р), клуб (м.р)
Тарелка – тале/рка (ж.р)
Тиф – тыф (м.р.), гару/чка (ж.р)
Ткань – тка/нка (ж.р)
Тошнить – ванітава/ць, ну/дзіць
Тошнота – вані/ты (мн.л.), нудзь (ж.р)
Тощая кишка – паро/жняя кішка/ (ж.р)
Трахея – трахе/я (ж.р.), ды/рха (ж.р)
Трудоспособность – працаздо/льнасць (ж.р)
Тряпка – ану/ча (ж.р)

Туберкулёз – сухо/ты (мн.л)
Туловище – ту/лава (н.р)
Тусклость – цьмя/насць (ж.р)

У

Увечье – кале/цтва (н.р)
Угар – чад (м.р)
Уголь – ву/галь (м.р)
Удаление – выдале/нне (н.р)
Уздечка – вуздэ/чка (ж.р.), абро/цька (ж.р)
Указательный палец – указа/льны па/лец (м.р), пака/знік (м.р)
Укол – уко/л (м.р), за/шчык (м.р)
Укроп – укро/п (м.р)
Уксус – во/цат (м.р)
Уплотнение – ушчыльне/нне (н.р)
Уретра – цэ/ўка (ж.р)
Урод – вычва/ра (ж.р)
Успокаивающее – заспакая/льнае (н.р)
Утопленник – тапе/лец (м.р)
Утроба (матери) – уло/нне (н.р)
Уход – до/гляд (м.р)
Учёт – улі/к (м.р)
Ушиб – уда/р (м.р.), садно/ (н.р)

Ф

Фасция – фа/сцыя (ж.р.), плё/нніца (ж.р)
Фекалии – фека/ліі (мн.л.), спражне/нні (мн.л)
Фельдшер – фе/льчар (м.р)
Фильтр – фі/льтр (м.р.), цэ/даль (м.р)
Фистула – свішч (м.р)
Флюс – флюс (м.р.), смярза/ (ж.р)
Фурункулёз – фурункулё/з (м.р.), карбу/ніц (м.р)

Х

Хвоя – іглі/ца (ж.р)
Хилый – слабы/, кво/лы
Хлорная известь – хло/рная ва/пна (ж.р)

Храп – хроп (м.р)
Хрипота – хры/пка (ж.р)
Хромать – кульга/ць
Хрусталик – крышта/лік (м.р)
Хрящ – хрaсто/к (м.р)
Хрящеватый – храсткава/ты

Ц

Царапина – дра/піна (ж.р)
Цвет – ко/лер (м.р)
Цикл – цыкл (м.р.), цы/каль (м.р)
Цинга – цы/нга (ж.р.), шкро/бут (м.р)

Ч

Частота – ча/стасць (ж.р)
Чашечка (надколенник) – ча/шачка (ж.р.), рэ/пка (ж.р)
Челюсть – скі/віца (ж.р)
Чесотка – каро/ста (ж.р)
Чешуя – луска/ (ж.р)
Чирей – скула/ (ж.р)
Член – чэ/ляс (м.р)
Чувствительный – адчува/льны
Чума – чума/ (ж.р.), паля/ндра (ж.р)

Ш

Шар – шар (м.р.), ку/ля (ж.р)
Шелушение – лушчэ/нне (н.р)
Шея – шы/я (ж.р)
Шиповник – шыпшы/на (ж.р)
Ширококостный – шыракако/сны, кастама/ры
Шишка – гуз (м.р)
Шкаф – ша/фа (ж.р)
Шов – шво (н.р)
Шок – шок (м.р.), дрыг (м.р)
Шпора – шпо/ра (ж.р.), астро/га (ж.р)
Шприц – шпрыц (м.р.), спры/ца (ж.р)
Шрам – шрам (м.р.), блі/зна (ж.р)

Щ
Щёлочь – луг (м.р)
Щель – шчы/ліна (ж.р)
Щитовидная железа – шчытападо/бная зало/за (ж.р)
Щурить – жму/рыць

Э
Экзема – экзэ/ма (ж.р.), во/дрыца (ж.р)
Эмбрион – эмбрыё/н (м.р.), заро/дак (м.р)
Энурез – энурэ/з (м.р.), бруй (м.р)
Эпидемия – эпідэ/мія (ж.р.), по/шасць (ж.р)
Эпилепсия – эпіле/псія (ж.р.) паду/чка (ж.р)
Эпителий – эпітэ/лій (м.р.), нутракры/тніца (ж.р)
Эрекция – эрэ/кцыя (ж.р.), юр (м.р)

Я
Яблоко (глазное) – я/блык (м.р)
Ягодица – ягадзі/ца (ж.р.), га/ла (ж.р)
Яд – яд (м.р.), труць (ж.р)
Ядовитый – ядаві/ты, тру/тны
Язва – я/зва (ж.р.), раске/ліна (ж.р)
Яичко – яйцо/ (н.р)
Яичник – яе/чнік (м.р.), маці/нец (м.р)
Яйцеклетка – яйцакле/тка (ж.р.), запло/дкавая ву/за (ж.р)
Яремный – ярэ/мны, шы/йны

БЕЛАРУСКА-РУСКІ МЕДЫЦЫНСКІ СЛОЎНІК

А

Абалонка – оболочка
Абамуд – гермафродит
Абарачальны - обратимый
Абводніца – ободочная кишка
Абдрапаць – оцарапать
Аблічча - габитус
Абмор – припадок
Аброцька – уздечка
Абсталяванне – оборудование
Агароджа - ограда
Агляд – осмотр
Агнявіца - гангрена
Агрэст - крыжовник
Агульнаўмацавальныя сродкі – общеукрепляющие средства
Агурэнь - апатия
Адатрута – антидот
Адбіця – отрыжка
Адзёр – корь
Адзінец – большой палец
Адзінка – единица
Адклады – отложения
Адрыг - рецидив
Адмоўны – отрицательный
Аднагадовы – годовалый
Аднаўленне – восстановление
Адняцце – ампутация
Адсвет – рефлекс
Адхіленне – отклонение
Адцёк – отток
Адчувальны – чувствительный
Адчуваць – ощущать
Азызласць – отёчность
Азялелы - одурманенный
Акуляры – очки

Альвэля - альвеола
Амарока – галлюцинация
Амлеласць – обморок
Ангелька – рахит
Ануча - тряпка
Апёк – ожог
Аплавы – менструация
Апомерць – летаргия
Апоня – плацента
Апраменьванне – облучение
Апрацоўка – обработка
Апысклівасць - вспыльчивость
Апытанне – опрос
Артыкул - статья
Асветленасць – освещённость
Аскепак - осколок
Аскома – оскомина
Аспаласць – сонливость
Астрога – шпора
Асцюк - ость
Асяроддзе – среда
Атворына – отверстие (слепое)
Атожылак – отросток
Аточына - брыжейка
Атручэнне – отравление
Аўрыян – валериана лекарственная
Ахват – ветряная оспа
Ачуньваць – выздоравливать

Б

Бакавы – латеральный
Балона – плева
Балонка – перепонка
Балонка бубенная – барабанная перепонка
Балюча – больно
Банька – банка
Барвовы – багровый
Бародаўка – бородавка

Баўна - вата
Бацька - отец
Бацянькі – веснушки
Бессань – бессонница
Блізна – шрам
Блінок – мочка
Блукальны (нерв) - блуждающий
Болька – болячка, прыщ
Боязь – боязнь
Бруй – энурез
Брухавіна – брюшина
Брыво – бровь
Будова – строение
Бязважкасць – невесомость
Бялізна - бельё
Бяспамяцце - амнезия

В

Вага – вес
Вадкасць – жидкость
Вадкий – жидкий
Вадыр – волдырь
Важыць – весить
Валак - бугорок
Валасень – нарыв гнойный
Валаснік – заусеница (на пальце)
Валляк – зоб
Ванітнае – рвотное
Ваніты – рвота
Вар'ят – сумасшедший
Вар'яцтва – сумасшествие
Вачніца – глазница
Вейка – ресница
Відушчы – зрячий
Вільгаць – влага
Вільготны – влажный
Вітавы скокі – виттова пляска
Вогнік – герпес

Водрыца – экзема
Вока – глаз
Вокіс – окись
Вонкавы - наружный
Воцат - уксус
Вочная яміна – глазная впадина
Вочны – глазной
Вугаль - уголь
Вузлікі – бляшки
Вурзпель – гонорея
Вусна – губа
Вусны - губы
Выварацъ - дивертикул
Выгіб – изгиб
Выдаленне – удаление
Выдых – выдох
Выкрут – вывих
Выклік - вызов
Выкруціць – вывихнуть
Выпукленне – выпячивание
Выпукліна - выпуклость
Выскал – оскал
Выскрабанне – выскабливание
Вычвара – урод
Вяз – связка
Вялікагалёнкавы - большеберцовый

Г

Гайдук – позвонок шейный (первый)
Галамень – ствол
Галачка – таблетка
Галёнка – голень
Галіна - ветвь
Галы – ягодицы
Гама-выпраменьванне – гамма-излучение
Гамзаваты – гнусавый
Ган - порок
Гарачка – жар

Гаркота – горечь
Гарсэт – корсет
Гаручка - тиф
Гвалт – изнасилование
Глог - боярышник
Глузды – мозги
Глушэц – глухой
Глыток – глоток
Гнісці – гнить
Грудзі – грудь
Грудзіна – молочная железа
Грузкасць – вязкость
Гуз - шишка
Гук - звук
Гума - резина

Д
Далёказрочнасць – дальнозоркость
Далёказрочны – дальнозоркий
Далонь – ладонь
Дапаможны - вспомогательный
Дарослы – взрослый
Даспяваць – дозревать
Двайняты – двойня
Дванастка – двенадцатиперстная кишка
Дваямістасць - раздвоение
Дзевая – девственница
Дзявоцкасць – девственность
Дзявоцкая балона – девственная плева
Догляд – уход
Дотык – осязание
Драпіна – царапина
Другасны – вторичный
Друзлець – дряхлеть
Друзлы – дряхлый
Дрыг - шок
Дрыжыкі – дрожь, озноб
Дрыма - снотворное

Дутка – пузырёк (стеклянная бутылочка)
Дуцік – ампула
Дырха – трахея
Дыхавіца – астма
Дыхаць – дышать
Дыфцярык – дифтерия
Дыхнікі – бронхи
Дыхніца – гортань, дыхательное горло
Дыхнічкі – бронхиолы

Е
Ежа – пища, еда
Ежавы - съедобный
Енк - стон
Есці - кушать
Ёд – йод

Ж
Жавіна – ежевика
Жагель - занавес
Жаронак – пуп
Жаронкавы – пупочный
Жаўлак – желвак
Жаўтачка – желтуха
Жаўцяк – желчный пузырь
Жбіца – локтевая кость
Жмурыць – щурить
Жолуд чэляза – головка члена
Жоўцекамянёвая хвароба – желчнокаменная болезнь
Жоўць – желчь
Журавіны – клюква
Жыгучка – крапива
Жыла – вена
Жылаведанне – десмология
Жылка - венула
Жытні - ржаной

З

Забаронены – запрещённый
Завалкі – гланды, ангина
Заварот галавы – головокружение
Завушніца – свинка
Загаіць – заживить
Загартоўванне – закаливание
Заедзь - мошкара
Зазрочча - метаталамус
Залоза – железа
Занядужыць - занемочь
Запаленне – инфлямация, воспаление
Заплодкавая вуза – яйцеклетка
Заплодненне – оплодотворение
Запона – диафрагма
Запорышча - климакс
Зародак – зародыш, эмбрион
Заселенасць – обитаемость
Заслона – парус (задний мозговой)
Заснітак – зачатие
Заснітаць - зачать
Заспакаяльнае – успокаивающее
Застраміць – занозить
Застромка – заноза
Затамка – клапан
Затлуменне – беспамятство
Затлусценне – ожирение
Затока - лакуна
Захлань – конгестия
Захлоп – закупорка
Зацвердзь – запор
Зашчык – укол
Збіральны – собирательный
Збруд - онанизм
Звод – свод
Звязак – спайка
Згвалціць – изнасиловать
Згусанне – свёртывание

Зёл – наркотик
Злучальніца – конъюнктива
Злучэнне - анастомоз
Зляканне – испуг
Змазак – мазок
Змесціва – состав
Змурачка – морщина
Змякчальнік – мягчитель
Змярцвець – омертветь
Знудзіць – стошнить
Зрок – зрение
Зрочны груд - таламус
Зрэнка – зрачок
Зубасад – дантист
Зызлуць - отекать
Зябіць – знобить

I

Ігліца - хвоя
Іголка – игла
Ікаўка – икота
Ікол – клык
Ірдзень - румянец

К

Кабылянец – аппендицит
Кава - кофе
Какаўка – анус
Каламута - муть
Каленка – колено
Калецтва – увечье
Камора - камера
Каморка – клетка
Кампора - камфора
Кананне – агония
Канцавіна - конечность
Карак – зашеек
Карбунка – рак

Карбуніц – фурункулёз
Каркаваты - выйный
Кароста – чесотка
Карэнішча - корневище
Карэньчыкавы - корешковый
Каса – селезёнка
Касавокі - косоглазый
Касавуры – косоглазый
Кастамары - ширококостный
Касцявы – костный
Кашаль – кашель
Каштарыс - смета
Кашуля – рубашка
Кашута - перхоть
Кволы – хилый
Кіла – грыжа
Клуб – тазовая кость
Кноцік – канатик (спинного мозга)
Кнура – сперма
Кола - круг
Колер - цвет
Колька – колика
Коўцік – кадык, адамово яблоко
Кохлік – коклюш
Кровазварот – кровообращение
Кровазліццё – кровоизлияние
Кроп - укроп
Кропельніца – капельница
Кропля – капля
Кругі – сухой лишай
Крухмал – крахмал
Круцяк - вертел
Крываўка – дизентерия
Крывацёк – кровотечение
Крывяносны – кровеносный
Крывятвор – кроветворение
Крыж – крестец
Крышталік - хрусталик

Крэйда – мел
Кубкавы - вертлужный
Кукса – культя
Кульгаць – хромать
Куля - шар
Кутніца – прямая кишка
Кушмак – лобок

Л
Лагвосцегнавы - тазобедренный
Лагво - таз
Лантух – брюхо
Ласкацень – клитор
Лекі – лекарство
Ліпля – инфекция
Літасцівы - милосердный
Ліхаманка – лихорадка
Логвішча – полость таза
Локвіца – предплечье
Ложак - койка
Луг – щёлочь
Лукавіна – извилина
Луска – чешуя
Лутніца - артерия
Лысіна – плешь
Лытка – икра
Лыткавая – икроножная
Лягчанец – кастрат
Лязо - лезвие
Лякса – понос
Ляксы – диарея
Лямант – вопль
Лямешніца - сошник
Лястыр – геморрой

М
Макаўка – репица
Малагалёначны – малоберцовый

Малюта – малютка
Махор - бахромка
Мацінец – яичник
Маціца – матка
Мацічная труба – маточная труба
Мачавік – мочевой пузырь
Мачаспуск – мочеиспускательный канал
Мачацечнік - мочеточник
Машня – мошонка
Мернік – градусник
Мігдаліна – миндалина
Міжрэбравы – межреберный
Міжсценне – средостение
Міргаць – моргать
Місачка – альвеола
Міска - лоханка
Млеч – спинной мозг
Мова – речь
Мозачак – мозжечок
Мочазнясіленне – мочеистощение
Музок – сосок
Муляк – мозоль
Мусыка – сукровица
Мыліца – костыль
Мязга – паренхима
Мязянік – мизинец
Мярцвяк – мертвец
Мяшэчак - мешочек

Н

Набыты – приобретённый
Навародны – новорожденный
Надгорлік – надгортанник
Надплечнік - акромион
Надскурка – надкожица
Надузгуз - надмыщелок
Надхрасточніца – надхрящница
Наздра – ноздря

Наздравічны – внутрикостный
Напал - накал
Нараджаць- рожать
Наспель – насморк
Натуральныя ўмовы – естественные условия
Нахілы – сутулый
Нашча – натощак
Недакровіца – анемия
Недакроўнасць – малокровие
Недаўсціп – слабоумие
Неўспрымальнасць – невосприимчивость
Нітка – нить
Нітніца – марля
Нудзіць – тошнить
Нудзь - тошнота
Нутравы - висцеральный
Нутракрытніца – эпителий
Нутро – внутренности
Нырка – почка
Нюх – обоняние
Нямко - немой
Нястраўнасць – несварение

П
Павека – веко
Паветра – воздух
Павольнасць – расстройство желудка
Паглынанне – адсорбция
Падазронасць – мнительность
Падгардзёлак – подбородок
Паднябенне – нёбо
Падпаховы – подмышечный
Падстраўніца – поджелудочная железа
Падуздухі – подложечковая часть груди
Падучка – эпилепсия
Падчарэўны – подбрюшный
Падзь – полость рта
Падэшва – подошва

Пажыўны – питательный
Пазногаць – ноготь
Пазяхаць – зевать
Паказнік – указательный палец
Паляндра – чума
Паляруш – кондрашка, паралич, апоплексия
Паніклівасць – близорукость
Парадзіха - роженица
Парожняя кішка – тощая кишка
Парушынка – соринка
Парушэнне – нарушение
Пархі – мокрый и гнойный лишай
Пасака – лимфа
Пастава – осанка
Патыліца – затылок
Паўкуля – полушарие
Паўнепрытомнасць – полуобморок
Паха – подмышки
Пахвіна – пах
Пахно – испражнения
Пачынак – веретено (мышечное)
Пашкоджанне – повреждение
Пелькі – груди (женские)
Перакісленне – ацидоз
Пераноссе – переносица
Персцянец – безымянный палец
Першахрыбетка - атлант
Печань – печень
Пітны – питьевой
Пласт – слой
Плодавыганяльны – плодоизгоняющий
Плоцевы – половой
Плоць – пол
Повязь – повязка
Позірк – взгляд
Поўсцінка - ворсинка
Похва – влагалище
Пошасць – эпидемия

Правод – канал
Празарока – роговица
Празяба – простуда
Прамежжа – промежность
Прамежкавы – межуточный
Прамень - луч
Прамянёвая косць – лучевая кость
Пранцы – сифилис
Пранікальная - прободающая
Працаздольнасць – трудоспособность
Прывесак - придаток
Прыдалонне – запястье
Прымета – признак
Прысенак – преддверие
Прысеначны - вестибулярный
Прысэрцак – предсердие
Прышчэпка – прививка
Прэласць – опрелость
Псіхічнахворы – душевнобольной
Пунсовы - алый
Пухір – волдырь
Пухірык – альвеола
Пылка – жгут
Пырскаць – брызгать
Пырскі – брызги
Пякотка – изжога
Пялённіца – фасция
Пярэсмык – перешеек

Р

Рабацінне - веснушки
Рабро – ребро
Радзімка – родимка
Раёк - радужка
Разачка – гастрит
Развіццё – развитие
Разгалінаванне – разветвление
Раздвой - бифуркация

Ракаўка – раковина
Раматус – ревматизм
Раменніца - ключица
Рамёнак – плечевая кость
Рамонак - ромашка
Ранка – ссадина
Раптам – внезапно
Раскеліна – язва
Распластанне сухажыльнае – апоневроз
Ратаваць - спасать
Роспалаць – вскрытие (трупа)
Рухальны – двигательный
Ручнік - полотенце
Ручыца – кисть руки
Рэпка – чашечка (надколенник)
Рэчыва – вещество

С

Садно – ушиб
Сальмяк – нашатырь
Самаадчуванне – самочувствие
Самагубства - самоубийство
Самасны - автономный
Саміца – самка
Сапель – сопля
Сараматны – пудендальный
Сваяк - родственник
Сверб – зуд
Свердзел - бурав
Свідраванне - сверление
Свішч – фистула
Своечасова – вовремя
Святаяннік - зверобой
Серка – сера (ушная)
Сеткавіца – сетчатка (retina)
Сівы - седой
Сіняк – ссадина
Сіпаты - осиплый

Скальпаль – скальпель
Сківаца – челюсть
Складаны - сложный
Склізень – полип
Склізь – слизь
Скронь – висок
Скула – чирей
Скура – кожа
Скуравінка – крайняя плоть
Скурны – кожный
Слабы – хилый
Сланечнік - подсолнечник
Слізганне - скольжение
Слізніца – слизистая оболочка
Сліна – слюна
Слупняк – столбняк
Слых – слух
Смага – жажда
Смак – вкус
Смурод - вонь
Смуродны - зловонный
Смярза – флюс
СНІД – СПИД
Соступ – смещение
Спадчыннасць – наследственность
Спагада - сострадание
Спалечнік – пациент
Спарон – аборт, выкидыш
Спахаловы – психически больной
Спохват – пароксизм
Спрыца – шприц
Ссанне – сосание
Стажок - конус
Сталы – взрослый
Стан непрытомнасці – обморочное состояние
Стогн - стон
Страваванне – пищеварение
Стрававод – пищевод

Страта крыві – кровопотеря
Страўнік – желудок
Струпля – проказа
Стрыечны - двоюродный
Стужка - лента
Ступня – стопа
Судзіна - сосуд
Сузок – мыс
Сукупленне - коитус
Сулейка - воронка
Сулонь – пазуха
Сумяшчальнасць – совместимость
Суніцы - земляника
Супрацьгнільны – противогнилостный
Сутарга – конвульсия, судорога
Сухоты – бугорчатка, туберкулёз
Схіл - скат
Сціскач – зажим
Сцягніца – бедренная кость
Сцягно – бедро
Счын - створка
Сып – сыпь
Сыроватка – сыворотка
Сэрцабіццё – сердцебиение
Сядальніца – седалищная кость
Сярпок сустаўны - мениск
Сярэднік – средний палец

Т

Талерка - тарелка
Тапелец - утопленник
Твар – лицо
Тканка – ткань
Тлумачэнне - объяснение
Тлушч – жир
Тлушчак – жировик
Тракт – путь
Труна - гроб

Трутны – ядовитый
Труць – яд
Трызна – бред
Трызніць – бредить
Тулава – туловище
Турботны - беспокойный
Тутніца – аорта
Тхліна - тухлость
Тытунь - табак
Тэрмінова - срочно

У

Увабраная доза – поглощённая доза
Удушша – одышка
Удых – вдох
Узбуджальнасць – возбудимость
Узбуджальнік – возбудитель
Узбуджэнне – возбуждение
Узвышша - возвышение
Узгуз – мыщелок
Уздоўж - вдоль
Узрост – возраст
Улік - учёт
Улонне – утроба (матери)
Ускладненне – осложнение
Усмоктванне – абсорбация, всасывание
Утварэнне – образование
Ушчыльненне - уплотнение

Ф

Фельчар – фельдшер

Х

Харкоціна - мокрота
Харчаванне – питание
Хвароба – болезнь
Хваробатворнасць – болезнетворность
Хвасцец – копчик

Хіра – недомогание
Хіры - недомогающий
Хлорная вапна – хлорная известь
Храсткаваты – хрящеватый
Храсток – хрящ
Хроп - храп
Хрыбетка – позвонок
Хрыбетніца – позвоночник
Хрыпка - хрипота
Хустка - платок

Ц

Цвердавіца – склера
Цвіль - плесень
Цемечка – родничок
Ціск – давление
Цукар – сахар
Цыбуліна - луковица
Цыбуля - лук
Цыкаль – цикл
Цэдаль – фильтр
Цэўка – уретра
Цягліца – мышца
Цяглічны – мускульный
Цяжарнасць – беременность

Ч

Чад – угар
Чалавекаведанне – антропология
Чалясніца – предстательная железа
Чапец – сальнік
Чаровы – кишки
Частасць – частота
Чачок - крючок
Чуйнік – датчик
Чырвань – краснота
Чырвонка - краснуха
Чэляс – член (половой)

Ш

Шал – безумие
Шалуды – зудящий лишай
Шафа - шкаф
Шво – шов
Шкарлятына – скарлатина
Шкарупа - кора
Шкілет – скелет
Шкло - стекло
Шкода – вред
Шкробут – цинга
Шлуначак - желудочек
Шкрофул – золотуха
Шнар – рубец
Шпікавішча – костномозговая полость
Шпульга - блок
Штодзённы - ежедневный
Штучны – искусственный
Шчапа – сухожилие
Шчупеніць – зондировать
Шчупень – зонд
Шчыкалатка – лодыжка
Шчыліна – щель
Шчытападобная залоза – щитовидная железа
Шыйны - яремный
Шыпшына - шиповник
Шыя – шея

Ю

Юр – эрекция

Я

Яблык (вочны) - яблоко
Ядро – семенная железа
Яйцо - яичко
Яміна – впадина

ЛІТАРАТУРА

1. Адамовіч Я.М., Акаловіч Л.А., Берднік С.К. і інш. Беларуская мова. У 2 ч. – Мн.: Выш. шк., 1998.
2. Арашонкава Г.У., Булыка А.М., Люшцік У.В., Падлужны А.І. Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі. – Мн.: Бел. навука, 1999.
3. Беларуская навуковая тэрмінолёгія. Вып. 13. Nomina anatomica albaruthenica. Вып. 2. / Ін-т Беларускае культуры. Мэдычная сэкцыя. Аддзел першы. Сэрыя V. Кніга 13.- Менск, 1927.
4. Беларуская навуковая тэрмінолёгія. Вып. 20. Nomina anatomica alboruthenica. Вып. III. / Беларус. Акад. навук. Аддзел гуманіт. навук. Ін-т навуковае мовы. Аддзел першы. Сэрыя V. Кніга 20.- Менск, 1929.
5. Дьякова В.Н. Подготовка к клинической практике. – Спб.: Златоуст. 2002.
6. Кавалёва М.Ц., Падгайскі Л.П.. Беларуская мова.: Дапам. Для вучняў стар. кл. – Мн.: Нар.асвета, 1991.
7. Михневич А.Е. Русско-белорусский разговорник. – Мн.: Выш. шк., 1991.
8. Смольская Т.М. Хрышчановіч Л.У. Беларуская мова. Юрыдычная лексіка. Мн.: ТэтраСістэмс, 2006.
9. Юрэвіч А.К. Стылістыка беларускай мовы. – Мн.: Выш. шк., 1983.

СЛОЎНІКІ

1. Байкоў М., Некрашэвіч С. Беларуска – расійскі слоўнік.- Менск, 1926.
2. Вучэбны тэрміналагічны слоўнік па скурных і венерычных хваробах: Да практычных заняткаў студэнтаў / Гродзенскі дзяржаўны медыцынскі інстытут. Кафедра дэрмата-венералогіі. Кафедра замежных моў; Склад. П.Д.Гуляй, У.С.Царыковіч,

Д.К.Кандрацьеў, В.І.Варанец, І.І.Груль.- Гродна, 1992.
3. Воронец В.И. Русско-белорусский медицинский словарь. – Гродно: ГрГМУ, 2005.
4. Друян Л.И. Краткий терминологический словарь для медицинских сестёр.- Мн.: Вышэйшая школа, 1992.
5. Ластоўскі В. Расійска – крыўскі (Беларускі) слоўнік.- Коўна, 1924.
6. Русско-белорусский медицинский словарь. Опыт словаря-справочника / Республиканская научная медицинская библиотека. Сост. Е.Ф.Горелова, Н.Д.Гололоб, Л.И.Подорская, Г.Г.Ракеева, З.М.Чумарина.- Мн. 1993.
7. Русско-белорусский словарь / Под ред. Я.Коласа, К.Крапивы, П.Глебки.- Мн.: Беларуская энцыклапедыя, 1998.
8. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча (у 5-ці т.).- Мн.: Навука і тэхніка, 1979.
9. Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі (у 2-х т.) / Пад рэд. Е.С.Мяцельскай.- Мн.: Універсітэт, 1990.
10. Станкевіч Я. Белорусско-русский (Великолитовско-русский) словарь.- Нью-Йорк.
11. Стасевіч А., Варыёцкі С. Кароткі расейска-беларускі фізыялягічны слоўнік.- Менск: Тэхналогія, 1993.
12. Сцяшковіч Т. Слоўнік Гродзенскай вобласці.- Мн.: Навука і тэхніка, 1983.

ЗМЕСТ

Вучэбнае выданне

Варанец Віктар Іванавіч

БЕЛАРУСКАЯ МОВА
прафесійная лексіка

Дапаможнік для студэнтаў
лячэбнага, педыятрычнага, медыка-
псіхалагічнага, медыка-дыягнастычнага
факультэтаў

Адказны за выпуск:
Камп'ютэрная верстка: К.П. Курстак

Падпісана да друку .
Фармат 60х84/8. Папера афсетная.
Гарнітура Таймс. Рызаграфія.
Ум. друк. арк. 9,76. Вуч.-выд. арк. 5,51. Тыраж 50 паас. Заказ 115 п.

Выдаўца і паліграфічнае выкананне
установа адукацыі
"Гродзенскі дзяржаўны медыцынскі універсітэт"

ЛІ № 02330/0133347 ад 29.06.2004. Вул. Горкага, 80, 230009, Гродна.